

**Vera Ćubela Adorić
Zvezdan Penezić
Ana Proroković
Ivana Tucak Junaković**

**ZBIRKA
PSIHOLOGIJSKIH
SKALA I UPITNIKA**

Svezak 7

Zadar, 2014.

Izdavač
Publisher
SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITY OF ZADAR

Za nakladnika
Prof. dr. sc. Ante Uglešić, rektor

Povjerenstvo za izdavačku djelatnost
Josip Faričić (predsjednik)

Glavna i odgovorna urednica
Editor in Chief
Vera Čubela Adorić

Izvršni urednik
Managing Editor
Zvezdan Penezić

Uredništvo
Editorial Board
Vera Čubela Adorić, Zvezdan Penezić, Ana Proroković, Ivana Tucak Junaković

Tajnica Uredništva
Secretary
Irena Pavela

Recenzenti / Reviewers
prof. dr. sc. Vladimir Takšić
izv. prof. dr. sc. Mira Klarin

Lektorica / Croatian Language Editor
Renata Oštarić

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Znanstvena knjižnica Zadar

UDK 159.9.072(035)

ZBIRKA psihologijskih skala i upitnika / Katica
Lacković-Grgin ... <et al.>. - Zadar : Filozofski fakultet,
2002- . - sv. ; 30 cm

Bibliografija.

ISBN 953-6721-04-X (cjelina)

Sv. 7 / Vera Čubela Adorić ... <et al.>. -
2014. - 93 str. : ilustr., graf. prikazi

ISBN 978-953-331-055-8

100830032

ISBN 953-6721-04-X (cjelina)
ISBN 978-953-331-055-8 (svezak)

SADRŽAJ

Predgovor	i
Skala dosade na nastavi <i>Ivana Trogrlić i Izabela Sorić</i>	7
Skala konflikta radne i obiteljske uloge <i>Ana Šimunić, Ana Proroković i Lozena Ivanov</i>	15
Skala privrženosti kao stanja <i>Jelena Ombla i Marina Jurkin</i>	21
Skala procjene kvalitete veze <i>Marijana Šunjić i Zvezdan Penezić</i>	29
Skala stavova učitelja prema anksioznim učenicima <i>Ivana Lončarević i Anita Vulić-Prtorić</i>	35
Skala težnje ka postignuću <i>Matilda Nikolić, Irena Pavela i Nataša Šimić</i>	43
Skala zadovoljstva brakom <i>Vera Čubela Adorić, Lucija Mičić i Marina Nekić</i>	49
Spectorova skala radnog lokusa kontrole <i>Ana Slišković, Ljiljana Gregov i Andrea Tokić</i>	57
Upitnik faktora prilagodbe na umirovljenje <i>Zvezdan Penezić</i>	65
Upitnik percipirane kohezivnosti sportske momčadi <i>Joško Sindik i Vera Čubela Adorić</i>	79
Imenik autora	93

PREDGOVOR

Novi, sedmi svezak *Zbirke psihologijskih skala i upitnika* nastavak je sada već višegodišnje tradicije Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru da rezultate aktivnosti svojih djelatnika i njihovih suradnika na konstruiranju novih i adaptaciji postojećih psihologijskih instrumenata ponudi na uvid i korištenje široj znanstvenoj i stručnoj javnosti. U tom je smislu *Zbirka* još uvijek jedinstvena znanstveno-stručna publikacija u hrvatskoj psihologiji, pa i šire, o čemu svjedoči interes istraživača ne samo iz Hrvatske već i drugih, uglavnom susjednih zemalja za primjenu i adaptaciju instrumenata objavljenih u prethodnim svescima. Povratne informacije od kolega s drugih institucija, kao i studenata svih razina studija psihologije, ali i drugih, uglavnom srodnih područja, dodatna su potvrda korištenja i korisnosti *Zbirke* kao priručnika, što nam je, kao urednicima, važan poticaj za daljnji rad na unaprjeđivanju njezine kvalitete.

Od 2002. godine, kada je objavljen prvi svezak, u *Zbirci* su objavljeni prilozi o ukupno 80 instrumenata koji su namijenjeni ispitivanju različitih konstrukata iz praktično svih područja znanstvenog i primijenjenog psihologijskog istraživanja. Novi svezak donosi priloge o deset novih instrumenata. Četiri su instrumenta izvorno konstruirali autori s Odjela za psihologiju: *Skala dosade na nastavi*, *Skala stavova učitelja prema anksioznim učenicima*, *Skala zadovoljstva brakom* i *Upitnik faktora prilagodbe na umirovljenje*. U preostalih šest priloga prikazane su adaptacije već postojećih instrumenata na drugim jezicima, za koje su autori priloga dobili suglasnost autora izvorne verzije: *Skala konflikta obiteljske i radne uloge*, *Skala privrženosti kao stanja*, *Skala procjene kvalitete veze*, *Skala težnje ka postignuću*, *Spectorova skala radnog lokusa kontrole* i *Upitnik percipirane kohezivnosti sportske momčadi*. Nadamo se da će ova tematska raznovrsnost, koja odražava raznolikost istraživačkih interesa i aktivnosti pojedinih autora, ponovo zadovoljiti interese šireg kruga potencijalnih korisnika.

Unatoč tematskoj raznovrsnosti, prilozi u ovom, kao i u prethodnim svescima, ujednačeni su po svojoj strukturi i opsegu informacija o instrumentima. Nakon uvodnog dijela, u kojem se opisuje *teorijska osnova* konstrukta čijem je mjerenju namijenjen konkretni instrument, slijede *opis samog instrumenta*, uključujući način bodovanja i izračunavanja ukupnog rezultata, te prikaz njegovih *psihometrijskih osobina* na temelju rezultata dosadašnjih primjena. Na kraju svakog priloga je popis citirane osnovne *literature*, iza kojeg slijedi prikaz samog instrumenta u izvornom obliku, u kojem ga mogu koristiti i drugi potencijalni korisnici. Pritom imamo na umu da, unatoč tome što su ovdje prikazani instrumenti u dosadašnjim primjenama pokazali uglavnom zadovoljavajuće metrijske karakteristike, postupak njihove validacije nije, naravno, završen. Zato je svaka povratna informacija i o rezultatima daljnjih primjena autorima od velike važnosti. *Zbirka* je, uostalom, zamišljena i kao poticaj za razmjenu iskustava i spoznaja s kolegama koji su zainteresirani za istraživanje istih konstrukata i, posebice, za razvoj adekvatnog instrumentarija za upotrebu na našim prostorima.

Na kraju, željeli bismo istaknuti da su u izradi priloga za ovaj svezak, uz 16 istraživača s Odjela, sudjelovale i dvije, sada već bivše studentice na našem odjelu te troje kolega s drugih institucija u Hrvatskoj i inozemstvu. Dok je angažman studenata u izradi priloga u *Zbirci* postao već sastavnim dijelom kontinuiranog poticanja i uključivanja studenata u istraživačke aktivnosti na Odjelu, angažman suradnika s drugih institucija rezultat je postupnog otvaranja ove edicije i, u autorskom smislu, prema široj istraživačkoj zajednici. Uredništvo zahvaljuje na doprinosu i suradnji autorima svih priloga u ovom svesku, kao i recenzentima i lektorici, koji su svojim primjedbama i sugestijama također značajno pridonijeli kvaliteti ovog izdanja.

Uredništvo

Skala dosade na nastavi

Konstruirale i priredile: Ivana Trogrlić i Izabela Sorić

1. Teorijska osnova

Iako je odavno poznato da je dosada jedan od bitnih aspekata emocionalnog doživljavanja koji može umanjiti školsko postignuće, čini se da je ova emocija još uvijek prerijetko predmet istraživanja u edukacijskoj psihologiji. Prema nekim istraživanjima dosada se u školi doživljava čak češće od anksioznosti; tako učenici izjavljuju kako im doživljaj dosade ispunjava čak 32% vremena provedenog u razredu (prema Nett, Goetz i Hall, 2011). Iznenađujuće je stoga da tek u zadnjih par godina teoretičari i istraživači usmjeravaju svoju pažnju na istraživanje dosade u školi (Elliot i Pekrun, 2007; Nett i sur., 2011; Pekrun, Goetz, Daniels, Stupnisky i Perry, 2010).

Pekrun i suradnici razvili su teoriju kontrole i vrijednosti emocija postignuća (Pekrun, 2006; Pekrun, Frenzel, Goetz i Perry, 2007), koja definira emocije postignuća kao emocije koje su povezane s učenjem, poučavanjem i postignućem, a koje se dijele, u odnosu na dvije osnovne dimenzije, na valenciju i na aktivaciju. Takav model omogućava lakše kategoriziranje emocija, koje se javljaju prilikom obrazovanja, te omogućuje da se predvidi njihov utjecaj na kognitivna i motivacijska postignuća. Valencija se odnosi na doživljaj emocije kao pozitivne ili negativne, dok se aktivacija odnosi na utjecaj ili ne utjecaj emocija na motivaciju. Koristeći ove dvije dimenzije Pekrun i suradnici (2002) kategoriziraju emocije u četiri grupe: pozitivne aktivirajuće emocije (npr. radost, nada i ponos), pozitivne deaktivirajuće emocije (olakšanje, zadovoljstvo), negativne aktivirajuće emocije (ljutnja, tjeskoba i sram) i negativne deaktivirajuće emocije (dosada, bespomoćnost). Uzmemo li u obzir ove četiri navedene kategorije, pozitivno-aktivirajuće emocije najpovoljnije utječu na akademski uspjeh kao i na korištenje dubinskih kognitivnih strategija učenja, te pažnju, motivaciju i uspjeh. S druge strane, negativne deaktivirajuće emocije, kao što je dosada, mogu biti ozbiljna motivacijska blokada koja interferira s učenjem (Pekrun i sur., 2002), te ima niz negativnih implikacija za proces poučavanja i učenja u cjelini.

Dosada se uglavnom definira kao afektivno stanje koje izaziva neugodu, a karakterizira ga nisko fiziološko uzbuđenje i nedostatak potencijala za djelovanje (Mikulas i Vodanovich, 1993). Drugim riječima, dosada se odnosi na osjećaj koji je suprotan osjećajima kao što su interes, entuzijizam, uključenost, angažman, protok i optimalna stimulacija (Sundberg, 1994). Dosada uključuje stanje umora ili nezainteresiranosti, kao rezultat nedostatka dovoljne zainteresiranosti za okolinu (Preckel, Goetz i Frenzel, 2010). Središnji aspekt dosade jest dilatacija vremena, to jest osjećaj da „vrijeme stoji“ (Goetz, Frenzel i Haag, 2006). U skladu sa suvremenom komponentnom teorijom emocija, dosada se može opisati kao emocija koja se sastoji od afektivne (npr. neugodni osjećaji), kognitivne (npr. percepcija da vrijeme sporije prolazi), fiziološke (npr. smanjeno uzbuđenje), ekspresivne (npr. vokalno izražavanje) i motivacijske komponente (npr. utječe na neaktivnost). K tome, važno je napomenuti da dosada podrazumijeva mnogo više od nedostatka pozitivnih emocija i interesa. Ako osoba doživljava neku negativnu emociju, to ne podrazumijeva da dolazi do dosade. Isto tako, dosada se jasno razlikuje od nedostatka interesa (na primjer, nedostatak interesa je afektivno neutralan) (prema Trogrlić, 2012). Do sada postoji jako malen broj istraživanja koja su se bavila konstruktom dosade, a moguće objašnjenje možda leži u tome što je dosada neprimjetna, „taha“ emocija (za razliku od ljutnje ili tjeskobe), te se doživljava kao tek nešto neugodno, a zanemaruju se sve ozbiljne posljedice koje ona ima, kako na motivaciju učenika, tako i na motivaciju nastavnika koji se suočavaju s problemom dosade na nastavi (Goetz i sur., 2007; Preckel i sur., 2010). Ipak, dosadašnja rijetka istraživanja nedvosmisleno su ukazala na ozbiljne posljedice doživljavanja dosade u školi kao što su odustajanje ili prekid školovanja, izostajanje s nastave i devijantna ponašanja učenika (Pekrun i sur., 2010).

Budući da, koliko nam je poznato, na hrvatskom jeziku ne postoji skala kojom bi se ispitala dosada koju učenici doživljavaju za vrijeme nastave, konstruirana je ovdje prezentirana Skala dosade na nastavi.

2. Opis skale

Tvrdnje koje su uvrštene u Skalu dosade na nastavi konstruirane su na dva načina. Prvo, dio tvrdnji konstruiran je na osnovi proučavanja postojeće literature o dosadi kao emociji, te na temelju najčešće postavljanih pitanja vezanih za dosadu općenito. Dakle, tvrdnje su producirane od strane dvaju stručnjaka iz područja psihologije obrazovanja na osnovi definicije dosade, kao i na osnovi dosadašnjih istraživanja fizičkih, emocionalnih i kognitivnih komponenti tog konstrukta. Drugo, dio tvrdnji preuzet je iz nekih postojećih instrumenata za mjerenje dosade na engleskom jeziku. Međutim, većina postojećih instrumenata za ispitivanje dosade uglavnom je namijenjena ispitivanju dosade općenito ili pak za ispitivanje dosade u nekim specifičnim situacijama (dosada na poslu, dosada u slobodno vrijeme, itd.), a tek nekoliko rijetkih za ispitivanje dosade na nastavi. K tome, rijetki postojeći instrumenti za ispitivanje dosade u školi konstruirani su za ispitivanje dosade u zemljama u kojima je nastava drugačije koncipirana nego u Hrvatskoj, pa stoga nisu bili pogodni za adaptaciju za naše uvjete. Pregledom i analizom sadržaja tvrdnji u tim instrumentima, odabrane su one koje su se činile primjenjivim i na naše ispitanike.

Na ovaj način formirana je početna verzija skale Likertova tipa, koja je sadržavala 30 tvrdnji. Uz svaku tvrdnju nalazila se poluopisna skala procjene s vrijednostima od jedan do pet (od 1 - *uopće se ne slažem* do 5 - *u potpunosti se slažem*) na kojoj su ispitanici procjenjivali u kojoj mjeri tijekom nastave i sami doživljavaju opisana stanja, odnosno, ponašaju se na tvrdnjom opisan način.

3. Psihometrijske osobine

Kako bi se utvrdila faktorska struktura i pouzdanost konstruirane Skale dosade na nastavi (SDN), primijenjena je na uzorku od 157 učenika (80 dječaka i 77 djevojčica) osmih razreda dviju zadarskih osnovnih škola.

Korištena je eksploratorna faktorska analiza po modelu zajedničkih faktora uz Varimax rotaciju, a kao značajna faktorska zasićenja uzeta su ona veća od ,30. Eksploratornom analizom dobivena je trofaktorska struktura skale. Međutim, daljnjom analizom utvrđeno je kako su neke čestice imale zadovoljavajuća faktorska zasićenja na više faktora, s tim da je većina čestica bila saturirana istim faktorom. Iz tog razloga, ponovljena je faktorska analiza na istim podacima s ograničenjem broja faktora na jedan, a dobiveni interpretabilni faktor objasnio je 35,05% varijabiliteta rezultata na ukupno 26 čestica. Naime, od početnih 30 čestica, koliko je sadržavala ova skala, iz daljnje analize izbačene su četiri čestice koje nisu imale dovoljna faktorska zasićenja ekstrahiranim faktorom. To su bile čestice: „*Za vrijeme nastave lako nađem sebi neku zabavu.*“, „*Za vrijeme nastave obično nađem nešto što bi me zainteresiralo.*“, „*Za vrijeme nastave treniram strpljivost.*“ i „*Za vrijeme nastave često osjećam da su zadaci lagani i ispod mojih mogućnosti.*“.

Uz faktorsku analizu provedena je analiza unutarnje pouzdanosti skale, a konačni rezultati faktorske analize, te analize pouzdanosti prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Rezultati faktorske analize i analize pouzdanosti Skale dosade na nastavi

		r_{IF}	r_{it}	M	SD
Tvrđnje: Za vrijeme nastave...					
1.	... lako se koncentriram	-,49	,46	2,52	0,86
2.	...često se uhvatim kako brinem (mislim) o drugim stvarima	-,39	,35	3,51	0,96
3.	...vrijeme mi sporo prolazi	-,51	,47	3,74	1,09
4.	...rijetko sam kad oduševljen/a	-,49	,45	2,99	1,14
5.	...kao da se nalazim u situaciji u kojoj moram raditi besmislene stvari	-,62	,57	2,67	1,13
6.	...većina je stvari koju moram učiti monotona i ponavlja se	-,43	,39	3,21	1,15
7.	...često uhvatim sebe kako ne znam što bi radio	-,52	,47	2,82	1,16
8.	...većinu vremena sjedim i ne radim ništa	-,71	,67	2,31	1,19
9.	...užasno mi je dosadno	-,69	,64	2,81	1,29
10.	...osjećam da ne koristim dovoljno svoje sposobnosti	-,46	,42	3,42	1,31
11.	...osjećam se umorno	-,47	,43	3,33	1,14
12.	...obično jedva čekam da završi sat	-,65	,60	4,10	1,01
13.	...često „izgubim“ pažnju	-,68	,64	3,01	1,02
14.	...često pomislim kako je školsko gradivo besmisleno	-,63	,59	3,36	1,19
15.	...mi je potrebno više poticaja da nešto učinim nego drugim učenicima	-,39	,35	2,29	1,16
16.	...rijetko sam zainteresiran/na za nastavne sadržaje	-,65	,61	2,71	1,13
17.	...ne osjećam izazov	-,58	,53	2,92	1,17
18.	...najradije bi pobjegao/la	-,72	,67	2,45	1,36
19.	...ponekad jedva „držim oči otvorene“ koliko mi se spava	-,61	,56	3,03	1,31
20.	...često poželim nasloniti glavu na klupu	-,60	,55	3,51	1,29
21.	...pitam se što tu opće radim	-,76	,71	2,45	1,11
22.	...osjećam da samo „gubim“ vrijeme	-,74	,69	2,38	1,14
23.	...postajem sve više nestrpljiv	-,68	,63	2,62	1,18
24.	...zapravo ne želim raditi ništa	-,73	,68	2,64	1,25
25.	...uglavnom učimo stvari koje nemaju veze sa životom	-,58	,54	2,97	1,41
26.	...osjećam se kao da me netko prebio	-,57	,52	1,83	1,17
	Svojevrednost	9,31			
	Postotak objašnjene varijance	35,82			

Uzimajući u obzir dobivene rezultate faktorske analize, moglo bi se zaključiti da je dosada koja se javlja za vrijeme nastave jednodimenzionalan konstrukt. I neka ranija istraživanja pokazuju da su dosada u slobodno vrijeme (Iso-Ahola i Weissinger, 1990; Ragheb i Merydith, 2001), dosada na poslu (Lee, 1986) te dosada općenito, kao emocija suprotna emociji užitka (Zuckerman, 1979), jednodimenzionalni konstrukti. Navedena istraživanja koja potvrđuju jednofaktorsku strukturu dosade nisu se bavila ispitivanjem dosade u školi, već nekih drugih aspekata dosade. Istraživanja koja se bave upravo dosadom u školi iznimno su rijetka, a uz to pokazuju i kontradiktorne rezultate. Dio istraživanja koja su ispitivala dosadu u školi pokazala su postojanje dvaju faktora koji se identificiraju kao nedostaci unutarnjeg i vanjskog poticaja (Vodanovich, Wallace i Kass, 2005). Slično, istraživanje Netta i suradnika (2010) pokazalo je da je dosada višedimenzionalan konstrukt, te da učenici, u situacijama kada osjećaju dosadu za vrijeme nastave koriste četiri različite strategije kako bi se suočili s dosadom. Međutim, u navedenom istraživanju fokus je bio na suočavanju s dosadom, a ne na samom doživljaju dosade. Dosadašnja istraživanja ukazuju na to da dosada u školi može biti višedimenzionalni konstrukt, iako još ne postoji dovoljan broj istraživanja i dokaza koji bi to i potvrdili. K tome, istraživanje Acee i suradnika (2010) pokazuje da dimenzionalnost konstrukta dosade ovisi i o situaciji u kojoj se učenik nalazi. Naime, rezultati istraživanja pokazuju da je, u situacijama kada su zadaci bili lagani, dosada jednodimenzionalan konstrukt, za razliku od situacija kada su zadaci bili teški, gdje se dosada pokazala

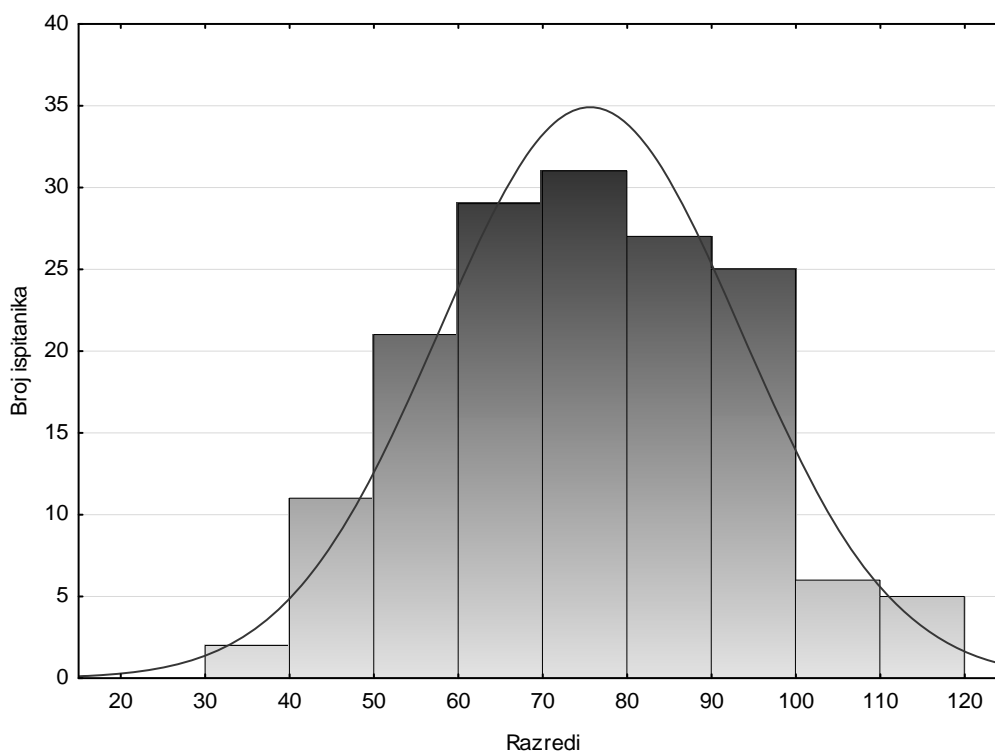
kao dvodimenzionalan konstrukt. Budući da naša skala nije bila namijenjena ispitivanju dosade u različitim školskim situacijama od kojih neke učenici percipiraju kao „teške“, nego ispitivanju dosade na nastavi općenito u svakodnevnim situacijama nevezano za neki specifični predmet, moglo bi se reći da se njena jednodimenzionalna struktura uklapa u navedeno objašnjenje. Ipak, usporedba rezultata provjere faktorske strukture ove skale s navedenim provjerama strukture drugih postojećih skala ograničena je barem zbog dva razloga. Naime, većina opisanih istraživanja nisu ispitivala dosadu u školi općenito već su se bavila ispitivanjem dosade u specifičnim školskim situacijama, a k tome, razlike u organizaciji nastave kod nas i u drugim zemljama iz kojih potiču ta istraživanja, prilično su velike.

Podaci iz Tablice 2. pokazuju normalnu distribuciju rezultata i relativno dobru osjetljivost skale.

Tablica 2. Deskriptivni parametri Skale dosade na nastavi

	SDN
N	157
min	37
max	118
M	75,61
SD	17,94
C	75
D	83
Asimetričnost*	,12 (,19)
Spljoštenost*	-,50 (,39)
Kolmogorov-Smirnov d	,05
Shapiro-Wilk W	,99 (p >,05)
Cronbach α	,93

*u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške

Slika 1. Distribucija rezultata na skali SDN

Način bodovanja

U skladu s jednofaktorskom strukturom skale i njenom visokom unutarnjom pouzdanošću, ukupan rezultat određuje se kao zbroj procjena na svim česticama, tako da je teoretski raspon rezultata između 26 i 130, pri čemu veći rezultat ukazuje na više razine doživljavanja dosade na nastavi.

Relacije s drugim konstruktima

Analizom rezultata provedenog istraživanja na učenicima osmih razreda osnovne škole (Trogrlić, 2012¹) utvrđena je statistički značajna negativna povezanost doživljaja dosade i prosječne ocjene s kojom su učenici završili prethodni razred ($r = -,19; p < ,05$). Rezultat je u skladu s ranijim istraživanjima koja su pokazala da su visoke razine dosade koju učenici doživljavaju na nastavi povezane s mnogobrojnim negativnim posljedicama kao što su niske ocjene, brojni izostanci s nastave, pa čak i odustajanje od školovanja (Daschmann, Goetz i Stupnisky, 2011). Nadalje, razina doživljene dosade bila je pozitivno povezana s procjenom zahtjevnosti nastave ($r = ,34; p < ,01$). Dakle, učenici koji više osjećaju dosadu tijekom nastave procjenjuju tu nastavu zahtjevnijom. I ovaj odnos teoretski je očekivan; naime pojava različitih emocija kod učenika za vrijeme nastave pod utjecajem je percipirane težine zadatka, te percipirane kontrole nad situacijom (Pekrun i sur., 2007). Odnosno, do javljanja osjećaja dosade dolazi onda kada učenici percipiraju da nemaju kontrolu nad zadatkom, zbog toga što zahtjevi zadatka nadilaze individualne sposobnosti. S druge strane, u situacijama u kojima su težina zadatka i vještine koje osoba posjeduje uravnotežene (optimalni zahtjevi), javlja se zanimanje i uključenost u rješavanje zadatka sa zadovoljstvom (Csikszentmihalyi, 1990).

Na kraju, potrebno je istaknuti da premda je riječ o novokonstruiranoj skali koja do sada nije višestruko korištena i čije se metrijske karakteristike moraju dodatno provjeriti i na drugim uzorcima, njene opisane karakteristike opravdavaju preporuku za njeno daljnje korištenje i validiranje, tim više što je namijenjena mjerenju rijetko istraživane emocije dosade na nastavi čije su negativne posljedice za uspješnost procesa poučavanja i učenja nesumnjive.

¹ Razlike između nekih ovdje prikazanih parametara i odnosa među varijablama i istih parametara i odnosa u navedenoj referenci posljedica su izračuna na različitim poduzorcima originalnog istraživanja.

4. Literatura

- Acee, T. W., Kim, H., Kim, J. H., Kim, J., Chu, H. R., Kim, M., Cho, Y. i Wicker, F. W. (2010). Academic Boredom in Under- and Over-Challenging Situations. *Contemporary Educational Psychology*, 35, 17-27.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York, NY: Harper and Row, Publishers.
- Daschmann, E. C., Goetz, T. i Stupnisky, R. H. (2011). Testing the Predictors of Boredom at School: Development and Validation of the Precursors to Boredom Scales. *British Journal of Educational Psychology*, 81, 421-440.
- Elliot, A. J. i Pekrun, R. (2007). Emotion in the Hierarchical Model of Approach-Avoidance Achievement Motivation. U: P. A. Schutz i R. Pekrun (ur.), *Emotion in Education* (str. 57-75). Academic Press- Elsevier Ltd., USA.
- Goetz, T., Frenzel, A. C. i Haag, L. (2006). Ursachen von Langweile im Unterricht [Causes of Boredom at School]. *Empirische Padagogik*, 20, 113-134.
- Goetz, T., Preckel, F., Pekrun, R. i Hall, N. (2007). Emotional Experiences during Test Taking: Does Cognitive Ability Make a Difference? *Learning and Individual Differences*, 17, 3-16.
- Iso-Ahola, S. E. i Weissinger, E. (1990). Perceptions of Boredom in Leisure: Conceptualization Reliability, and Validity of the Leisure Boredom Scale. *Journal of Leisure Research*, 22, 1-17.
- Lee, T. W. (1986). Toward the Development and Validation of a Measure of Job Boredom. *Manhattan College Journal of Business*, 15, 22-28.
- Mikulas, W. L. i Vodanovich, S. J. (1993). The Essence of Boredom. *Psychological Record*, 43, 3-12.
- Nett, U. E., Goetz, T. i Daniels, L. M. (2010). What to Do When Feel Bored? Student's Strategies for Coping with Boredom. *Learning and Individual Difference*, 20, 6, 626-638.
- Nett, U. E., Goetz, T. i Hall, N. C. (2011). Coping with Boredom in School: An Experience Sampling Perspective. *Contemporary Educational Psychology*, 36, 49-59.
- Pekrun, R. (2006). The Control-Value Theory of Achievement Emotions: Assumptions, Corollaries, and Implications for Educational Research and Practice. *Educational Psychology Review*, 18, 315-341.
- Pekrun, R., Frenzel, A. C., Goetz, T. i Perry, R. P. (2007). The Control-Value Theory of Achievement Emotions: An Integrative Approach to Emotions in Education. U: P. A. Schutz i R. Pekrun (ur.), *Emotion in Education* (str. 13-36). San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- Pekrun, R., Goetz, T., Daniels, L. M. i Stupnisky, R. H. (2010). Boredom in Achievement Settings: Exploring Control-Value Antecedents and Performance Outcomes of a Neglected Emotion. *Journal of Educational Psychology*, 102, 3, 531-549.
- Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W. i Perry, R. (2002). Academic Emotions in Students Self-Regulated Learning and Achievement: A Program of Qualitative and Quantitative Research. *Educational Psychologist*, 37, 91-105.
- Preckel, F., Goetz, T. i Frenzel, A. (2010). Ability Grouping of Gifted Students: Effects on Academic Self-Concept and Boredom. *British Journal of Educational Psychology*, 80, 451-472.
- Ragheb, M. G. i Merydith, S. P. (2001). Development and Validation of a Unidimensional Scale Measuring Free Time Boredom, *Leisure Studies*, 20(1), 41-59.
- Sundberg, N. D. (1994). Boredom and Boredom Proneness. U: R. J. Corsini (ur.), *Encyclopedia of Psychology* (2nd ed.) (str. 177-178). New York: Wiley.
- Trogrlić, I. (2012). *Dosada u školi: Odnos darovitosti, dosade i školskog postignuća*. Neobjavljena diplomska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Vodanovich, S. J., Wallace, J. C. i Kass, S. J. (2005). A Confirmatory Approach to the Factor Structure of the Boredom Proneness Scale: Evidence for a Two-Factor Short Form. *Journal of Personality Assessment*, 85, 295-303.
- Zuckerman, M. (1979). *Sensation Seeking: Beyond the Optimal Level of Arousal*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Skala dosade na nastavi (SDN)

U ovom upitniku nalaze se tvrdnje pomoću kojih želimo doznati **što ti misliš i osjećaš tijekom nastave**. Pročitaj pažljivo svaku tvrdnju i procijeni koliko se slažeš s njom. Zaokruži broj koji najbolje odražava tvoje mišljenje pri čemu brojevi označavaju **koliko se slažeš sa svakom tvrdnjom**:

- 1 - uopće se **ne** slažem
- 2 - uglavnom se **ne** slažem
- 3 - niti se slažem, niti se ne slažem
- 4 - uglavnom se slažem
- 5 - u potpunosti se slažem

Pročitaj svaku tvrdnju i zaokruži onaj odgovor koji najbolje odražava tvoje mišljenje!

Za vrijeme nastave...

1.	... lako se koncentriram.	1	2	3	4	5
2.	... često se uhvatim kako brinem (mislim) o drugim stvarima.	1	2	3	4	5
3.	... vrijeme mi sporo prolazi.	1	2	3	4	5
4.	... rijetko sam kad oduševljen/a.	1	2	3	4	5
5.	... kao da se nalazim u situaciji u kojoj moram raditi besmislene stvari.	1	2	3	4	5
6.	... većina je stvari koju moram učiti monotona i ponavlja se.	1	2	3	4	5
7.	... često uhvatim sebe kako ne znam što bi radio/la.	1	2	3	4	5
8.	... većinu vremena samo sjedim i ne radim ništa.	1	2	3	4	5
9.	... užasno mi je dosadno.	1	2	3	4	5
10.	... osjećam da ne koristim dovoljno svoje sposobnosti.	1	2	3	4	5
11.	... osjećam se umorno.	1	2	3	4	5
12.	... obično jedva čekam da završi sat.	1	2	3	4	5
13.	... često „izgubim“ pažnju.	1	2	3	4	5
14.	... često pomislim kako je školsko gradivo besmisleno.	1	2	3	4	5
15.	... mi je potrebno više poticaja da nešto učinim nego drugim učenicima.	1	2	3	4	5
16.	... rijetko sam zainteresiran/a za nastavne sadržaje.	1	2	3	4	5
17.	... ne osjećam izazov.	1	2	3	4	5
18.	... najradije bi pobjegao/la.	1	2	3	4	5
19.	... ponekad jedva „držim oči otvorene“ koliko mi se spava.	1	2	3	4	5
20.	... često poželim nasloniti glavu na klupu.	1	2	3	4	5
21.	... pitam se što tu uopće radim.	1	2	3	4	5
22.	... osjećam da samo „gubim“ vrijeme.	1	2	3	4	5
23.	... postajem sve više nestrpljiv/a.	1	2	3	4	5
24.	... zapravo ne želim raditi ništa.	1	2	3	4	5
25.	... uglavnom učimo stvari koje nemaju veze sa životom.	1	2	3	4	5
26.	... osjećam se kao da me netko prebio.	1	2	3	4	5

Skala konflikta radne i obiteljske uloge²

Priredile: Ana Šimunić, Ana Proroković i Lozena Ivanov

1. Teorijska osnova

U posljednjih 30 godina istraživači i radne organizacije sve veću pozornost posvećuju odnosu između radnog i obiteljskog života pojedinca. Naime, Rosabeth Kanter je 1977. godine iznijela argumentirane kritike uvriježenog mišljenja o potpunoj odvojenosti rada i drugih životnih domena. Od tada raste broj istraživanja interakcije između radnih i obiteljskih zahtjeva i doživljaja. Rastuća literatura o ovoj temi može se pripisati raznim faktorima, uključujući promjene obiteljskih struktura, sa značajnim porastom broja obitelji u kojem rade oba roditelja i obitelji sa samohranim roditeljem. Nadalje, tu su promjene u orijentaciji na obitelj, jer mnogi parovi odgađaju početak roditeljstva i imaju manji broj djece, a sve je veći broj žena koje su zaposlene. U mnogim je zemljama, posebice zapadnim, broj zaposlenih žena premašio broj zaposlenih muškaraca. Na kraju, treba spomenuti povećanu potrebu za postizanjem „ravnoteže“ između poslovnih i obiteljskih obveza kako bi se poboljšala dobrobit pojedinca i obitelji u cjelini.

Činjenica da pojedinci imaju ograničenu količinu vremena i energije te da se rad i obitelj međusobno natječu za ove resurse, utjecala je na usmjerenost istraživača na proučavanje negativnih aspekata odnosa radne i obiteljske domene - konflikt radne i obiteljske uloge. Konflikt radne i obiteljske uloge najčešće se definira kao doživljaj neusklađenosti zahtjeva uloga iz radne i obiteljske domene, odnosno do njega dolazi kad udovoljavanje zahtjevima iz jedne domene otežava ili pak onemogućava udovoljavanje zahtjevima iz druge (Greenhaus i Beutell, 1985). Moguće je razlikovati tri vrste konflikta prema njegovu uzroku (Jelušić i Maslić-Seršić, 2005): *konflikt vremena* - konflikt koji proizlazi iz vremenske nemogućnosti udovoljavanja zahtjevima dviju uloga; *konflikt naprezanja* - konflikt koji proizlazi iz napetosti ili umora koji zbog zadatka u jednoj ulozi umanjuje mogućnost funkcioniranja u drugoj ulozi; *konflikt ponašanja* - konflikt koji proizlazi iz neučinkovitog ponašanja pojedinca ili neusklađenosti ponašanja koji se zahtijevaju u dvije različite domene.

Neka od prvih istraživanja na ovom području (npr. Quinns i Staines, 1979) sugerirala su da je konflikt radne i obiteljske uloge jedinstveni konstrukt, no u novije vrijeme navodi se jasna distinkcija između dvije vrste konflikta prema smjeru ometajućih utjecaja, odnosno prema tome ometa li posao obiteljski život ili obiteljski život ometa posao (Frone, Russell i Cooper, 1992). To su *konflikt zbog ometajućeg djelovanja rada na obitelj* (u daljnjem tekstu *konflikt rad-obitelj*) i *konflikt zbog ometajućeg djelovanja obitelji na rad* (u daljnjem tekstu *konflikt obitelj-rad*). Postoje čvrsti dokazi da su konflikt rad-obitelj i konflikt obitelj-rad dva različita, odvojena konstrukta te da bi istraživači trebali uzimati u obzir oba smjera konflikta u svojim istraživanjima (Byron, 2005).

Najčešći način prikupljanja podataka je putem samoiskaza ispitanika o doživljenom konfliktu radne i obiteljske uloge (Casper, Eby, Bordeaux, Lockwood i Lambert, 2007). Prvi pokušaji mjerenja uključivali su samo jednu tvrdnju. Tako su Quinn i Staines (1979) ispitanike pitali „Koliko vaš posao i vaša obitelj interferiraju jedno s drugim – puno, ponešto ili niti malo?“. Međutim, kasnije razvijene mjere, konstruirane da bi ispitale konflikt „rad-obitelj“ i konflikt „obitelj-rad“ kao dva odvojena konstrukta, pokazale su se znatno pouzdanijima i davale su korisnije rezultate (Kossek i Ozeki, 1999).

Jedan takav mjerni instrument, kojim se odvojeno ispituje percipirana razina konflikta rad-obitelj (6 čestica) i obitelj-rad (6 čestica), razvili su Netemeyer, Boles i McMurrian (1996). Prilikom izrade skale koristili su se rezultatima prijašnjih istraživanja i primjenom na različitim uzorcima ispitanika, a postignuta veća valjanost u odnosu na prijašnje skale osigurala je njenu čestu primjenu u kasnijim istraživanjima (Kossek i Ozeki, 1999; Netemeyer i sur., 1996). Do sada najopsežnija mjera konflikta radne i obiteljske uloge je multidimenzionalni instrument kojeg su razvili Carlson, Kacmar i Williams (2000) kako bi ispitali različite podvrste konflikta rad-obitelj i konflikta obitelj-rad. Skala se sastoji od 31 čestice, od čega je 18 namijenjeno ispitivanju konflikta rad-obitelj, 12 ispitivanju konflikta obitelj-

² Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

rad, a jedna čestica ispituje koegzistenciju oba tipa konflikta. Ovom se skalom ispituju sve tri pretpostavljene dimenzije konflikta rad-obitelj i konflikta obitelj-rad. Stoga ona sadrži sveukupno šest subskala (konflikt rad-obitelj zbog 1 - vremena, 2 - naprežanja, 3 - neadekvatnih ponašanja; konflikt obitelj-rad zbog 4 - vremena, 5 - naprežanja, 6 - neadekvatnih ponašanja).

Autori preglednih radova u ovom području istraživanja (npr. Bellavia i Frone, 2005; Tetrick i Buffardi, 1996) se slažu da su mjere konflikta radne i obiteljske uloge postale sofisticiranije i da suvremeniji mjerni instrumenti imaju zadovoljavajuće metrijske karakteristike, ali naglašavaju da su potrebne daljnje dorade ovih instrumenata. Dok Tetrick i Buffardi (2006) smatraju multidimenzionalnost skale Netemeyera i sur. (1996) i skale Carlsona i sur. (2000) korisnom, Bellavia i Frone (2005) su mišljenja da primjena skala koje ispituju različite tipove konflikta radne i obiteljske uloge predstavlja rizik da se konceptualno pomiješaju konflikt i njegovi antecedenti. Budući da obje skale imaju zadovoljavajuće metrijske karakteristike, prigovori ovakvog tipa donekle bi se mogli izbjeći korištenjem mjernog instrumenta s manje subskala, odnosno korištenjem skale Netemeyera i suradnika, koja u nekoj mjeri obuhvaća i aspekte vremena i umora.

2. Opis skale

Skala konflikta radne i obiteljske uloge (Netemeyer, Boles i McMurrian, 1996) već je primijenjena u nekim dosadašnjim ispitivanjima kod nas (npr. Šimunić, 2008). Sastavljena je od 12 čestica, odnosno po dva seta od 6 čestica koje se međusobno razlikuju samo po smjeru djelovanja. Stoga se njima ispituju ometajući utjecaj posla na obiteljski život (*konflikt rad-obitelj*) i ometajući utjecaj obitelji na posao (*konflikt obitelj-rad*), uzimajući u obzir vremenske zahtjeve i naprežanje/umor kao uzroke konflikta.

Uputa i način bodovanja

Ispitanik odgovara tako da izražava stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali od 7 stupnjeva (od 1 – uopće se ne slažem, do 7 – u potpunosti se slažem). Ukupni rezultat po subskalama dobiva se izračunavanjem prosječne procjene na pripadajućim česticama. Teorijski raspon rezultata je za obje subskale od 1 do 7, pri čemu veći rezultat odražava veći stupanj konflikta rad-obitelj i konflikta obitelj-rad.

3. Psihometrijske osobine

Skala je validirana na uzorku od 1066 osoba. Sudjelovalo je 534 muškaraca i 532 žene u dobi od 24 do 64 godine ($M = 41,36$; $SD = 8,55$), većim dijelom s područja Republike Hrvatske ($N = 884$) i manjim iz Bosne i Hercegovine ($N = 182$). Svi ispitanici su bili zaposleni i u braku. Bez djece su bila 44 ispitanika, dok su ostali imali jedno ili više djece. U analizama su svi ispitanici tretirani zajedno, kao jedan uzorak, jer se ni faktorska struktura ni apsolutne vrijednosti na pojedinim subskalama nisu razlikovale u odnosu na različite skupine ispitanika (prema mjestu življenja i spolu).

Faktorska struktura

Provedena je eksploratorna faktorska analiza metodom zajedničkih faktora uz Varimax rotaciju i Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora (svojstvena vrijednost veća od 1). Dobivena su dva pretpostavljena faktora. Sve pripadajuće čestice imaju zadovoljavajuće projekcije odnosno saturacije faktorima (iznad ,35), koje su prikazane u Tablici 1. Prvih šest čestica saturira faktor Konflikt rad-obitelj koji objašnjava 23% ukupne varijance, a drugih šest čestica saturira faktor Konflikt obitelj-rad koji objašnjava 21% ukupne varijance. Najveće zasićenje prvim faktorom ima čestica pod rednim brojem 3: „Aktivnosti koje bih željela/želio obaviti kod kuće ne uspijem napraviti radi obaveza na poslu.“, a najveće zasićenje drugim faktorom ima čestica pod rednim brojem 8: „Zbog vremena koje mi oduzimaju aktivnosti u obitelji često moram odgađati i mijenjati aktivnosti na poslu.“. Ukupni postotak objašnjene varijance s oba faktora je 44,3%, a subskale su međusobno u značajnoj i relativno niskoj korelaciji ($r = ,35$).

Tablica 1. Zasićenja čestica faktorima *Konflikt rad-obitelj* i *Konflikt obitelj-rad*

Redni broj čestice	Konflikt rad-obitelj	Konflikt obitelj-rad
1	,25	,67
2	,20	,81
3	,20	,82
4	,17	,62
5	-,03	,37
6	,05	,35
7	,70	,13
8	,79	,09
9	,78	,06
10	,40	,09
11	,68	,13
12	,53	,18

Osnovni deskriptivni parametri pojedinih subskala

Neki od osnovnih deskriptivnih parametara, prikazani u Tablici 2., ukazuju na to da su prosječne vrijednosti rezultata na subskalama Konflikta rad-obitelj i Konflikta obitelj-rad pomaknute prema nižim vrijednostima, posebice kod Konflikta obitelj-rad. Distribucije dobivenih rezultata na obje subskale značajno odstupaju od normalne i obje su negativno asimetrične (posebice Konflikt obitelj-rad). Svojim oblikom je distribucija rezultata subskale Konflikt rad-obitelj platikurtična, a subskale Konflikt obitelj-rad leptokurtična. Platikurtičnost distribucije kod Konflikta rad-obitelj vjerojatno proizlazi iz nehomogenosti uzorka u odnosu na zanimanja ispitanika, koja u mnogočemu može utjecati na veličinu tog konflikta. Leptokurtičnost i znatna negativna asimetričnost kod Konflikta obitelj-rad vrlo vjerojatno proizlazi iz nefleksibilnosti poslovne sfere koja ne dopušta veliko ometanje od strane drugih životnih domena (ako je osobi stalo do toga da zadrži svoj posao). Mjere raspršenja ukazuju na zadovoljavajuću osjetljivost ovih subskala. Karakteristike distribucije (asimetričnost i spljoštenost) upućuju na zaključak da je diskriminativnost bolja kod subskale Konflikta rad-obitelj.

Tablica 2. Osnovni deskriptivni parametri subskala

	Konflikt rad-obitelj	Konflikt obitelj-rad
M	3,42	2,03
SD	1,265	1,023
C	3,33	1,83
Raspon	1 - 7	1 - 6,83
Relativni raspon	100%	97 %
Shapiro-Wilk W	,98 (p < ,01)	,87 (p < ,01)
Koeficijent varijabilnosti	36,99%	50,34%
Fergusonov delta-koeficijent	,97	,91
(A)simetričnost*	0,18 (,08)	1,33 (,08)
Spljoštenost*	-0,48 (,15)	1,98 (,15)

* - u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške

Pouzdanost

Pouzdanosti subskala tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) na ovom uzorku su zadovoljavajuće (Tablica 3.), kao i prosječne korelacije među česticama. Međutim, dani se parametri povećavaju izbacivanjem određenih čestica. Kod subskale Konflikta rad-obitelj se to događa izbacivanjem čestica pod rednim brojem 5 („*Ne moram mijenjati svoje planove i obiteljske aktivnosti radi posla.*“) i 6 („*Obično se ne umorim toliko na poslu da ne bih mogla/mogao uživati u vremenu koje provodim s obitelji.*“), a kod subskale Konflikta obitelj-rad izbacivanjem čestice pod rednim brojem 10 („*Moram mijenjati planove i obaveze na poslu radi obaveza u obitelji.*“). Čestice 5 i 6 su jedine čestice koje se obrnuto boduju u cijeloj skali, pa postoji mogućnost da su ispitanici drugačije shvaćali i odgovarali na takve čestice. S druge strane, sadržaj čestice 10 se odnosi na mijenjanje obaveza na poslu, što uvelike ovisi o postojanju takve mogućnosti te varira o vrsti posla. Dakle, netko može doživljavati veći konflikt radne i obiteljske uloge baš zbog nemogućnosti mijenjanja obaveza na poslu zbog obitelji, pa odgovor na ovakvu česticu ne odražava toliko pouzdano razinu konflikta obitelj-rad, već fleksibilnost posla. Navedene verzije ovih subskala su u Tablici 3. označene kao „skraćene“. Ovim se pak značajno ne mijenjaju deskriptivni parametri na pojedinim subskalama.

Tablica 3. Koeficijenti unutarnje konzistencije i prosječne korelacije među česticama

	Konflikt rad-obitelj	Konflikt rad-obitelj (skraćeno)	Konflikt obitelj-rad	Konflikt obitelj-rad (skraćeno)
Cronbach alpha	,79	,85	,80	,83
Prosječna korelacija među česticama	,41	,60	,45	,52

Valjanost

Rezultati jedne opsežne meta-analize istraživanja konflikta radne i obiteljske uloge koju su proveli Michel, Mitchelson, Kotrba, LeBreton i Baltes (2009) pokazuju da su konflikt radne uloge i vremenski zahtjevi posla primarni prediktori konflikta “rad-obitelj”, a konflikt i nedefiniranost obiteljske uloge su primarni prediktori konflikta “obitelj-rad”. Također, pokazuju da su radni antecedenti u korelaciji i s konfliktom “obitelj-rad”, kao što su i obiteljski antecedenti s konfliktom “rad-obitelj”, ali su ove korelacije niske. Stoga su za provjeru konvergentne/divergentne valjanosti ove skale izračunate korelacije između rezultata na subskalama (Konflikt rad-obitelj i Konflikt obitelj-rad) i rezultata na Skali negativnih efekata radnog vremena na zdravlje, obiteljski i društveni život, na subskali Konflikta unutar obitelji (manji rezultat na ovoj skali je odražavao veću razinu obiteljskog konflikta) i Skali čestine donošenja posla kući. Dobivene su statistički značajne korelacije u svim slučajevima. Povezanost između Skale negativnog efekta radnog vremena i Konflikta rad-obitelj je bila umjereno visoka ($r = ,75$), a s Konfliktom obitelj-rad niska ($r = ,26$), dok su obje korelacije Konflikta u obitelji s Konfliktom rad-obitelj ($r = -,17$) i Konfliktom obitelj-rad ($r = -,26$) bile relativno niske, kao i korelacije Skale čestine donošenja posla kući i Konflikta rad-obitelj ($r = ,09$) i Konflikta obitelj-rad ($r = ,09$). Ovime je djelomično potvrđena konvergentna valjanost prikazanog mjernog instrumenta, a u prilog joj najviše idu relacije s vremenskim aspektima posla. Nadalje, testirana je razlika u razini konflikata rad-obitelj i obitelj-rad između onih kojima posao uključuje prekovremeni rad i onih kojima posao ne uključuje takav rad te je dobiveno da oni koji rade prekovremeno pokazuju veći rezultat na subskali Konflikta rad-obitelj od onih koji ne rade prekovremeno, dok se razlika nije pokazala značajnom između istih grupa ispitanika u odnosu na Konflikt obitelj-rad. Ovakvi rezultati ukazuju i na konkurentnu valjanost predstavljene skale.

Zaključno se može reći da je Skala konflikta radne i obiteljske uloge pokazala relativno dobre metrijske karakteristike, ali da pri njezinoj primjeni treba paziti kod interpretacije rezultata, odnosno voditi računa o obuhvaćenim aspektima doživljaja konflikta radne i obiteljske uloge (vremena i umora). Uz to, odgovori su davani na skali intenziteta (stupanj slaganja s tvrdnjom), no pitanje je bi li bila korisnija skala čestine doživljaja određenih aspekata konflikta opisanih pojedinom tvrdnjom. U budućim istraživanjima na ovom području, svakako bi trebalo raditi na poboljšanju sadržajne valjanosti pri mjerenju prave prirode doživljaja konflikta rad-obitelj i konflikta obitelj-rad.

4. Literatura

- Bellavia, G. i Frone, M. R. (2005). Work-Family Conflict. U: J. Barling, E. K. Kelloway i M. R. Frone (ur.), *Handbook of Work Stress* (str. 113-147). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Byron, K. (2005). A Meta-Analytic Review of Work-Family Conflict and Its Antecedents. *Journal of Vocational Behavior*, 67, 169-198.
- Carlson, D. S., Kacmar, K. M. i Williams, L. J. (2000). Construction and Validation of a Multidimensional Measure of Work-Family Conflict. *Journal of Vocational Behavior*, 56, 249-276.
- Casper, W. J., Eby, L. T., Bordeaux, C., Lockwood, A. i Lambert, D. (2007). A Review of Research Methods in IO/OB Work-Family Research. *Journal of Applied Psychology*, 92, 28-43.
- Frone, M. R., Russell, M. i Cooper, M. L. (1992). Antecedents and Outcomes of Work-Life Conflicts: Testing a Model of Work-Family Interface. *Journal of Applied Psychology*, 77, 65-75.
- Greenhaus, H. J. i Beutell, J. N. (1985). Sources of Conflict between Work and Family Roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Jelušić, J. i Maslić Seršić, D. (2005). Obiteljske i radne okolnosti kao prediktori ravnoteže obiteljskog i poslovnog života zaposlenih majki. *Suvremena psihologija*, 8(1), 23-36.
- Kanter, R. M. (1977). *Work and Family in the United States: A Critical Review and Agenda for Research and Policy*. New York: Russell Sage Foundation.
- Kossek, E. E. i Ozeki, C. (1999). Bridging the Work-Family Policy and Productivity Gap: A Literature Review. *Community, Work & Family*, 2, 7-32.
- Michel, J. S., Mitchelson, J. K., Kotrba, L. M., LeBreton, J. M. i Baltes, B. B. (2009). A Comparative Test of Work-Family Conflict Models and Critical Examination of Work-Family Linkages. *Journal of Vocational Behavior*, 74, 199-218.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S. i McMurrian, R. (1996). Development and Validation of Work-Family Conflict Scales and Family-Work Conflict Scales. *Journal of Applied Psychology*, 81, 433-410.
- Quinn, R. P. i Staines, G. L. (1979). *The 1977 Quality of Employment Survey*. Ann Arbor: Survey Research Center, Institute for Social Research, University of Michigan.
- Šimunić, A. (2008). *Konflikt radne i obiteljske uloge kod žena koje rade u smjenama*. Neobjavljena diplomska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Tetrick, L. E. i Buffardi, L. C. (2006). Measurement Issues in Research on the Work-Home Interface. U: F. Jones, R. J. Burke i M. Westman (ur.), *Work Life Balance: A Psychological Perspective* (str. 90-114). Hove, East Sussex: Psychology Press.

Pred Vama se nalazi niz tvrdnji na kojima trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete s njima, a one se odnose na karakteristike Vaše obitelji i posla kojeg obavljate. Molimo Vas da uz svaku tvrdnju zaokruživanjem određenog broja odredite stupanj slaganja s predloženim tvrdnjama.

Brojevi na skali znače sljedeće:

- 1. uopće se NE slažem**
- 2. uglavnom se NE slažem**
- 3. donekle se NE slažem**
- 4. niti se slažem, niti se ne slažem**
- 5. donekle se slažem**
- 6. uglavnom se slažem**
- 7. u potpunosti se slažem**

1. Zahtjevi i odgovornosti koje uključuje moj posao negativno utječu na kvalitetu mog odnosa s mojom obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
2. Zbog vremena koje mi oduzima posao nemam dovoljno vremena za sudjelovanje u obiteljskim aktivnostima.	1	2	3	4	5	6	7
3. Aktivnosti koje bih željela/želio obaviti kod kuće ne uspijem napraviti radi obaveza na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
4. Na poslu se toliko umorim da nemam dovoljno snage za obaviti sve kućanske poslove.	1	2	3	4	5	6	7
5. Ne moram mijenjati svoje planove i obiteljske aktivnosti radi posla.	1	2	3	4	5	6	7
6. Obično se ne umorim toliko na poslu da ne bih mogla/mogao uživati u vremenu koje provodim s obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
7. Zahtjevi i odgovornosti koje postavlja moja obitelj negativno utječu na kvalitetu obavljanja mog posla.	1	2	3	4	5	6	7
8. Zbog vremena koje mi oduzimaju aktivnosti u obitelji često moram odgađati i mijenjati aktivnosti na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
9. Ono što želim obaviti na poslu ne uspijem obaviti zbog zahtjeva moje obitelji ili bračnog partnera.	1	2	3	4	5	6	7
10. Moram mijenjati planove i obaveze na poslu radi obaveza u obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
11. Napor vezan uz obiteljske obaveze umanjuje moju sposobnost obavljanja zadataka na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
12. Članovi moje obitelji ne uvažavaju i ne prihvaćaju zahtjeve i obaveze koje uključuje moj posao.	1	2	3	4	5	6	7

Skala privrženosti kao stanja³

Adaptirale i priredile: Jelena Ombla i Marina Jurkin

1. Teorijska osnova

Privrženost se, još od vremena Bowlbyja, definira kao trajna emocionalna veza gdje je osobito naglašena tendencija traženja i održavanja blizine s određenim pojedincem koji predstavlja figuru privrženosti, a to je posebno naglašeno u trenucima neugode i stresa. Privrženo ponašanje obuhvaća sva ona ponašanja kojima se ostvaruje kontakt i blizina figure kojoj je netko privržen. Prvi opisi i kategorizacije privrženosti tiču se odnosa majke i djeteta, iako je i sam Bowlby (1969) smatrao da sustav privrženosti postoji i djeluje kroz čitav život pojedinca.

Većina mjera privrženosti u odrasloj dobi danas operacionalizira privrženost kao stabilnu osobinu, dok je sam status *stilova privrženosti* kao stabilnih obilježja ličnosti empirijski potvrđivana činjenica (Simpson, Collins, Tran i Haydon, 2007; Waters, Weinfield i Hamilton, 2000). Stilovi privrženosti konceptualna su reprezentacija kognitivno-afektivnih mentalnih sklopova, tzv. *radni modeli privrženosti*, koji obuhvaćaju ideje o sebi i drugima te definiraju tipičan obrazac ponašanja u bliskim odnosima. Individualne razlike u stilovima privrženosti tako se tipično opisuju u terminima anksioznosti, izbjegavanja i sigurnosti pri čemu dimenziju *anksioznosti* karakterizira izražena potreba za interpersonalnom bliskošću i stalno prisutan strah od odbacivanja, dimenziju *izbjegavanja* opisuju manjak povjerenja u druge, samodostatnost i odbijanje interpersonalne bliskosti i međuzavisnosti dok dimenzija *sigurnosti* obuhvaća povjerenje u druge, ugodu koja proizlazi iz prisnosti i intimnosti te vjeru da će drugi pružiti podršku u trenucima potrebe (Mikulincer i Shaver, 2007).

Iako je sam Bowlby (1969) smatrao da se radni modeli privrženosti formiraju rano u životu, temeljem prvog bliskog iskustva sa skrbnikom, te da su prilično otporni na promjene i da *teže ka* perzistenciji, tim shemama sebe i drugih (i sebe u interakciji s drugima) pridodao je i oznaku dinamičnosti. Naime svakim ulaskom u neku novu vezu i novonastalim iskustvom prisnosti, sheme se, na neki način, *nadograđuju* čime se recentno iskustvo s određenom osobom zapravo implementira u postojeći sustav privrženosti. Dakle, još prema Bowlbyjevim tumačenjima privrženosti i nekim suvremenim razmišljanjima (Fraley i Brumbaugh, 2004; Mikulincer i Shaver, 2003), posve je jasno da stil privrženosti ne može biti shvaćen isključivo u kontekstu stabilnosti, na što ukazuju i ključni koncepti koji se vezuju uz privrženost, tzv. *radni modeli* i *dinamični* bihevioralni sustavi. Drugim riječima, može se pretpostaviti da stil privrženosti ipak u nekoj mjeri varira temporalno i ovisno o situaciji, što potvrđuju i neke studije koje su pokazale da životni događaji (poglavito oni vezani uz interpersonalne gubitke) i eksperimentalna aktivacija shema privrženosti u definiranim bliskim vezama dovode do privremenih promjena u razinama sigurnosti/nesigurnosti, a što povratno značajno utječe na percepciju, očekivanja i ponašanje (Davila i Sargent, 2003; Gillath i Shaver, 2007; Mikulincer, Shaver, Gillath i Nitzberg, 2005; Waters, Weinfield i Hamilton, 2000). Recimo, studija koju su proveli Mikulincer i suradnici (2005) koristila se metodom usmjeravanja (*priming*) i pokazala kako naglašavanje konteksta sigurnosti/nesigurnosti utječe na iskazivanje prosocijalnog ponašanja (sklonost volontiranju) te mentalno zdravlje iskazano smanjenjem simptoma PTSP-a kao i na povećanje međugrupne tolerancije. Baldwin, Keelan, Fehr, Enns i Koh-Rangarajoo (1996), razrađujući socijalno-kognitivnu perspektivu teorije privrženosti, pojašnjavaju latentnu podlogu dinamičnosti sustava privrženosti navodeći kako su promjene u stilovima privrženosti moguće upravo zahvaljujući njihovoj hijerarhijskoj organizaciji. Pretpostavka je da ljudi simultano barataju s više modela *sebe* i *drugih* (generiranih iskustvom) poredanih u hijerarhiju; na višim razinama te hijerarhije nalaze se opći modeli koji barataju generalnim pravilima vezivanja u bliskim odnosima kao i pretpostavkama o tome kakvi bi odnosi trebali biti, dok su na nižim razinama hijerarhije znanja, očekivanja i vjerovanja vezana uz specifične odnose. Autori su provedenim istraživanjem potvrdili kako većina sudionika navodi iskustvo s više stilova vezivanja u svojim bliskim odnosima, dok relativna pristupačnost i dostupnost pojedinih radnih modela privrženosti

³ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

određuje trenutne misli i osjećaje vezane uz odnose. Overall, Fletcher i Friesen (2003) navode kako svaki od modela može biti „aktiviran“ i dostupan u svakom trenutku.

Pokušaji mjerenja privremenih fluktuacija u mislima, osjećajima i ponašajnim tendencijama kao procesnih aspekata privrženosti novost su u ovom području, dok u Hrvatskoj za sada još nije bilo takvih pokušaja. Gillath, Hart, Nofle i Stockdale (2009) navode kako bi mjera namijenjena detekciji kratkoročnih promjena u procesima privrženosti znatno doprinijela istraživačima privrženosti zainteresiranim za psihološke aspekte bliskih odnosa. Autori su konstruirali i validirali mjeru privrženosti kao stanja (*State Adult Attachment Measure - SAAM*), čija se primjena i validacija na uzorku hrvatskih ispitanika opisuje upravo u ovom prilogu.

2. Opis skale

State Adult Attachment Measure sastoji se od ukupno 21 čestice i izvorno je konstruirana s ciljem da pokrije cijeli raspon misli, osjećaja i ponašanja povezanih s trenutnim stanjem privrženosti (Gillath i sur., 2009). SAAM uključuje dio čestica iz ECR-a Brennana, Clarka i Shavera (1998) koje su mogle biti modificirane na način da naglašavaju kontekst trenutnog stanja. Dodano je nekoliko čestica koje reprezentiraju stanja kao rezultat interakcije dimenzija anksioznosti i izbjegavanja, kao i nekoliko čestica koje se odnose na aspekte stilova privrženosti koji nisu dovoljno zastupljeni u dosadašnjim mjerama privrženosti, a koji se tiču donjeg pola dimenzije anksioznosti. Podaci izvorne validacijske studije govore o trofaktorskoj strukturi SAAM-a, odnosno o tri subskale koje broje svaka po sedam čestica (Sigurnost, Anksioznost i Izbjegavanje). Prilikom primjene od ispitanika se traži da izrazi svoje slaganje s tvrdnjama u odnosu na to kako se trenutno osjeća, procjenom na ljestvici za odgovore od sedam stupnjeva. Gillath i suradnici (2009) također navode podatke o zadovoljavajućoj visokoj pouzdanosti subskala kao i potvrdu konvergentne i diskriminativne valjanosti nove mjere. *State Adult Attachment Measure* je prevedena na hrvatski jezik i primijenjena na dvije skupine studenata Sveučilišta u Zadru ($N_1 = 294$ i $N_2 = 147$). Zbog prilagođenosti akronima SAAM (koji proizlazi iz izvornog naziva skale na engleskom jeziku) fonetici hrvatskog jezika, u daljnjem tekstu Skala privrženosti kao stanja nastavit će se obilježavati skraćenicom SAAM.

3. Psihometrijske osobine

Skala privrženosti kao stanja je kod nas do sada primijenjena u dvije nezavisne skupine studenata Sveučilišta u Zadru ($N_1 = 294$ i $N_2 = 147$). Prva primjena provedena je u predispitno vrijeme, dok je druga primjena ove skale provedena pri sredini semestra. Budući da je SAAM mjera privrženosti kao stanja, koje po definiciji može fluktuirati u vremenu i situacijama, primjenom na dvama uzorcima nastojala se provjeriti konstruktna stabilnost SAAM-a i pod situacijski relevantnim okolnostima (ispiti predstavljaju salijentan stresor za studente). Eksploratorne faktorske analize latentne strukture SAAM u obje primjene provedene su pod modelom zajedničkih faktora, s kvadriranim koeficijentima multiple korelacije kao procjenama komunaliteta. Najprije je testirana pogodnost ulazne matrice za faktorizaciju. Vrijednost Kaiser–Meyer–Olkinovog indeksa adekvatnosti uzorkovanja (KMO) u obje primjene prelazila je 0,80 što upućuje na prilično velik stupanj zajedničke varijance među česticama u ulaznoj matrici. Također na temelju Bartlettovog testa sfericiteta može se odbaciti nul hipoteza (uz $p < ,01$) prema kojoj nema statistički značajnih korelacija među pojedinim česticama. Ove vrijednosti pokazuju da su korelacijske matrice čestica pogodne za faktorizaciju.

Analize latentne strukture cijelog upitnika, u oba uzorka, rezultirale su trofaktorskom solucijom koja je prikazana u Tablici 1. Dobivene solucije objašnjavaju oko 43% zajedničke varijance čestica u prvoj primjeni odnosno oko 52% zajedničke varijance u drugoj primjeni. U obje analize obrazac faktorskih zasićenja je visoko podudaran i u skladu s podacima koje o latentnoj strukturi ove skale navode Gillath i suradnici (2009). Dobiveni faktori korespondiraju trima dimenzijama privrženosti kao stanja označenim kao: *Sigurnost*, *Traženje blizine* i *Izbjegavanje*. Na faktoru Sigurnosti značajna zasićenja imaju čestice koje opisuju strategije privrženosti bazirane na osjećaju sigurnosti (npr. „Osjećam se opušteno znajući da su moji bližnji tu za mene.“) i ovaj faktor objašnjava oko 7% varijance čestica u prvoj primjeni odnosno 18% varijance čestica u drugoj primjeni ove skale. Faktor koji odgovara dimenziji *traženja blizine* definiraju čestice koje opisuju trenutnu potrebu za blizinom značajne osobe (npr. „Zaista trebam nečiju emocionalnu potporu.“) te objašnjava oko 13% zajedničke

varijance čestica u prvoj primjeni odnosno oko 16% varijance u drugoj primjeni ove skale. Konačno, treći ekstrahirani faktor objašnjava oko 23% varijance čestica u prvom uzorku, odnosno oko 17% zajedničke varijance čestica u drugom uzorku, a odgovara dimenziji *izbjegavanja* (npr. „*Iako se osjećam osamljeno, nemam potrebu za zbližavanjem s drugima.*“). Definirani faktori opisuju tri subskale *Skale privrženosti kao stanja*; subskalu *Sigurnosti*, *Traženja blizine* i *Izbjegavanja*. Subskala *Traženje blizine* u originalnoj verziji skale naziva se subskalom *Anksioznosti* no uzimajući u obzir sadržaj čestica te subskale (npr. „*Volio bih da je netko blizak uz mene u ovom trenutku.*“, „*Trenutno mi je doista potrebno da se osjećam voljeno.*“) čini se ispravnijim naglasiti da se radi o aspektu anksioznosti koji se odnosi na trenutnu potrebu za blizinom značajne osobe. Naime, anksioznost kao dimenzija privrženosti uključuje osjećaje nesigurnosti glede vlastitih osobina i sposobnosti, neprestanu brigu zbog napuštanja i ekstremnu potrebu za interpersonalnom bliskošću, ljubavi i potporom od čega se tek za ovo posljednje može reći da je sadržajno pokriveno česticama navedene subskale. Također treba uzeti u obzir da je SAAM ustvari mjera privremenih fluktuacija u mislima, osjećajima i ponašajnim tendencijama koje leže u podlozi procesa privrženosti te je sukladno tomu logično i prepostaviti da će određeni njegovi aspekti varirati kroz vrijeme i situacije. Sukladno tomu za interpretaciju dobivenih rezultata faktorskih analiza SAAM kao i kasnije prosječnih vrijednosti pojedinih subskala važno je napomenuti da je prva primjena ove skale bila u predispitno vrijeme te kako bi buduća istraživanja tek trebala pokazati je li dobivena struktura privrženosti kao stanja specifična za prigodne uzorke ispitanika koji su sudjelovali u obje primjene ove skale.

Za procjenu faktorske valjanosti kao i opravdanosti izračuna ukupnog rezultata po pojedinim subskalama provedene su u obje primjene i faktorske analize pojedinih subskala. Kod svih subskala, u obje primjene dosljedno su dobivane solucije s jednim faktorom čija je svojstvena vrijednost veća od 1. Postotak objašnjene varijance iznosio je 43% (N_1) i 52% (N_2) kod subskale *Sigurnosti*, 40% (N_1) i 47% (N_2) kod subskale *Traženja blizine*, odnosno 40% (N_1) i 45% (N_2) za subskalu *Izbjegavanja*. Prema tome, rezultati provedenih analiza pokazuju da sve tri subskale predstavljaju zadovoljavajuće homogene nizove čestica. U prilog homogenosti pojedinih subskala idu i podaci provedenih analiza pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije. Dobivene vrijednosti Cronbachovog alpha koeficijenta su navedene u Tablici 2. Sukladno tomu, nespuriozne korelacije pojedinih čestica s ukupnim rezultatom na pripadajućim subskalama su u obje primjene bile zadovoljavajuće visoke.

Tablica 1. Rezultati analiza latentne strukture Skale privrženosti kao stanja u dva uzorka studenata iz Zadra ($N_1 = 294$ i $N_2 = 147$)

Čestice	Uzorak	Sigurnost	Traženje blizine	Izbjegavanje
1. Osjećam se opušteno znajući da su moji bližnji tu za mene.	Zadar I.	,54		
	Zadar II.	,52		
2. Zaista trebam nečiju emocionalnu potporu.	Zadar I.		,46	
	Zadar II.		,67	
3. Osjećam da imam nekog u koga se mogu pouzdati.	Zadar I.	,70		
	Zadar II.	,78		
4. Kada bi nešto u ovom trenutku pošlo po zlu, osjećam da bi imao nekog na koga bi se mogao osloniti.	Zadar I.	,76		
	Zadar II.	,77		
5. Osjećam se voljeno.	Zadar I.	,64		
	Zadar II.	,78		
6. Imam podvojene osjećaje glede zbližavanja s drugim ljudima.	Zadar I.			-,49
	Zadar II.			-,56
7. Osjećam se sigurno i blisko drugim ljudima.	Zadar I.	,40		
	Zadar II.	,67		
8. Volio bih kada bi mi netko rekao da me doista voli.	Zadar I.		,52	
	Zadar II.		,53	
9. Volio bih da je netko blizak uz mene u ovom trenutku.	Zadar I.		,63	
	Zadar II.		,57	
10. Osjećam da me drugi vole, ali mi nije previše stalo do toga.	Zadar I.			-,44
	Zadar II.			-,34
11. Ne bi mi bilo ugodno da imam nekog (prijatelja, partnera) tko bi mi bio blizak.	Zadar I.			-,52
	Zadar II.			-,51
12. Želim dijeliti svoje osjećaje s nekim.	Zadar I.		,61	
	Zadar II.		,60	
13. Trenutno mi je doista potrebno da me netko bezuvjetno voli.	Zadar I.		,79	
	Zadar II.		,80	
14. Iako se osjećam osamljeno, nemam potrebu za zbližavanjem s drugima.	Zadar I.			-,51
	Zadar II.			-,61
15. Trenutno mi je doista potrebno da se osjećam voljeno.	Zadar I.		,85	
	Zadar II.		,84	
16. Plaši me ideja da bi netko želio postati preblizak samnom.	Zadar I.			-,67
	Zadar II.			-,83
17. Osjećam da mogu imati povjerenja u ljude koji su mi bliski.	Zadar I.	,61		
	Zadar II.	,65		
18. Osjećam da je drugima stalo do mene.	Zadar I.	,65		
	Zadar II.	,75		
19. Želim razgovarati s nekim kome je stalo do stvari koje me zabrinjavaju.	Zadar I.		,47	
	Zadar II.		,66	
20. Kada bi mi se netko i pokušao približiti, trudio bi se zadržati distancu.	Zadar I.			-,79
	Zadar II.			-,80
21. Osjećam se opušteno znajući da su moji bližnji tu za mene.	Zadar I.			-,71
	Zadar II.			-,80
Postotak objašnjene varijance	Zadar I.	7,34	12,66	22,77
	Zadar II.	18,37	16,30	17,10

Mogući teoretski raspon na svim subskalama kreće se u rasponu od 7 do 49, pri čemu veći rezultat ukazuje na veću potrebu za blizinom i izbjegavanjem značajnih osoba kao i osjećaj sigurnosti povezan s trenutnim stanjem privrženosti bliskim osobama. Kao što se može vidjeti iz Tablice 2., ispitanici su u obje primjene pokazali, u prosjeku, najmanje slaganje s tvrdnjama na subskali Izbjegavanja. Procjenom normaliteta distribucija Kolmogorov – Smirnovljevim testom utvrđeno je da distribucije rezultata pojedinih subskala značajno odstupaju od normale. Unatoč rezultatima KS testa normalnosti distribucije možemo ipak zaključiti da dobivena odstupanja neće značajno utjecati na daljnje analize budući da su i indeksi spljoštenosti i asimetričnosti distribucija zadovoljavajući. Naime, ekstremno odstupajućim distribucijama (Kline, 2005) smatraju se one čiji je indeks asimetričnosti veći od 3, a indeks spljoštenosti veći od 10, što u primjenama pojedinih subskala SAAM nije dobiveno. Distribucije rezultata na subskali Izbjegavanja su u obje primjene pozitivno asimetrične dok se na subskalama Traženja blizine i Sigurnosti većina rezultata grupira oko viših vrijednosti. Također, ovakva grupacija rezultata u skladu je s podacima o prosječnoj zastupljenosti stilova privrženosti (operacionaliziranih kao stabilne osobine), gdje generalno proizlazi kako većina ljudi razvija sigurne obrasce privrženosti u bliskim odnosima. Sadržajna analiza čestica subskale *Traženje blizine* prikazana je ranije u tekstu i kao takva prikazuje aspekt one strane anksioznosti kao dimenzije privrženosti za koji bi se očekivalo da će biti izraženiji i samim time pomaknut prema višim vrijednostima. Valja, međutim, još jednom naglasiti da se radi o mjeri koja operacionalizira privrženost kao stanje, stoga su određene varijacije u intenzitetu pojedinih dimenzija privrženosti (obuhvaćenih ovim instrumentom) zapravo i očekivane.

Tablica 2. Osnovni deskriptivni parametri pojedinih subskala Skale privrženosti kao stanja u uzorcima studenata iz Zadra ($N_1 = 294$ i $N_2 = 147$)

Osnovni deskriptivni parametri	Uzorak	Skala privrženosti kao stanja		
		Sigurnost	Traženje blizine	Izbjegavanje
M	Zadar I.	42,0	36,8	17,1
	Zadar II.	41,1	35,1	17,5
SD	Zadar I.	5,77	8,33	7,79
	Zadar II.	7,18	8,76	8,28
Raspon rezultata	Zadar I.	14-49	7-49	7-49
	Zadar II.	7 - 49	7 - 49	7 - 43
Kolmogorov-Smirnov d	Zadar I.	,15 ($p < ,05$)	,08 ($p < ,05$)	,15 ($p < ,05$)
	Zadar II.	,14 ($p < ,05$)	,07 ($p < ,05$)	,11 ($p < ,05$)
Asimetričnost	Zadar I.	-1,208	-,425	1,046
	Zadar II.	-1,754	-,508	,876
Spljoštenost	Zadar I.	1,767	-,237	,693
	Zadar II.	4,519	,174	,369
Cronbach α	Zadar I.	,84	,82	,82
	Zadar II.	,88	,86	,83

Sukladno nalazima iz prve primjene ove skale (N_1) i u drugoj primjeni na skupini studenata Sveučilišta u Zadru (N_2) utvrđene su značajne pozitivne korelacije između rezultata na subskali Sigurnosti i Traženja blizine ($r = ,31, p < ,01$) odnosno negativne korelacije između rezultata na subskali Sigurnosti i Izbjegavanja ($r = -,41, p < ,01$). Nešto niži negativni, ali još uvijek značajan obrazac povezanosti u drugoj primjeni dobiven je između Traženja blizine i Izbjegavanja ($r = -,24, p < ,01$). Detaljniji prikaz korelacija nalazi se u Tablici 3.

S ciljem utvrđivanja konstruktne valjanosti pojedinih subskala SAAM u drugoj primjeni ove skale ispitane su i njihove povezanosti s mjerama teorijski relevantnih konstrukata uključujući *Upitnik privrženosti prema ljubavnim partnerima* – UPPA (Kamenov i Jelić, 2003) te skalu Anksioznosti kao stanja *Endlerove multidimenzionalne skale anksioznosti* – EMAS-S (Sorić, 2002). UPPA je dvodimenzionalna mjera (anksioznost i izbjegavanje) privrženosti kao osobine u partnerskom odnosu,

dok je EMAS-S dvodimenzionalna mjera anksioznosti kao stanja (autonomno-emocionalna i kognitivna komponenta). Sukladno očekivanju dobivene su umjerene negativne korelacije između subskale Sigurnosti SAAM, pojedinih komponenti skale EMAS- S te dimenzija privrženosti u odnosu s ljubavnim partnerom (detaljnije v. Tablicu 4.). Suprotan obrazac povezanosti dobiven je za dimenziju Izbjegavanja SAAM. I, konačno, Traženje blizine SAAM u umjerenim je značajnim korelacijama s pojedinim dimenzijama privrženosti u partnerskom odnosu (detaljnije v. Tablicu 4.). Zaključno, dobiveni podaci u skladu su s rezultatima izvorne validacijske studije autora Gillath i suradnika (2009) te idu u prilog valjanosti konstrukta privrženosti kao stanja.

Tablica 3. Korelacije između pojedinih subskala Skale privrženosti kao stanja

Subskala SAAM	Uzorak	Korelacije među subskalama		
		1.	2.	3.
1. Sigurnost	Zadar I.	-		
	Zadar II.	-		
2. Izbjegavanje	Zadar I.	-,39**	-	
	Zadar II.	-,41**	-	
3. Traženje blizine	Zadar I.	,24	-,01	-
	Zadar II.	,31	-,24**	-

** - $p < ,01$

Tablica 4. Korelacije između pojedinih subskala Skale privrženosti kao stanja i mjera nekih teorijski relevantnih konstrukata

		SAAM		
		Sigurnost	Traženje blizine	Izbjegavanje
EMAS-S	Auto – emocionalna komponenta stanja anksioznosti	-,25**	,01	,14
	Komponenta kognitivne zabrinutosti	-,27**	,13	,28**
UPPA	Anksioznost	-,23**	,32**	,21*
	Izbjegavanje	-,43**	-,26**	,66**

* - $p < ,05$, ** - $p < ,01$

Zaključno, može se reći da SAAM pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike i na našim prigodnim uzorcima te dobiveni rezultati indiciraju da konstrukt privrženosti kao stanja po strukturi generalno odgovara opisu privrženosti kao stabilne osobine. Dakako da su potrebna daljnja istraživanja provjere konstruktne valjanosti na ne-studentskoj populaciji kao i na različitim dobnim skupinama. Pritom je bitno istaknuti da su ovdje prikazani rezultati dio šire validacijske studije koja je u tijeku, a čiji je cilj daljnja provjera konvergentne kao i diskriminativne valjanosti *Skale privrženosti kao stanja*.

4. Literatura

- Baldwin, M. W., Keelan, J. P. R., Fehr, B., Enns, V. i Koh-Rangarajoo, E. (1996). Social-Cognitive Conceptualization of Attachment Working Models: Availability and Accessibility Effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), 94-109.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Volume 1: Attachment*. London. The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Brennan, K. A., Clark, C. L. i Shaver, P. R. (1998). Self-Report Measures of Adult Romantic Attachment. An Integrative Overview. U: J. A. Simpson i W. S. Rholes (ur.), *Attachment Theory and Close Relationships* (str. 46-76). New York: Guilford Press.
- Davila, J. i Sargent, E. (2003). The Meaning of Life (Events) Predicts Changes in Attachment Security. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1383-1395.
- Fraley, R. C. i Brumbaugh, C. C. (2004). A Dynamical System Approach to Understanding Stability and Change in Attachment Security. U: W. S. Rholes i J. A. Simpson (ur.), *Adult Attachment: Theory, Research, and Clinical Implications* (str. 86-132.). New York: Guilford Press.
- Gillath, O., Hart, J., Nofle, E. E. i Stockdale, G. D. (2009). Development and Validation of a State Adult Attachment Measure (SAAM). *Journal of Research in Personality*, 43, 362-373.
- Gillath, O. i Shaver, P. R. (2007). Effects of Attachment Style and Relationship Context on Selection among Relational Strategies. *Journal of Research in Personality*, 41, 968-976.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6(1), 73-91.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- Mikulincer, M. i Shaver, P. R. (2003). The Attachment Behavioral System in Adulthood: Activation, Psychodynamics, and Interpersonal Processes. U: M. P. Zanna (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 35 (str. 53-152). New York: Academic Press.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Gillath, O. i Nitzberg, R. A. (2005). Attachment, Caregiving, and Altruism: Boosting Attachment Security Increases Compassion and Helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(5), 817-839.
- Overall, N. C., Fletcher, G. J. O. i Friesen, M. (2003). Mapping the Intimate Relationship Mind: Comparisons between Three Models of Attachment Representations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1479-1493.
- Simpson, J. A., Collins, W. A., Tran, S. i Haydon, K.C. (2007). Attachment and the Experience and Expression of Emotions in Romantic Relationships: A Developmental Perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(2), 355-367.
- Sorić, I. (2002). Endlerove multidomenzionalne skale anksioznosti. U: K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Ćubela i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika I* (str. 115-122). Filozofski fakultet u Zadru.
- Waters, E., Weinfield, N. S. i Hamilton, C. E. (2000). The Stability of Attachment Security from Infancy to Adolescence and Early Adulthood: General Discussion. *Child Development*, 71(3), 703-706.

Skala procjene kvalitete veze⁴

Adaptirali i priredili: Marijana Šunjić i Zvezdan Penezić

1. Teorijska osnova

Zadovoljstvo (romantičnom) vezom predstavlja stupanj u kojem pojedinac svoju romantičnu vezu procjenjuje kvalitetnom (nagrađujućom), a ova procjena zadovoljstva ovisi o odnosu dobitaka i gubitaka u vezi. Također, procjena zadovoljstva romantičnom vezom ovisi i o stupnju u kojem trenutna veza zadovoljava generalna očekivanja pojedinca o vezi, odnosno o partneru (razina usporedbe). Zadovoljstvo vezom je, uz *ulaganje u vezu* i *kvalitetu alternativa*, bitan prediktor *predanosti* vezi (tendencija ostajanja u vezi, tj. „psihološka“ privrženost vezi), a stupanj predanosti povezan je s utjecajem na ishod, tj. *stabilnost veze* (Rusbult, 1983). U odnosu na centralnost konstrukta zadovoljstva vezom u istraživanjima dinamike romantičnih veza, ne začuđuje proliferacija instrumenata konstruiranih za mjerenje zadovoljstva vezom.

Skala procjene kvalitete veze (*Relationship Assessment Scale – RAS*) nastala je kao rezultat potrebe za razvojem kratke ali pouzdane mjere zadovoljstva koja je primjenjiva na različite tipove bliskih veza. Prva verzija skale sadržavala je pet čestica kojima se ispitivala kvaliteta braka (Hendrick, 1981, prema Hendrick, 1988). Kasnije je proširena s još dvije čestice i adaptirana na način da je primjenjiva ne samo na bračne nego i druge vrste bliskih veza (kohabitacija, „hodaње“, homoseksualne veze, a uz minimalne izmjene čak i za prijateljske veze). U prvim primjenama adaptirane verzije (Hendrick, 1988; Hendrick, Hendrick i Adler, 1988), skala je pokazala jednofaktorsku strukturu (objašnjeno 46%, odnosno 57% varijance), zadovoljavajuću pouzdanost ($\alpha = ,86$), a čestice su bile u prosječnoj međusobnoj korelaciji od $r = ,49$. Korelacija rezultata na ovoj skali s rezultatima ostvarenim na starijoj i često upotrebljavanoj Spanierovoj *Skali dijadne prilagodbe* od $r = ,88$ govori u prilog konstruktnoj valjanosti (Hendrick, Dicke i Hendrick, 1998). U prvim primjenama dobivene su i očekivane korelacije sa *stilovima ljubavi* (pozitivne s *eros* i *agape*, negativne s *ludus* stilom), predanošću vezi, stupnjem ulaganja u vezu (obje pozitivne), te negativna korelacija s mogućnošću privlačenja alternativnih partnera (Hendrick, Hendrick i Adler, 1988). Dobivene su i umjerene pozitivne korelacije s tendencijom samootkrivanja partneru, te nešto niže ali značajne sa samopoštovanjem. Također, na osnovu rezultata na skali moglo se s visokom uspješnošću diskriminirati parove koji su nakon dva mjeseca ostali u vezi (91%), odnosno one koji su prekinuli vezu (86%). U prilog konkurentnoj valjanosti instrumenta govore i podaci da su parovi koji su zatražili pomoć u obiteljskom/bračnom savjetovaštvu imali značajno niže prosječne rezultate na ovoj skali u odnosu na parove iz opće populacije (Hendrick, Dicke i Hendrick, 1998).

U kasnijim provjerama konvergentne valjanosti i pouzdanosti skale dobiveni su slični rezultati: visoka povezanost s rezultatima na Skali dijadne prilagodbe ($r = ,84$) i zadovoljavajuće visok koeficijent unutarnje konzistencije ($\alpha = ,91$) (Vaughn i Matyastik Baier, 1999). U odnosu s dimenzijama ličnosti iz pet faktorskog modela ukupan rezultat na ovoj skali bio je značajno negativno povezan s neuroticizmom ($r = -,29$), te pozitivno s ugodnošću ($r = ,19$), savjesnošću ($r = ,16$) i ekstraverzijom ($r = ,14$) (White, Hendrick i Hendrick, 2004). Povezanost s otvorennošću za nova iskustva očekivano nije bila značajna.

Skala je do sada korištena u nizu istraživanja različitih aspekata veze. Meeks, Hendrick i Hendrick (1998) također su pokazali kako su stilovi ljubavi, ali i neki aspekti empatije prema partneru, komunikacijski stilovi i stilovi konflikata unutar dijade povezani s procijenjenom kvalitetom veze. Nadalje, stilovi privrženosti još su jedna od varijabli povezanih sa zadovoljstvom vezom. Zadovoljstvo brakom mjereno Skalom procjene kvalitete veze bilo je negativno povezano s anksioznim i izbjegavajućim stilom privrženosti, kako za muškarce (-,66 i -,64), tako i za žene (-,71 i -,73) (Butzer i Campbell, 2008). Samootkrivanje unutar dijade, kao i percipirano samootkrivanje partnera, značajno su povezani s razinom zadovoljstva u vezi (Meeks, Hendrick i Hendrick, 1998; Sprecher i Hendrick, 2004).

⁴ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

Zadovoljstvo vezom, u brojnim istraživanjima, dosljedno se pokazalo umjereno značajno povezano s razinom seksualnog zadovoljstva u vezi. Ovo vrijedi i za istraživanja u kojima je korištena originalna verzija Skale procjene kvalitete veze. Budući da se seksualno zadovoljstvo općenito smatra jednim od indikatora kvalitete veze, u skladu s tim se dosljedno pokazuje povezano s različitim mjerama zadovoljstva vezom. Sprecher (2002) je u longitudinalnom istraživanju na 101 paru, kroz pet vremenskih točaka dobila povezanosti rezultata na ovoj skali i seksualnog zadovoljstva u rasponu od ,24 do ,68. Također, promjene u seksualnom zadovoljstvu između dvije vremenske točke značajno su bile povezane s promjenama u zadovoljstvu vezom. Veličina percipirane diskrepancije između vlastite seksualne želje i seksualne želje partnera/partnerice negativno je bila povezana sa zadovoljstvom vezom mjerenim ovom skalom (Davies, Katz i Jackson, 1999). Navedeni rezultati su samo neki od dokaza o divergentnoj valjanosti originalne verzije skale kod koje se procjenjuje zadovoljstvo romantičnom vezom.

Konačno, skala zadržava faktorsku, konvergentnu i prediktivnu valjanost, unutaraju i test-retest pouzdanost i kada se njome ispituju prijateljski odnosi i odnosi s roditeljima i rođacima (Renshaw, McKnight, Caska i Blais, 2011).

2. Opis skale

Skala procjene kvalitete veze sastoji se od sedam pitanja koja se odnose na nekoliko aspekata veze (npr. *U kojoj mjeri Vaša veza zadovoljava Vaša početna očekivanja?*). Sadržaj čestica obuhvaća pokazatelje u kojoj mjeri partner ispunjava očekivanja, kakvo je opće zadovoljstvo vezom, procjenu u kojoj mjeri veza zadovoljava početna očekivanja, usporedbu s vezama drugih, čestinu misli kroz koje pojedinac izražava želju da nije u vezi, ljubav prema partneru, te procjenu količine potencijalnih problema u vezi. Uz svako pitanje nalazi se poluopisna skala procjene s vrijednostima od jedan do pet, na kojoj ispitanik zaokružuje odgovor koji se najviše odnosi na konkretan aspekt njegove trenutne veze (u prethodno navedenom primjeru: od 1 = *gotovo uopće ne* do 5 = *u potpunosti*). Ukupan rezultat određuje se kao prosječna vrijednost procjena na skali procjene na svim česticama, tako da je teoretski raspon rezultata između 1 i 5, pri čemu veći rezultat ukazuje na veće zadovoljstvo ili višu kvalitetu veze.

3. Psihometrijske osobine

Skala je, uz dozvolu autorice, prevedena na hrvatski jezik 2011. godine. Prijevod su napravila dva nastavnika psihologije, nakon čega je opet prevedena na engleski jezik. Nakon usklađivanja prijevoda skala je primijenjena na dva različita uzorka.

Prva primjena bila je na prigodnom uzorku studenata (153 žene i 73 muškarca, prosječne dobi od 22,34 godina, $SD = 2,24$) Sveučilišta u Mostaru koji su bili u romantičnoj vezi trajanja između jednog mjeseca i osam godina.

Eksploratornom faktorskom analizom (metoda zajedničkih faktora uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora) izlučen je jedan faktor. U ovoj soluciji su sve čestice pokazale zadovoljavajuće zasićenje (između ,38 i ,75), a izlučeni faktor objašnjavao je 42,30% zajedničke varijance. Korelacija pojedinih čestica s ukupnim rezultatom na skali kretala se od ,37 do ,68, dok je prosječna korelacija među česticama iznosila ,41. Druga primjena bila je na uzorku od 105 parova (žene prosječne dobi od 24,58 godina, $SD = 3,82$; muškarci prosječne dobi od 25,79 godina, $SD = 3,37$) s područja Mostara, Splita, Zadra i Zagreba. Trajanje veze u ovoj primjeni je bilo između šest mjeseci i 8 godina. I u ovoj primjeni dobiven je jedan faktor, koji je objašnjavao 38,94% varijance (zasićenje čestica iznosilo je između ,51 i ,83). Korelacija pojedinih čestica s ukupnim rezultatom na skali iznosila je od ,42 do ,80, a prosječna korelacija među česticama bila je ,38.

Tablica 1. Deskriptivni parametri Skale procjene kvalitete veze u dosadašnjim primjenama

	I. primjena Studenti	II. primjena Parovi
N	212	210*
min	15	19
max	35	35
M	28,79	30,36
SD	4,52	3,67
C	29	30
D	35	35
asimetričnost**	-0,74 (,17)	-0,60 (,17)
spljoštenost**	0,35 (,33)	-0,29 (0,33)
Kolmogorov-Smirnov d	,09 (p < ,10)	,11 (p < ,05)
Shapiro-Wilk W	,95 (p < ,01)	,93 (p < ,01)
Cronbach α	,80	,78

*bilo je obuhvaćeno 105 parova, ali budući da se muškarci i žene nisu razlikovali u prosječnoj procjeni kvalitete veze, podaci su analizirani zajedno
 ** u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške

Prosječne vrijednosti rezultata na ovoj skali u obje primjene uočljivo su pomaknute prema višim vrijednostima, odnosno radi se o negativno asimetričnim distribucijama. Sudionici istraživanja su generalno izrazito zadovoljni svojim romantičnim vezama, što je i za očekivati jer se radi o ne-kliničkom uzorku, odnosno ne radi se o parovima koji se nalaze u procesu savjetovanja, i prema tome pretpostavka je da nemaju problema koji bi se odražavali u nižim rezultatima procjene zadovoljstva vezom.

Tablica 2. Korelacije Skale procjene kvalitete veze s drugim konstruktima povezanim s zadovoljstvom/kvalitetom veze

	Skala procjene kvalitete veze
Studentski uzorak	
Važnost veze	,49**
Razmišljanje o prekidu veze (da = 1, ne = 0)	-,33**
Razmišljanje o alternativnim partnerima (da = 1, ne = 0)	-,45**
Seksualno zadovoljstvo	,53**
Seksualno samootkrivanje	,33**
Zadovoljstvo životom	,34**
Muški član para	
Važnost veze	,45**
Razmišljanje o prekidu veze (da = 1, ne = 0)	-,40**
Razmišljanje o alternativnim partnerima (da = 1, ne = 0)	-,31**
Seksualno zadovoljstvo	,59**
Seksualno zadovoljstvo partnerice	,28**
Seksualno samootkrivanje	,20*
Seksualno samootkrivanje partnerice	,38**
Zadovoljstvo životom	,36**
Zadovoljstvo životom partnerice	,28**
Ženski član para	
Važnost veze	,26**
Razmišljanje o prekidu veze (da = 1, ne = 0)	-,36**
Razmišljanje o alternativnim partnerima (da = 1, ne = 0)	-,25**
Seksualno zadovoljstvo	,53**
Seksualno zadovoljstvo partnera	,24*
Seksualno samootkrivanje	,22*
Seksualno samootkrivanje partnera	-,03
Zadovoljstvo životom	,27**
Zadovoljstvo životom partnera	,31*

* - p < ,05; ** - p < ,01

Kako je i očekivano, zadovoljstvo vezom pozitivno je povezano sa seksualnim zadovoljstvom pojedinca, ali i sa seksualnim zadovoljstvom partnera. Ako se razmišljanja o prekidu trenutne veze i o tome kako bi bilo biti u vezi s drugom osobom uzmu kao indikatori (ne)stabilnosti veze, jasna je i njihova korelacija s procjenom kvalitete veze. Također je povezano i sa seksualnim samootkrivanjem i općim zadovoljstvom životom. Iako interpretacije obrazaca povezanosti zadovoljstva vezom s relevantnim konstruktima pojedinca, ali i njegovog partnera prelaze okvire ovog priloga, ipak govore i u prilog konvergentnoj valjanosti ove verzije skale. Dobiveni rezultati potvrđuju ovako adaptiranu Skalu procjene kvalitete veze kao valjan, osjetljiv i pouzdan instrument za subjektivnu evaluaciju trenutne romantične veze. Prvenstveno zbog kratkoće skale i jednostavnosti računanja ukupnog rezultata, ali i zbog psihometrijskih značajki, otvorene su mogućnosti za njeno korištenje kako u istraživačke tako i terapijske svrhe u sklopu različitih savjetovališta za parove.

Provjera ove skale još uvijek traje, te su ovdje prikazani samo preliminarni rezultati. Uskoro će biti dostupne detaljnije informacije o karakteristikama skale na različitim uzorcima, kao i o nekim dodatnim korelatima konstrukta (kao što je npr. trajanje veze).

4. Literatura

- Butzer, B. i Campbell, L. (2008). Adult Attachment, Sexual Satisfaction, and Relationship Satisfaction: A Study of Married Couples. *Personal Relationships*, 15, 141-154.
- Davies, S., Katz, J. i Jackson, J. L. (1999). Sexual Desire Discrepancies: Effects on Sexual and Relationship Satisfaction in Heterosexual Dating Couples. *Archives of Sexual Behavior*, 28, 553-567.
- Hendrick, S. S. (1988). A Generic Measure of Relationship Satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 93-98.
- Hendrick, S. S., Dicke, A. i Hendrick, C. (1998). The Relationship Assessment Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15 (1), 137-142.
- Hendrick, S. S., Hendrick, C. i Adler, N. L. (1988). Romantic Relationships: Love, Satisfaction, and Staying Together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (6), 980-988.
- Meeks, B. S., Hendrick, S. S. i Hendrick, C. (1998). Communication, Love, and Relationship Satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15, 755-773.
- Renshaw, K. D., McKnight, P., Caska, C. M. i Blais, R. K. (2011). The Utility of the Relationship Assessment Scale in Multiple Types of Relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28, 435-447.
- Rusbult, C. E. (1983). A Longitudinal Test of the Investment Model: The Development (and Deterioration) of Satisfaction and Commitment in Heterosexual Involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 101-117.
- Sprecher, S. (2002). Sexual Satisfaction in Premarital Relationships: Associations with Satisfaction, Love, Commitment, and Stability. *Journal of Sex Research*, 39, 190-197.
- Sprecher, S. i Hendrick, S. S. (2004). Self-Disclosure in Intimate Relationships: Associations with Individual and Relationship Characteristics over Time. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(6), 857-877.
- Vaughn, M. J. i Matyastik Baier, M. E. (1999). Reliability and Validity of the Relationship Assessment Scale. *The American Journal of Family Therapy*, 27, 137-147.
- White, J. K., Hendrick, S. S. i Hendrick, C. (2004). Big Five Personality Variables and Relationship Constructs. *Personality and Individual Differences*, 37, 1519-1530.

Pred Vama se nalaze pitanja koja se odnose na Vašu trenutnu romantičnu vezu. Uz svako pitanje nalazi se skala procjene od 1 do 5, na kojoj ćete zaokružiti jedan od odgovora koji se najbolje odnosi **na Vašu romantičnu vezu**. Značenje pojedinih brojeva na skali procjene nalazi se uz svako pojedino pitanje.

1. Koliko dobro Vaš partner/ica zadovoljava Vaše potrebe?

1	2	3	4	5
slabo		prosječno		jako dobro

2. Općenito gledano, koliko ste zadovoljni svojom (romantičnom) vezom?

1	2	3	4	5
nezadovoljan/na		prosječno zadovoljan/na		jako zadovoljan/na

3. Koliko je dobra Vaša veza u usporedbi s većinom veza?

1	2	3	4	5
loša		prosječna		izvrsna

4. Koliko često poželite da se ne nalazite u ovoj vezi?*

1	2	3	4	5
nikada		ponekad		vrlo često

5. U kojoj mjeri Vaša veza zadovoljava Vaša početna očekivanja?

1	2	3	4	5
gotovo uopće ne		srednje		u potpunosti

6. Koliko volite svog partnera/icu?

1	2	3	4	5
vrlo malo		srednje		jako puno

7. Koliko problema ima u Vašoj vezi?*

1	2	3	4	5
vrlo malo		prosječno		jako puno

*odgovori na ova pitanja se obrnuto boduju.

Napomena: ukupan rezultat određuje se kao prosječna vrijednost procjena na skali procjene na svim česticama.

Skala stavova učitelja prema anksioznim učenicima (SNA-U)

Konstruirale i priredile: Ivana Lončarević i Anita Vulić-Prtorić

1. Teorijska osnova

Anksioznost je uobičajena emocionalna reakcija koja za većinu djece predstavlja dio svakodnevnog života. No, u slučajevima kada se javi u intenzivnom obliku i dugo traje, anksioznost postaje ometajuće afektivno stanje izrazito neugodnog karaktera. Promjene na tjelesnom, ponašajnom i emocionalnom planu međusobno su povezane i u neraskidivoj vezi s kognitivnim aspektom što se očituje i kao smanjena sposobnost učenja i reprodukcije znanja. Anksiozni učenici selektivno procesiraju informacije vezane za neku situaciju (pa tako i ispitnu) usmjeravajući pažnju prvenstveno na znakove prijetnje, dok neanksiozni učenici takve znakove ignoriraju ili izbjegavaju.

Usprkos učestalosti kojom se javlja kod školske djece, učitelji anksioznost učenika ne prepoznaju lako. Jedan od razloga leži u činjenici da je jedna od tipičnih reakcija na osjećaj anksioznosti maskiranje, kompenziranje ili abreagiranje anksioznosti kroz nemir, nedisciplinu, drskost i agresiju. Stoga učitelji rijetko prepoznaju anksioznost u ponašanjima učenika što stvara dodatan problem ne samo u otkrivanju i utvrđivanju rasprostranjenosti već i u adekvatnom reagiranju (Lončarević i Vulić-Prtorić, 2012a, 2012b; Vulić-Prtorić i Cifrek-Kolarić, 2011).

Ukoliko prepozna prirodu poteškoće, učitelj će uspješnije postaviti ciljeve u radu s anksioznim učenicima i prilagoditi svoja očekivanja. U suprotnom, učitelji ponekad pogrešno pripisuju učeniku neprikladno ponašanje kao namjerno pa su skloniji kažnjavanju, a oni sami osjećaju ljutnju i nemoć.

Layne, Bernstein i March (2006) dali su drugi pogled na općeprihvaćeno stajalište kako učitelji ne zapažaju internalizirane teškoće kod svojih učenika. Učenici su odgovarali na pitanja Multidimenzionalne skale anksioznosti za djecu (MASC) koja sadrži četiri subskale: tjelesni simptomi, izbjegavanje, socijalna anksioznost i subskala separacije/panike. Učitelji su procjenjivali koja tri učenika iz njihovog razreda su najviše anksiozna. Analizirani su odnosi između rezultata učenika na skali MASC, procjena učitelja, spola i razreda. Učenici se nisu razlikovali po iskazanoj anksioznosti obzirom na spol, a što je viši razred to je anksioznost bila niža. Usporedbom rezultata koje su na MASC skali postizali svi učenici, oni koje su učitelji izdvojili (nominirali) i oni koje nisu nominirali, zaključeno je da učitelji dobro uočavaju učenike sa separacijskom i socijalnom anksioznosti te učenike koji se žale na fiziološke smetnje. Djecu s generaliziranom anksioznošću nisu tako uspješno identificirali jer njihove teškoće nemaju tako jasne vanjske manifestacije (*kao što su plakanje prilikom rastanka od roditelja ili traženje telefona da bi im se javili kod djece sa separacijskom anksioznošću; izbjegavanje čitanja i govorenja na glas te oklijevanje kod uključivanja u aktivnosti s vršnjacima kod djece sa socijalnom anksioznošću; pritužbe na glavobolju, bolove u trbuhu i sl. kod djece s izraženim tjelesnim simptomima*). Točnost učiteljskih procjena nije se pokazala povezanom sa spolom ili uzrastom učenika.

Međutim, ostaje pitanje koliko učitelji smatraju potrebnim reagirati kada uoče da je dijete anksiozno i koliko se prilagođavaju kako bi mu pomogli u nošenju s tom teškoćom, jer je činjenica da puno češće traže pomoć za djecu s eksternaliziranim poremećajima (Vulić-Prtorić i Cifrek-Kolarić, 2011).

Adekvatno reagiranje učitelja je ponekad i prvi poticaj za traženje adekvatne intervencije za dijete i van školske institucije. Naime, dijete može zaista patiti, ali ako roditelji nisu toga svjesni ili su prema tome ravnodušni, dijete neće dobiti pažnju koja mu je potrebna. Problem može ostati neuočen i ako obitelj nije opterećena nekom patologijom (ovisnosti, psihičke bolesti roditelja, siromaštvo...). Kada anksioznost nije ometajuća za okolinu, najčešće izostaje bilo kakva intervencija. Djeca sama ne uviđaju potrebu za tretmanom i ne traže pomoć, a kao i kod drugih poremećaja, učinkovitija je što ranija intervencija, dok se problem još nije "ukopao" i postao otporniji na tretmane. Nerješavanje često vodi do novih problema (npr. otežano učenje), što može imati i neke trajne posljedice (npr. odustajanje od škole).

Kako će se anksiozan učenik osjećati u školi, u velikoj mjeri ovisi o učitelju. Pozitivan stav učenika prema učitelju ublažava ispitnu anksioznost kod djece koja inače doživljavaju tjelesne i emocionalne smetnje vezano uz ispitivanje. Učenici s pozitivnim stavom prema učitelju osjećaju se opuštenije i sigurnije kada unaprijed znaju da će imati test, za vrijeme ispitivanja manje razmišljaju o nevažnim stvarima, osjećaju više sigurnosti, opušteniji su, a anksioznost manje utječe na način da zaboravljaju ono što inače dobro znaju. Učenici s pozitivnim stavom manje su posramljeni tijekom ispitivanja, osjećaju manju nelagodu prije nego što testove dobiju natrag i ne misle da bi učili više kada bi im dali priliku prekinuti ispitivanje (Aydin, Karakuzu i Elkilic, 2009).

U nekim slučajevima upravo učitelj može svojim ponašanjem i načinom rada biti izvor straha i anksioznosti kod učenika. To mogu biti loši odnosi učitelja i učenika, vremenski pritisak ili obično rutinsko ispitivanje (Biggs, 1990).

Nadalje, u situacijama kada strah i anksioznost među učenicima u razredu već postoje, učitelj može biti nedovoljno osposobljen i upoznat s načinima smanjenja anksioznosti ili može pripisivati strah kod učenika nedovoljnom trudu, manjku interesa ili koncentracije i sl. Ovakvoj situaciji posebno pridonosi programska preopterećenost nastave i podržavanje natjecateljske atmosfere u školi.

Bez obzira što je anksioznost jedna od najrasprostranjenijih pojava i najčešći psihički poremećaj dječje i adolescentne dobi koji ima značajan utjecaj na djetetovu funkcionalnost u školi, u literaturi se ne nalazi na primjere skale za ispitivanje stavova učitelja prema anksioznim učenicima. Stoga je cilj bio konstruirati skalu stavova s dobrim psihometrijskim karakteristikama.

Stavovi učitelja daju najbližu sliku njihovih uvjerenja i znanja o anksioznim učenicima, njihovom odnosu prema učenicima s takvim smetnjama, i spremnosti na ulaganje truda i prilagodbe u radu koje bi im omogućile smanjivanje napetosti i postizanje uspjeha. Stavovi predstavljaju rezultat socijalizacije pojedinca. Usvajaju se prije svega kroz osobno iskustvo i socijalnim učenjem, odnosno učenjem u društvenim uvjetima, pri čemu djeluju različiti socijalni faktori kao što su društveni sustav u kome pojedinac živi, obitelj, krug prijatelja, susjedstvo, profesionalno okruženje. Osim neposrednog kontakta s anksioznom djecom i pripadnosti grupama, na formiranje stavova učitelja utječe informiranost, znanje, kao i različite personalne karakteristike: potrebe, motivacija i trajne karakteristike ličnosti.

2. Opis skale

Izrada *Skale stavova učitelja prema anksioznim učenicima (SNA-U)* provedena je na dva uzorka: prikupljanje tvrdnji i njihov odabir provedeno je u uzorku od 89 studentica učiteljskog studija Sveučilišta u Zadru, a zatim su psihometrijske kvalitete tako dobivene skale utvrđene na uzorku od 150 učiteljica iz 10 osnovnih škola.

Skala stavova izrađena je kako bi se istražilo ponašanje učitelja prema anksioznim učenicima, predvidio njihov odnos u različitim situacijama i utvrdio način na koji je moguće utjecati na promjenu tog odnosa. Ispitivanje stavova primjenom skale SNA-U omogućava uključivanje velikog broja ispitanika koji je neophodan kada je cilj i statistički potvrditi određene odnose među mjerenim varijablama. Osim primjene u istraživanjima, ova skala ima vrijednost i za svakodnevnu praksu jer omogućava brz i jednostavan uvid u stav neke osobe ili grupe ljudi. Uvid u stavove učitelja prema učenicima koji imaju određene teškoće, od značajne je važnosti za izradu sadržaja programa edukacija učitelja i osposobljavanja za rad s djecom. S druge strane, stav učitelja može ukazati na potrebu da mu se pomogne u nošenju s anksioznošću kod učenika jer vrlo često učitelji koji nisu svjesni problema, negiraju ga, poriču i uzroke vide u vanjskim razlozima, a ne u samima sebi.

Pri konstrukciji skale pošlo se od trofaktorskog modela stavova koji pretpostavlja kako se svaki stav sastoji od tri međusobno povezane, interno konzistentne komponente: kognitivne, emocionalne i akcijske (Pennington, 1997). Slijedeći navedeni princip, za svaku tvrdnju uvrštenu u skalu, unaprijed je određeno koji od navedenih aspekata uglavnom ta tvrdnja odražava. Specifične tvrdnje su spoznaje iz aktualne literature o anksioznosti, ideje za neke tvrdnje su preuzete i prilagođene iz članaka u kojima se ispitivao stav učitelja prema učenicima s različitim teškoćama (Elik, Wiener i Corkum, 2010; Gwernan-Jones i Burden, 2010), dio je iz diskusija koje se čuju u školskim zbornicama, a dio tvrdnji osmislile su autorice iz vlastitog iskustva u radu s učiteljima, roditeljima i učenicima.

Na taj način oblikovane tvrdnje podijeljene su studentima psihologije uz molbu da daju komentare o valjanosti i razumljivosti pojedine tvrdnje. Njihova mišljenja su uvažena i, uz manje

ispravke, izrađena je prva verzija skale SNA-U od 70 čestica koja je korištena u preliminarnom istraživanju. Na osnovi rezultata ispitanika iz prvog uzorka dobivena je skala od 42 čestice koja je imala zadovoljavajuću pouzdanost ($\alpha = ,79$). Kako bi metrijske karakteristike skale bile bolje, a primjena skale jednostavnija, eliminirane su čestice čije je faktorsko opterećenje bilo manje od ,25. U drugom uzorku sudjelovale su učiteljice razredne nastave jer su one prve osobe s kojima se dijete susreće u svom školovanju. Njihov način prihvaćanja, podučavanja, razumijevanja, discipliniranja i ophođenja u velikoj mjeri određuje prvi djetetov doživljaj škole. Učiteljica najbolje poznaje svoje učenike, s njima provodi najviše vremena i njezin emocionalni angažman je veći nego drugih prosvjetnih djelatnika. Učitelji nisu sudjelovali u ovom istraživanju jer bi njihovo uvrštavanje u proporcionalnom udjelu koji čine u toj profesiji (vrlo nizak postotak), učinilo uzorak nepotrebno heterogenim i otežalo interpretaciju rezultata.

3. Psihometrijske osobine

Pri konstruiranju se pošlo od trofaktorskog modela stavova što je doprinijelo širini uvrštenih tvrdnji, ali bez očekivanja da će se to nužno potvrditi faktorskom analizom. Naime, kako je stav integracija kognitivne, afektivne i konativne komponente, tako i pojedina čestica integrira više aspekata. Kako bi se utvrdila faktorska struktura SNA-U provedena je eksploratorna faktorska analiza (metoda zajedničkih faktora, R^2 kao procjena komunaliteta). Faktorska analiza pokazala je kako najveći dio varijance objašnjava samo jedan faktor. Rezultati su pokazali da 26 čestica ima zadovoljavajuću faktorsku zasićenost i korelaciju s ukupnim rezultatom na skali te je opravdano njihovo zadržavanje u konačnoj verziji.

Pouzdanost skale SNA-U određena je kao unutarnja konzistencija, a dobiveni Cronbachov α -koeficijent iznosi ,89 uz prosječnu korelaciju među česticama ,25. Skala ima vrlo visoku pouzdanost, a korelacija među česticama dovoljno je niska da bi opravdala njihovo uvrštavanje u skalu i pokazuje kako je mjereni pojam zahvaćen s različitih strana. Rezultati provedene analize čestica prikazani su u Tablici 1.

Ukupni rezultat jednak je zbroju zaokruženih odgovora na svih 26 čestica. Niži rezultat na skali ukazuje na pozitivniji stav prema anksioznim učenicima.

Mogući raspon rezultata iznosi od 26 do 130. Dobiveni raspon kreće se od 34 do 103, prosječni rezultat iznosi 64,34 sa standardnom devijacijom 12,73.

Dob učiteljica, godine radnog iskustva, broj vlastite djece, bračni status kao ni život u samostalnom ili zajedničkom kućanstvu ne pokazuju statistički značajnu povezanost sa stavom.

Tablica 1. Rezultati faktorske analize i analize čestica skale SNA-U ($N = 134$)

Redni broj čestice	r_{IF}	h^2	M	SD	r_{it}
1.	,52	,27	2,29	1,09	,49
2.	,50	,25	2,68	1,08	,48
3.	,58	,34	2,44	0,94	,54
4.	,48	,23	2,61	1,03	,48
5.	,55	,30	2,49	1,01	,51
6.	,64	,41	2,68	1,08	,61
7.	,53	,28	2,12	0,93	,49
8.	,48	,23	2,26	0,94	,45
9.	,60	,36	2,72	1,01	,56
10.	,55	,30	2,52	0,99	,52
11.	,36	,13	3,09	1,00	,33
12.	,47	,23	2,59	0,97	,43
13.	,74	,55	2,42	0,85	,68
14.	,69	,48	2,49	0,89	,64
15.	,48	,23	2,72	0,95	,44
16.	,59	,35	3,02	0,99	,55
17.	,58	,34	2,82	0,98	,54
18.	,67	,45	2,07	0,88	,63
19.	,34	,12	2,33	0,89	,31
20.	,27	,07	2,03	0,88	,24
21.	,46	,21	2,06	0,86	,44
22.	,42	,17	1,87	0,72	,39
23.	,42	,18	2,51	0,76	,39
24.	,47	,22	2,21	0,75	,43
25.	,37	,14	2,08	0,74	,33
26.	,33	,11	3,22	0,91	,30
Svojtvena vrijednost			6,94		
% objašnjene varijance			26,70		
M skale			64,34		
SD skale			12,73		
Teoretski raspon			26-130		
Ostvareni raspon			34-103		
Cronbach α			,90		

Kako bi se utvrdilo postoji li i kakva je povezanost između stava učitelja i osobina ličnosti koje su bitne odrednice stavova, primijenjen je Freiburški inventar ličnosti (FPI) čiji je sadržaj usmjeren, prije svega, na područje psihičke i vegetativne labilnosti, ekstravertiranosti i agresivnosti.

Tablica 2. Korelacije rezultata na skali SNA-U i na subskalama FPI-R ($N = 124$)

SUBSKALA FPI UPITNIKA	r
Zadovoljstvo životom	-,16
Društvena usmjerenost	-,04
Ambicioznost	-,04
Zakočenost	,20**
Povećana uzbuđenost	,13
Agresivnost	,17
Opterećenost	,25**
Tjelesne tegobe	,25**
Zdravstvene brige	,29**
Otvorenost	-,01
Ekstraverzija	-,18*
Emocionalnost	,28**

** - $p < ,01$; * - $p < ,05$

Utvrđena je povezanost između stavova i nekih osobina ličnosti. Negativniji stav pokazao se kod učiteljica s izraženijim osobinama ličnosti: zakočenost, opterećenost, tjelesne tegobe, zdravstvene brige i emocionalnost. Obrnuto vrijedi za ekstraverziju, odnosno što je ekstraverzija izraženija, to je stav pozitivniji. Varijable Zdravstvena briga (koja objašnjava 17,5% varijance kriterija) i Emocionalnost (objašnjava 8,91% varijance kriterija) pokazale su se značajnim prediktorom stava prema anksioznim učenicima (Lončarević i Vulić-Prtorić, 2012).

Zaključak

Konstruirana *Skala stavova učitelja prema anksioznim učenicima (SNA-U)* od 26 čestica pokazala je zadovoljavajuće psihometrijske kvalitete i jednofaktorsku strukturu te se kao takva može preporučiti za daljnju primjenu. Obrada i interpretacija dobivenih rezultata je brza i jednostavna, a mjera stavova učitelja prema anksioznim učenicima koja se dobije primjenom ove skale može biti od značajne koristi u edukaciji nastavnika.

4. Literatura

- Aydin, S., Karakuzu, M. i Elkilic, G. (2009). Teacher Effect on the Level of Test Anxiety among Young EFL Learners. *International Symposium on Sustainable Development*. Sarajevo, Bosnia & Herzegovina: June 9-10, 190-194.
- Biggs, J. (1990). Teaching for Desired Learning Outcomes. U: N. Entwistle (ur.), *Handbook of Educational Ideas and Practices* (str. 681–693). New York: Routledge.
- Elik, N., Wiener, J. i Corkum, P. (2010). Pre-Service Teachers' Open Minded Thinking Dispositions, Readiness to Learn, and Attitudes about Learning and Behavioural Difficulties in Students. *European Journal of Teacher Education*, 33(2), 127-146.
- Fahrenberg, J., Hampel, R. i Selg, H. (2006). *Freiburški inventar ličnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Gwernan-Jones, R. i Burden, R. L. (2010). Are They Just Lazy? Student Teachers' Attitudes About Dyslexia. *Dyslexia*, 16, 66-86.
- Layne A. E., Bernstein G. A. i March, J. S. (2006). Teacher Awareness of Anxiety Symptoms in Children. *Child Psychiatry and Human Development*, 36, 383-392.
- Lončarević, I. i Vulić-Prtorić, A. (2012a). Prikaz Skale za ispitivanje stavova učitelja prema anksioznim učenicima (SNA-U skala). U: A. Brajša Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić (ur.), *20. godišnja konferencija hrvatskih psihologa – Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva - Knjiga sažetaka* (str. 233). Dubrovnik, 7.-10. studenoga 2012.
- Lončarević, I. i Vulić-Prtorić A. (2012b). Stavovi učiteljica prema anksioznim učenicima. U: A. Brajša Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić (ur.), *20. godišnja konferencija hrvatskih psihologa – Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva – Knjiga sažetaka* (str. 234). Dubrovnik, 7.-10. studenoga 2012.
- Pennington, D. C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vulić-Prtorić, A. i Cifrek Kolarić, M. (2011). *Istraživanja u razvojnoj psihopatologiji*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Pred vama su tvrdnje koje izražavaju različite stavove prema tjeskobnim učenicima i učenicima koji pretjerano strahuju. Tvrdnje se odnose na učenike i njihovo ponašanje, rad u nastavi, vaša znanja i osjećaje vezane uz različite situacije u školi.

Molimo vas da, zaokruživanjem broja, označite stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom.

- 1 = uopće se ne slažem**
2 = ne slažem se
3 = niti se slažem niti ne slažem
4 = slažem se
5 = u potpunosti se slažem

		uopće se ne slažem	ne slažem se	nit iti se slažem niti ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
1.	Strah od smrti u dječjoj dobi se javlja samo kod najteže psihički bolesne djece.	1	2	3	4	5
2.	Zbog objektivnosti ispitivanja, broj naglas pročitanih riječi u minuti najbolji je pokazatelj usvojenosti vještine čitanja.	1	2	3	4	5
3.	Ako se dijete ne može koncentrirati na zadatke, najvjerojatnije razmišlja o igri ili zabavi.	1	2	3	4	5
4.	Učenik koji za vrijeme usmenog odgovaranja razmišlja o tome kakav će dojam ostaviti kod drugih učenika, vjerojatno nije dovoljno motiviran za postizanje dobrog školskog uspjeha.	1	2	3	4	5
5.	Ako dijete ima dobre sposobnosti, a slabiji školski uspjeh, znači da ne razmišlja što će s njim biti kada odraste.	1	2	3	4	5
6.	Ako učenik dobro nauči gradivo neće imati strah od ispitivanja.	1	2	3	4	5
7.	Uvođenjem strogih kazni za bježanje s nastave, smanjit ćemo učestalost straha od škole.	1	2	3	4	5
8.	Svatko, pa i dijete, može prepoznati uzrok svih svojih strahova.	1	2	3	4	5
9.	Isključivo o odgojnom stilu majke (ili druge, djetetu najbliže osobe) ovisi hoće li dijete biti anksiozno.	1	2	3	4	5
10.	Omogućimo li djetetu izbjegavanje potencijalno opasnih situacija, zaštititi ćemo ga od tjeskobe.	1	2	3	4	5
11.	Tjeskobni učenici su uvijek mirniji i povučeniji od ostalih.	1	2	3	4	5
12.	Izlažemo li ga što češće onome čega se boji, dijete ćemo učiniti otpornijim.	1	2	3	4	5

1 = uopće se ne slažem 2 = ne slažem se 3 = niti se slažem niti ne slažem 4 = slažem se 5 = u potpunosti se slažem		uopće se ne slažem	ne slažem se	nit iti se slažem nit i ne slažem	slažem se	u potpunosti se slažem
13.	Djeca koja su nemirna i neposlušna sigurno nisu tjeskobna	1	2	3	4	5
14.	Nemir i nedisciplina su relativno siguran pokazatelj da dijete nije tjeskobno.	1	2	3	4	5
15.	Dijete sve strahove „nosi“ od kuće.	1	2	3	4	5
16.	Brižan roditelj može svoje dijete zaštititi od straha.	1	2	3	4	5
17.	Tremu ili strah od ispitivanja uspješno ćemo smanjivati ako učenika uvjeravamo da neće dobiti lošu ocjenu.	1	2	3	4	5
18.	Posao učitelja je da uči djecu, a njegovim strahovima bavi se roditelj.	1	2	3	4	5
19.	Ako strašljivim učenicima učitelj omogući odgovaranje u njima ugodnijim uvjetima, to nije pravedno prema ostalim učenicima.	1	2	3	4	5
20.	Učitelj nema vremena razgovarati s učenicima nasamo.	1	2	3	4	5
21.	Učitelj koji učenicima omogući odgovaranje manjeg broja lekcija odjednom, ne ponaša se dovoljno profesionalno.	1	2	3	4	5
22.	Tjeskoba ili anksioznost je poremećaj koji se tiče samo učenika i njegove obitelji, a učitelj se nema pravo uplitati svojim zapažanjima.	1	2	3	4	5
23.	Strah od javnih nastupa među najčešćim je razlozima upućivanja djece školskom psihologu.	1	2	3	4	5
24.	Učitelji nisu osposobljeni za rad sa strašljivom djecom, pa bolje da se tom djecom niti ne bave.	1	2	3	4	5
25.	Smatram da je pojam <i>tjeskoba</i> , samo opravdanje za razmaženu djecu koja se ne mogu nositi s neuspjehom.	1	2	3	4	5
26.	Za rad s tjeskobnim i strašljivim učenicima koriste se posebne strategije i malo je učitelja koji to mogu provoditi u razredu.	1	2	3	4	5

Skala težnje ka postignuću⁵

Adaptirale i priredile: **Matilda Nikolić, Irena Pavela i Nataša Šimić**

1. Teorijska osnova

Težnja ka postignuću definira se kao usmjeravanje pojedinca na postizanje standarda izvrsnosti i nadilaženje ranije razine kompetentnosti (Heckhausen i Heckhausen, 2008). Ponašanja koja proizlaze iz težnje za postignućem uključuju postizanje osobnog uspjeha i autoriteta natjecateljskim metodama (Wester, Vogel, O'Neil i Danforth, 2012). Ovaj konstrukt je također povezan s biološkim i društveno uvjetovanim konstruktom maskuliniteta. U usporedbi sa ženama, muškarci su skloniji kompetitivnom ponašanju (npr. Van der Sluis, Vinghuyzen, Boomsma i Posthuma, 2010) koje im omogućuje viši socijalni i ekonomski status. Preferencija upravo takvih muškaraca prilikom odabira partnera univerzalni je adaptivni mehanizam koji su žene razvile tijekom evolucijske povijesti (Buss i Schmitt, 1993; Wiederman, 1993). Istraživanja pokazuju da muškarci s višim prihodima i socijalnim statusom imaju češće spolne odnose i više djece (Hopcroft, 2006), dok je izraženija težnja ka moći i postignuću pozitivno povezana sa samopoštovanjem (Wester, Christianson, Vogel i Wei, 2007). Veća privlačnost kompetitivnijih muškaraca i njihovo napredovanje u karijeri pozitivni su aspekti izražene težnje ka postignuću. Međutim, kao dio tradicionalne muške rodne uloge, težnja za postignućem je povezana s rigidnim, kontrolirajućim i dominantnim ponašanjem u interpersonalnim vezama (Mahalik, 2000). U nekim našim istraživanjima utvrđena je i pozitivna povezanost s konfliktom radne i obiteljske uloge te negativna povezanost s podrškom obitelji (Milaković, 2011). Sukladno tomu, veća težnja ka postignuću je u vezi i s nižom kvalitetom obiteljskog funkcioniranja (Pandža, 2010), te se pokazala značajnim prediktorom depresije i suicidalnog ponašanja (Borthick, 1997). Spomenuti negativni aspekti težnje ka postignuću proučavaju se i u kontekstu konflikta rodne uloge, kojeg O'Neil (2008) definira kao stanje u kojem tradicionalna uloga muškarca negativno utječe na različite aspekte života, uključujući roditeljstvo, zadovoljstvo brakom te uspostavljanje sigurne privrženosti partneru. Tradicionalna uloga muškarca formira se odgojnim i socijalizacijskim procesima koji naglašavaju maskulinitet, koja podrazumijeva potiskivanje i neizražavanje emocija. Iako takva ponašanja u odrasloj dobi mogu pridonijeti uspješnosti pojedinca u radnoj domeni, u domeni partnerskih odnosa mogući su konflikti zbog očekivanja verbalne i neverbalne ekspresije emocija i emocionalne potpore (Wester i sur., 2012). Upravo s ciljem ispitivanja negativnih posljedica tradicionalne muške uloge, O'Neil i suradnici (1986) su konstruirali upitnik konflikta rodne uloge (eng. Gender Role Conflict Scale, GRCS). Autori su pretpostavili da muška rodna uloga uključuje ukupno šest obrazaca ponašanja koja se odnose na ograničenu emocionalnost, zdravstvene probleme, težnju ka postignuću i uspjehu, ograničeno afektivno ponašanje, kontroliranje, moć i natjecanje te homofobiju. Autori su konstruirali ukupno 85 čestica koje su se odnosile na pretpostavljena ponašanja. Međutim, empirijski su potvrđena četiri faktora koja uključuju težnju ka postignuću, ograničenu emocionalnost, ograničeno afektivno ponašanje te konflikt radne i obiteljske uloge. Ova faktorska struktura potvrđena je i u velikom broju kroskulturalnih istraživanja (O'Neil, 2008).

Za razliku od ostalih potvrđenih obrazaca ponašanja, težnja ka postignuću nije direktno vezana uz doživljaj konflikta rodne uloge (Betz i Fitzgerald, 1993). Stoga O'Neil (2008) predlaže da se konstrukt definira kao faktor maskuliniteta koji se odnosi na postizanje uspjeha putem natjecanja i moći. Kao takva, težnja ka postignuću uključuje tri komponente, koje se odnose na uspjeh, moć i natjecanje. Uspjeh je definiran kao stalna briga o osobnom postignuću, dobrobiti, kompetenciji te napredovanju u karijeri. Moć se odnosi na orijentaciju prema zadržavanju autoriteta i dominacije. Natjecanje se odnosi na natjecanje s drugima s ciljem dobitka ili uspostave superiornosti u određenoj situaciji (Pandža, 2010).

Iako je skala težnje ka postignuću prvotno bila namijenjena ispitivanju muške rodne uloge, u nekim novijim istraživanjima primjenjivana je i na uzorcima žena (Borthick, 1997; Milaković, 2011; Pandža, 2010).

⁵ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

2. Opis skale

Skala težnje ka postignuću je skala O'Neilovog Upitnika konflikta rodne uloge (eng. GRCS), koja se sastoji od ukupno 37 čestica. Faktorskom analizom O'Neil je utvrdio da postoje 4 faktora koja utječu na percepciju rodne uloge: ograničena emocionalnost, ograničeno afektivno ponašanje, konflikt radne i obiteljske uloge te težnja ka postignuću. Skala težnje ka postignuću sastoji se od 13 čestica za koje ispitanici procjenjuju u kojoj mjeri se (ne)slažu s navedenim tvrdnjama na skali od 5 stupnjeva (1 - uopće se na slažem, 5 - u potpunosti se slažem). Ukupan rezultat na skali određuje se kao zbroj procjena, tako da je teoretski raspon rezultata između 13 i 65. Veći ukupni rezultat upućuje na veću težnju ka postignuću.

3. Psihometrijske osobine

Hrvatska verzija skale validirana je na prigodnom uzorku od 1070 ispitanika (535 žena i 535 muškaraca) koji su u vrijeme ispitivanja bili u bračnoj zajednici u kojoj su oba partnera zaposlena. Podaci su prikupljeni na području Republike Hrvatske ($N = 888$) i Bosne i Hercegovine ($N = 182$).

Raspon dobi ispitanika je od 24 do 64 godine ($M = 41,36$; $SD = 8,55$), a ukupni radni staž iznosi od mjesec dana do 39 godina ($M = 16,27$; $SD = 8,81$). U odnosu na stručnu spremu najviše je ispitanika koji imaju višu ili visoku stručnu spremu ($N = 519$; 48,6%), zatim slijede ispitanici sa srednjom stručnom spremom ($N = 486$; 45,5%) te ispitanici s poslijediplomskim obrazovanjem ($N = 50$; 4,7%). Zastupljenost nekvalificiranih radnika je najniža ($N = 13$; 1,2%).

Faktorska struktura

Nakon što je utvrđeno da je korelacijska matrica pogodna za faktorizaciju (Bartlettov test se pokazao statistički značajnim ($\chi^2 = 4802,05$, $p < ,01$), a dobivena vrijednost Kaiser-Meyer-Olkinovog testa iznosila je $k = ,88$) provedena je faktorska analiza metodom zajedničkih faktora. Njome je utvrđena jednofaktorska struktura skale. Od ukupno 13, 11 čestica ima visoku saturaciju faktorom. Dvije čestice (*Važno mi je da dobro obavljam svoj posao.*; *Često mi se čini da bih trebao/-la brinuti za ostale oko sebe.*) koje su imale nisku projekciju i nisku povezanost s ukupnim rezultatom na skali su izbačene iz daljnjih analiza. Može se pretpostaviti da su uzrok tome kulturalne razlike kao i eventualni neadekvatni prijevod čestica. Rezultati ponovljene faktorske analize na 11 čestica dati su u Tablici 1. iz koje je vidljivo da je postotak objašnjene zajedničke varijance 43,58%.

Tablica 1. Faktorska struktura Skale težnje ka postignuću ($N=1070$)

REDNI BROJ I SADRŽAJ TVRDNJI	r_{IF}
1. Bitno mi je napredovanje u karijeri.	,39
2. Biti uspješan znači zarađivati mnogo novca.	,54
3. Ponekad vrednujem sebe prema uspješnosti u karijeri.	,67
4. Druge vrednujem s obzirom na njihovu uspješnost.	,65
5. Brinem se zbog moguće moje neuspješnosti kao muškarca/žene.	,50
6. Najbolji način za uspjeh je natjecanje s drugima.	,66
7. Pobjeda je mjera moje osobne vrijednosti i važnosti.	,67
8. Težim da budem uspješniji/-a od drugih.	,71
9. Brine me kako drugi evaluiraju moju učinkovitost na poslu.	,56
10. Važno mi je da sam pametniji/-a ili snažniji/-a od ostalih muškaraca/žena.	,77
11. Volim se osjećati superiornije od drugih.	,71
POSTOTAK OBJAŠNJENE ZAJEDNIČKE VARIJANCE	43,58

Osnovni deskriptivni parametri, osjetljivost i pouzdanost skale

Neki od osnovnih deskriptivnih parametara te parametara osjetljivosti i pouzdanosti prikazani su u Tablici 2. Uzevši u obzir da je dobiveni raspon rezultata jednak teoretskom, te vrijednosti indeksa relativnog varijabiliteta, Fergusonovog delta koeficijenta i spljoštenosti može se reći da skala ima visoku osjetljivost.

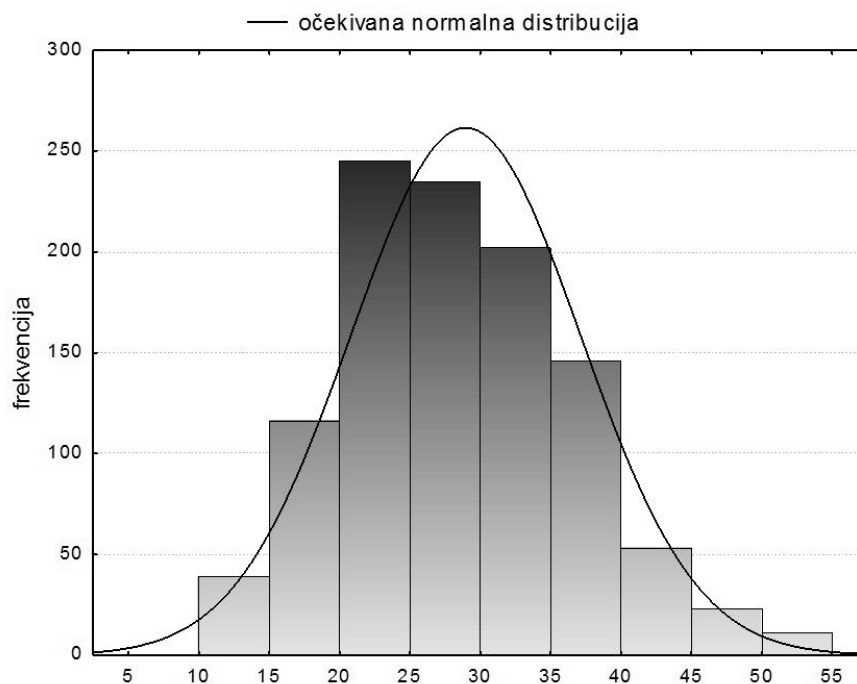
Kolmogorov-Smirnovljevim testom utvrđeno je da distribucija rezultata odstupa od normalne distribucije (Tablica 2., Slika 1.) i to na način da je blago pozitivno asimetrična i platikurtična. Koeficijenti asimetrije i spljoštenosti su u granicama prihvatljivih vrijednosti (< 1 ; > -1).

Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (Cronbachov α koeficijent), kao i prosječna korelacija među česticama ukazuju na zadovoljavajuću razinu pouzdanosti te su u skladu s rezultatima nekih ranijih istraživanja (npr. Wester, Vogel, Wei i McLain 2006).

Tablica 2. Osnovni deskriptivni podaci i indikatori osjetljivosti i pouzdanosti Skale težnje ka postignuću ($N = 1070$)

Broj čestica	11
Teoretski raspon	11-55
Dobiveni raspon	11-55
M	28,96
SD	8,16
Index relativnog varijabiliteta %	28,17
Fergusonov delta koeficijent	,98
Kolmogorov-Smirnov d	,06 **
Asimetričnost \pm standardna pogreška	0,37 \pm 0,07
Spljoštenost \pm standardna pogreška	-0,04 \pm 0,15
Cronbach α	,87
Prosječna interkorelacija	,39

** - $p < ,01$

Slika 1. Distribucija rezultata na Skali težnje ka postignuću ($N = 1070$)

Valjanost

Jednofaktorska struktura skale u skladu je s očekivanom teorijskom osnovom potvrđenom u nizu ranijih istraživanja (Norwalk, Wandiver, White i Englar-Carlson 2011; O'Neil, 2008).

Korelacije pojedinih čestica i ukupnog rezultata na skali su značajne i relativno visoke, u rasponu od ,48 (1. čestica: *Bitno mi je napredovanje u karijeri.*) do ,76 (11. čestica: *Volim se osjećati superiornije od drugih.*) što ukazuje na zadovoljavajuću sadržajnu valjanost skale.

Muškarci u odnosu na žene iskazuju veću težnju ka postignuću ($t = 4,09$, $df = 1068$, $p < ,01$), što je potvrđeno i u nekim ranijim istraživanjima (npr. Van der Sluis i sur., 2010), a u skladu je s biološki i društveno uvjetovanim konstruktom maskuliniteta.

Nadalje, izraženost težnje ka postignuću je različita ($t = 3,63$, $df = 1061$; $p < ,01$) kod onih ispitanika koji su se u posljednjih godinu dana dodatno educirali (tečaj, prekvalifikacija, fakultet i sl.) u odnosu na one koji nisu na taj način ulagali u sebe. Očekivano, težnja ka postignuću je izraženija kod prve skupine ispitanika. Budući da se radi o specifičnom uzorku zaposlenih, za očekivati je ulaganje u obrazovanje onih pojedinaca koji više teže ka postignuću, tj. žele povećati razinu vlastite kompetentnosti.

Tablica 3. Osnovni deskriptivni podaci Skale težnje ka postignuću na skupinama ispitanika podijeljenih s obzirom na spol i (ne)ulaganje u dodatno obrazovanje

	<i>Spol</i>		<i>Ulaganje u obrazovanje</i>	
	<i>M</i>	<i>Ž</i>	<i>Da</i>	<i>Ne</i>
<i>N</i>	535	535	407	656
<i>M</i>	29,97	27,95	30,08	28,23
<i>SD</i>	8,43	7,75	8,46	7,91

Na osnovi razlikovanja ispitanika u ukupnom rezultatu postignutom na skali s obzirom na spol i (ne)ulaganje u dodatno obrazovanje može se reći da skala ima zadovoljavajuću konkurentnu valjanost.

S obzirom na utvrđene indikatore osjetljivosti, pouzdanosti i valjanosti, može se zaključiti da skala težnje ka postignuću ima dobre metrijske karakteristike te se preporučuje njena primjena u budućim istraživanjima.

4. Literatura

- Betz, N. E. i Fitzgerald, L. F. (1993). Individuality and Diversity: Theory and Research in Counseling Psychology. *Annual Review of Psychology*, 44, 343-381.
- Borthick, M. J. (1997). *Gender Role Conflict and Suicidal Ideation in Late Adolescent and Young Adult Population: Age 18-24 Years*. Doctoral dissertation. Tennessee State University.
- Buss, D. M. i Schmitt, D. P. (1993). Sexual Strategies Theory: An Evolutionary Perspective on Human Mating. *Psychological Review*, 10, 204-232.
- Heckhausen, J. i Heckhausen, H. (2008). *Motivation and Action*. New York: Cambridge University Press.
- Hopcroft, R. L. (2006). Sex, Status, and Reproductive Success in the Contemporary United States. *Evolution and Human Behavior*, 27, 104-120.
- Mahalik, J. R. (2000). Gender Role Conflict in Men as a Predictor of Self-Ratings of Behavior on the Interpersonal Circle. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 276-292.
- Milaković, J. (2011). *Odnos općih vrijednosti i konflikta radne i obiteljske uloge*. Neobjavljena diplomatska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Norwalk, K. E., Vandiver, B. J., White, A. M. i Englar-Carlson, M. (2011). Factor Structure of the Gender Role Conflict Scale in African American and European American Men. *Psychology of Men & Masculinity*, 12, 128-143.
- O'Neil, J. M. (2008). Summarizing 25 Years of Research on Men's Gender Role Conflict Using Gender Role Conflict Scale: New Research Paradigms and Clinical Implications. *The Counseling Psychologist*, 36, 358-445.
- O'Neil, J. M., Helms, B. J., Gable, R. K., Laurence, D. i Wrightsman, L. S. (1986). Gender-Role Conflict Scale: College Men's Fear of Femininity. *Sex Roles*, 14, 335-350.
- Pandža, M. (2010). *Odnos percepcije bračnih uloga i konflikta radne i obiteljske uloge: Dijadni pristup*. Neobjavljena diplomatska radnja. Filozofski fakultet, Sveučilište u Mostaru.
- Van der Sluis, S., Vinkhuyzen, A.A.E., Boomsma, D. i Posthuma, D. (2010). Sex Differences in Adults' Motivation to Achieve. *Intelligence*, 38, 433-446.
- Wester, S. R., Christianson, H. F., Vogel, D. L. i Wei, M. (2007). Gender Role Conflict and Psychological Distress: The Role of Social Support. *Psychology of men & Masculinity*, 8, 215-224.
- Wester, S. R., Vogel, D. L., O'Neil, J. M. i Danforth, L. (2012). Development and Evaluation of the Gender Role Conflict Scale Short Form (GRCS-SF). *Psychology of men & Masculinity*, 13, 199-201.
- Wester, S. R., Vogel, D. L., Wei, M. i McLain, R. (2006). African American Men, Gender Role Conflict, and Psychological Distress: The Role of Racial Identity. *Journal of Counseling & Development*, 84, 419-429.
- Wiederman, M. W. (1993). Evolved Gender Differences in Mate Preferences: Evidence from Personal Advertisements. *Ethology and Sociobiology*, 14, 331-352.

Molimo Vas da pažljivo pročitate navedene tvrdnje, te da za svaku od njih, zaokruživanjem jednog broja, odredite stupanj slaganja. Brojevi imaju sljedeća značenja:

- 1 – uopće se ne slažem
- 2 – uglavnom se ne slažem
- 3 – niti se slažem, niti se ne slažem
- 4 – uglavnom se slažem
- 5 – u potpunosti se slažem

1. Bitno mi je napredovanje u karijeri.	1	2	3	4	5
2. Biti uspješan znači zarađivati mnogo novca.	1	2	3	4	5
3. Ponekad vrednujem sebe prema uspješnosti u karijeri.	1	2	3	4	5
4. Druge vrednujem s obzirom na njihovu uspješnost.	1	2	3	4	5
5. Brinem se zbog moguće moje neuspješnosti kao muškarca/žene.	1	2	3	4	5
6. Najbolji način za uspjeh je natjecanje s drugima.	1	2	3	4	5
7. Pobjeda je mjera moje osobne vrijednosti i važnosti.	1	2	3	4	5
8. Težim da budem uspješniji/-a od drugih.	1	2	3	4	5
9. Brine me kako drugi evaluiraju moju učinkovitost na poslu.	1	2	3	4	5
10. Važno mi je da sam pametniji/-a ili snažniji/-a od ostalih muškaraca/žena.	1	2	3	4	5
11. Volim se osjećati superiornije od drugih.	1	2	3	4	5

Skala zadovoljstva brakom⁶

Konstruirale: Vera Čubela Adorić i Jelena Jurević
Priredile: Vera Čubela Adorić, Lucija Mičić Župan i Marina Nekić

1. Teorijska osnova

Zadovoljstvo vezom jedna je od ključnih odrednica predanosti pojedinca vezi i, time, njezine stabilnosti. Stoga ne iznenađuje da se tumačenja i istraživanja subjektivne kvalitete bračnog funkcioniranja fokusiraju i na zadovoljstvo pojedinca bračnom vezom te njegov odnos s različitim osobnim, relacijskim i kontekstualnim značajkama, poput spola i dobi partnera, njegove dobi pri stupanju u brak, njegove osobnosti i zdravstvenoga stanja, zatim trajanja bračne veze, aktualnog bračnog razdoblja, (percipirane) stabilnosti veze, čestine i stilova rješavanja sukoba, kvalitete komunikacije, strukture primarne i aktualne obitelji, ekonomskih prilika, očekivanja koja ima od partnera i veze, percipiranih alternativa za vezu itd. (Čubela Adorić, 2006; Obradović i Čudina-Obradović, 1998, 2006). S obzirom na to da opseg izvora, odrednica i korelata bračnoga zadovoljstva premašuje okvire ovoga priloga, u njegovu posljednjem odjeljku istaknuti su samo oni čije su relacije s bračnim zadovoljstvom ispitane u istraživanjima s ovdje prikazanom skalom (za detaljniji uvid u pregled dosadašnjih spoznaja čitatelj se upućuje na izvore navedene u popisu literature).

Zbog povezanosti s drugim pokazateljima kvalitete odnosa, bračno se zadovoljstvo u literaturi nerijetko koristi i kao sinonim za kvalitetu braka. Kao što primjećuju Obradović i Čudina-Obradović (1998), takvo je izjednačavanje karakteristično za tzv. subjektivni pristup koncipiranju bračne kvalitete, koji ima dugu tradiciju i temelji se na zapažanju da zadovoljstvo brakom ne mora reflektirati stvarne, objektivne karakteristike partnera i njihove interakcije. Kao subjektivna evaluacija opće kvalitete odnosa, s naglašenom afektivnom komponentom, bračno zadovoljstvo može biti u neposrednijoj vezi s drugim *percipiranim* značajkama veze kao i nekim osobnim značajkama partnera koje također mogu utjecati na način na koji ocjenjuju pozitivne i loše aspekte svoje veze, na standarde koje koriste pri evaluaciji svojih dobiti i ulaganja kao i na percepciju alternativa vezi (Čubela i Rakić, 2001; Čubela Adorić, 2006; Nekić, 2010).

U skladu s navedenim, kritike od strane zagovornika tzv. objektivnog pristupa bračnoj kvaliteti kao stvarno postojećem skupu poželjnih karakteristika braka (prema kojima tretiranje bračnog zadovoljstva kao pokazatelja subjektivne kvalitete ne reflektira adekvatno njezinu višedimenzionalnost), ne invalidiraju niti umanjuju važnost proučavanja i istraživanja samog bračnog zadovoljstva. Instrument koji je prikazan u ovom prilogu sastavni je dio opsežnijeg upitnika, čija je konstrukcija upravo rezultat nastojanja da se različite dimenzije percipirane kvalitete bračnih odnosa operacionalno definiraju nizovima čestica koji će osigurati njihovo zadovoljavajuće pouzdano, valjano i osjetljivo mjerenje u našoj populaciji.

U prethodnim istraživanjima kod nas, kao i u svijetu, nerijetko su, kao mjere zadovoljstva, korištene i procjene na samo jednoj čestici, što je donekle prihvatljivo ako nacrt istraživanja doista dopušta tako grubu aproksimaciju zadovoljstva. U istraživanjima koja se više fokusiraju na subjektivnu kvalitetu braka i, naročito, na bračno zadovoljstvo korištene su, također, adaptirane verzije postojećih instrumenata s više čestica, koji omogućuju pouzdanije i valjanije mjerenje, poput Upitnika bračne usklađenosti (hrvatska adaptacija MAT-a, Čubela i Rakić, 2001), Spanierove Skale dijadne prilagodbe (DAS, Spanier, 1976), Indeksa kvalitete braka (Quality of Marriage Index, Norton, 1983), te Inventara bračnog zadovoljstva (MSI, Snyder, 1979) (sve prema Čubela, 2002; Jurević, 2007; Rakić, 2000).

Za razliku od većine ovih mjera, koje, zapravo, ispituju različite aspekte subjektivne kvalitete braka (npr. percipiranu usklađenost, prilagodbu i slaganje partnera općenito i/ili u specifičnim domenama, poput životne filozofije, seksualnih odnosa, financija itd.), *Skala zadovoljstva brakom*, koja

⁶ Prikaz skale, kao i njezine dosadašnje primjene, realizirani su u sklopu projekta „Iskustva nepravde i psihološka dobrobit tijekom nekih životnih tranzicija“, koji je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH (269-1301422-1493).

je opisana u ovom prilogu, fokusira se isključivo na opću ocjenu stupnja sreće i zadovoljstva u braku te je, u tom smislu, primjerenija za upotrebu kad se želi utvrditi samo stupanj u kojem je pojedinac općenito zadovoljan svojim brakom, bez obzira na aspekt bračnog funkcioniranja ili domenu bračne interakcije. Za mjerenje drugih aspekata kvalitete bračnog funkcioniranja, poput percipirane prisnosti, kvalitete komunikacije ili uspješnosti rješavanja konflikata, mogu se koristiti istoimene skale iz Upitnika percipirane kvalitete bračnog funkcioniranja (UPKBO, Ćubela Adorić i Jurević, 2006, prema Jurević, 2007), od kojih su neke detaljno prikazane u jednom od ranijih svezaka *Zbirke* (usp. Ćubela Adorić i Juranić, 2010; Ćubela Adorić i Kovač, 2010; Ćubela Adorić i Mičić, 2010; Ćubela Adorić i Vugdelija, 2010).

2. Opis skale

Skala zadovoljstva brakom sadrži šest tvrdnji koje se odnose na generalnu ocjenu zadovoljstva odnosom s bračnim partnerom (npr. *Zadovoljan sam našim bračnim životom.*; *Naš brak ne bih opisao kao sretan.*). Sadržaj svih čestica može se vidjeti u prikazu skale na kraju ovog priloga, u kojem je prikazana verzija za muškarce. Naime, kao i ostali instrumenti u sklopu UPKBO, i ova skala ima zasebne forme za muškarce i žene. Treba uočiti, također, da je polovina tvrdnji na ovoj skali formulirana negativno (tj. u smjeru nezadovoljstva bračnim odnosom) pa procjene na njima, prije izračunavanja ukupnoga rezultata na skali, treba bodovati u suprotnome smjeru nego kod ostalih čestica.

Stupanj svog (ne)slaganja s pojedinim tvrdnjama ispitanik izražava na skali procjene od 7 stupnjeva (-3 = potpuno netočno; +3 = potpuno točno). Pri bodovanju se procjene kodiraju od 1 do 7, u smjeru ocjene većeg zadovoljstva, pri čemu se kod čestica br. 1, 2 i 4 procjena "potpuno netočno" (-3) boduje s 1 a procjena "potpuno točno" (+3) sa 7, dok je kod čestica br. 3, 5 i 6 smjer bodovanja obrnut. Ukupni rezultat na skali određuje se kao prosječna vrijednost procjena na svim česticama, pa se teoretski raspon rezultata kreće između 1 i 7. Pritom veći rezultat upućuje na veće zadovoljstvo brakom.

Skala je prvi put primijenjena u istraživanju u kojem je sudjelovalo 366 ispitanika, odnosno 183 bračna para koja su u vrijeme istraživanja bila u braku između 3 i 7 godina. Druga primjena provedena je u sklopu šireg istraživanja na projektu „Iskustva nepravde i psihološka dobrobit tijekom nekih životnih tranzicija“, u čijoj je prvoj fazi sudjelovalo 160 bračnih parova koji su u to vrijeme bili u tranziciji u roditeljstvo (pritom su polovinu činili budući roditelji u razdoblju između 3. i 7. mjeseca trudnoće, a drugu polovinu oni koji su svoje prvo dijete dobili u proteklih 2 – 8 mjeseci). Istraživanje je imalo i drugu fazu, provedenu desetak mjeseci kasnije, u kojoj su se pozivu za sudjelovanje odazvala 64 ispitanika, odnosno 32 para iz prethodne skupine budućih roditelja (no sada već u razdoblju nakon rođenja prvog djeteta) te 58 ispitanika, odnosno 29 parova iz druge podskupine (ukupno 122 ispitanika, odnosno 61 par). Više pojedinosti o postupku regrutiranja i značajkama pojedinih skupina može se naći u izvorima na popisu literature (usp., na primjer, Ćubela Adorić i sur., 2008; Juranić, 2011; Jurević, 2007; Kovač, 2011; Mičić, 2010; Nekić, 2010; Vugdelija, 2011).

Radi se, dakle, u oba slučaja o razmjerno mlađim parovima, koji su u vrijeme sudjelovanja u istraživanju bili u braku, u prosjeku, oko četiri i pol godine (I. istraživanje), odnosno oko godinu i pol dana (II. istraživanje). Parovi koji su sudjelovali u prvoj primjeni regrutirani su iz različitih dijelova RH primjenom postupka „snježne grude“. Druga je skupina parova kontaktirana posredstvom ginekoloških i pedijatrijskih ambulanti, pri čemu se vodilo računa da oni koji tek očekuju dijete i oni koji su ga dobili budu izjednačeni po relevantnim sociodemografskim značajkama (npr. dob partnera, trajanje braka, radni status partnerice itd.) (v. detaljnije kod Nekić, 2010). Svaki je par kontaktiran zasebno, a partneri su potom nezavisno popunili upitnik koji je, osim Skale zadovoljstva brakom, sadržavao i niz drugih instrumenata, od kojih su četiri opisana u ranijem svesku *Zbirke* (usp. Ćubela Adorić i Juranić, 2010; Ćubela Adorić i Kovač, 2010; Ćubela Adorić i Mičić, 2010; Ćubela Adorić i Vugdelija, 2010).

Izvan spomenutoga projekta, skala je u međuvremenu primijenjena i u nekim drugim istraživanjima (npr. Lacković-Grgin, Nekić i Penezić, 2009; Mičić, Gršković, Smolić-Ročak i Milaković, 2010), o čijim se rezultatima koji su javno prezentirani također referira u ovome prilogu.

3. Psihometrijske osobine

Latentna struktura i pouzdanost tipa unutarnje konzistencije

Analize latentne strukture ove skale provedene su pod modelom zajedničkih faktora, s kvadriranim koeficijentima multiple korelacije kao procjenama komunaliteta. Sumarni rezultati ovih analiza, na razini cijelog uzorka i poduzoraka s obzirom na spol, prikazani su u Tablici 1.

Kao što se može vidjeti, u svim su analizama dobivene solucije s jednim faktorom čija je svojstvena vrijednost veća od 1. Postotak objašnjene zajedničke varijance čestica razmjerno je veći u prvoj primjeni i u drugoj fazi druge primjene nego u njezinoj prvoj fazi. S obzirom na to da je u istoj fazi jedna čestica (br. 6: “Loše stvari u našem odnosu nadilaze one dobre.”) imala vrlo nisko zasićenje na izlučenome faktoru u cijelom uzorku ($r_{iF} = ,13$) kao i u podskupinama muškaraca ($r_{iF} = ,11$) i žena ($r_{iF} = ,15$), ponovljene su analize bez te čestice. Kao što pokazuju podaci navedeni u zagradama odgovarajućih redaka Tablice 1., rezultati tih analiza pokazali su da se, nakon izostavljanja spomenute čestice, znatno povećavaju prosječna korelacija među česticama i postotak objašnjene zajedničke varijance, a u skladu s tim, i vrijednost Cronbachova alpha koeficijenta. Zbog činjenice da se ne samo u prethodnom istraživanju već i u drugoj fazi istraživanja s istom skupinom ova čestica nije pokazala problematičnom, ne sugerira se njezino eliminiranje, već samo oprez i provjera njezinih značajki prije izračunavanja ukupnog rezultata na skali. U prilog ovome zaključku govori i podatak da se ni u nekim primjenama izvan projektnih istraživanja ova čestica nije pokazala problematičnom, a visoke vrijednosti Cronbachova alpha koeficijenta ($\alpha = ,88$ u istraživanju Lacković-Grgin i sur., 2009, te $\alpha = ,80$ u istraživanju Mičić i sur., 2010) dodatno potvrđuju homogenost ovog instrumenta.

Tablica 1. Sumarni rezultati analiza latentne strukture i pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije Skale zadovoljstva brakom u dvjema nezavisnim primjenama na uzorcima bračnih partnera

	N	Broj čestica	Prosj. korelacija	Svojstvena vrijednost	% objašnjene zajedničke varijance	Raspon r_{iF}	Cronbach α	Raspon r_{it}
I. PRIMJENA								
ukupno	366	6	,50	2,97	49,6	,47-,82	,83	,45-,72
muškarci	183	6	,43	2,53	42,1	,42-,75	,79	,39-,64
žene	183	6	,57	2,40	56,6	,52-,87	,86	,50-,78
II. PRIMJENA – faza1*								
ukupno	320	6 (5)	,34 (,45)	2,20 (2,17)	36,6 (43,4)	,13-,75 (,58-,76)	,63 (,76)	,11-,60 (,50-,67)
muškarci	160	6 (5)	,27 (,37)	1,88 (1,85)	31,3 (37,0)	,11-,78 (,47-,78)	,53 (,68)	,08-,60 (,38-,67)
žene	160	6 (5)	,38 (,50)	2,46 (2,43)	41,0 (48,6)	,15-,74 (,62-,74)	,69 (,81)	,13-,61 (,55-,67)
II. PRIMJENA – faza2								
ukupno	122	6	,43	2,52	41,9	,59-,67	,80	,53-,60
muškarci	61	6	,43	2,53	42,2	,60-,73	,81	,55-,65
žene	61	6	,43	2,56	42,7	,58-,72	,79	,50-,66

* U zagradama su navedeni rezultati analiza provedenih bez čestice br. 6, koja u ovoj fazi II. primjene nije pokazala zadovoljavajuće karakteristike.

Deskriptivni parametri

U Tablici 2. prikazani su osnovni deskriptivni statistički parametri Skale zadovoljstva brakom u pojedinim (pod)uzorcima. Kao što pokazuju rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva testa (d) i Shapiro-Wilk testa (W), distribucije rezultata u objema primjenama značajno odstupaju od normalne. Negativna asimetričnost i leptokurtičnost distribucija vjerojatno odražavaju ne samo, u prosjeku, doista razmjerno veliko zadovoljstvo osoba koje su kratko u braku već i moguću dodatnu samoselekcioniranost uzoraka upravo temeljem i kvalitete bračne veze; naime, u oba je istraživanja sudjelovanje bilo ne samo dobrovoljno već i uvjetovano spremnošću obaju partnera za sudjelovanje.

Unatoč reduciranom varijabilitetu, utvrđeno je da rezultati na ovoj skali reflektiraju povezanost razlika u bračnom zadovoljstvu s dobi i trajanjem bračne veze u prvom uzorku koji je u tom pogledu bio i heterogeniji (s trajanjem braka: $r = -,11, p < ,05$; s dobi stupanja u brak: $r = -,13, p < ,05$; s ukupnom dobi ispitanika u vrijeme sudjelovanja u istraživanju: $r = -,15, p < ,01$). U drugoj primjeni, u kojoj je, zbog specifičnosti uzorka, varijabilitet bio posebno reduciran, rezultati na ovoj skali pokazali su se donekle osjetljivima na razdoblje tranzicije u roditeljstvo u kojem se ispitanici nalaze: oni koji su u vrijeme sudjelovanja u istraživanju prolazili tranziciju iz trudnoće u roditeljstvo postigli su, u prosjeku, veći rezultat nego oni koji su regrutirani u razdoblju nakon rođenja (v. detaljnije kod Kovač, 2011). Međutim, u usporedbama rezultata istih ispitanika između dviju faza istraživanja nije evidentirana značajna razlika u prosječnim rezultatima na ovoj skali što, zajedno s relativno visokim koeficijentima korelacije između dviju faza (npr. $r = ,82$ u cijelom uzorku), upućuje ne samo na stabilnost bračnog zadovoljstva tijekom ove tranzicije (Kovač, 2011) već i na zadovoljavajuću test-retest pouzdanost Skale zadovoljstva brakom.

Prema tome, moglo bi se zaključiti da je pouzdanost, valjanost i osjetljivost ove skale u mjerenju bračnog zadovoljstva zadovoljavajuća čak i u skupinama koje su u tom pogledu vrlo homogene. Dodatno u prilog osjetljivosti, kao i valjanosti skale govore i veći indeksi raspršenja te razmjerno niže prosječne vrijednosti rezultata u nekim kasnijim primjenama izvorne verzije instrumenta u dobno vrlo heterogenoj skupini žena (Lacković-Grgin i sur., 2009) te jedne njegove adaptacije u skupini pojedinaca koji su u vezi (Mičić i sur., 2010).

U ovom je kontekstu važno istaknuti i da u dosadašnjim istraživanjima s ovom skalom nisu utvrđene značajne spolne razlike. Činjenica da su u tim istraživanjima sudjelovali bračni partneri omogućila je i usporedbe među partnerima. Kao što navodi Kovač (2011), partneri se, u prosjeku, nisu značajno razlikovali ni u jednom od ispitivanih razdoblja tranzicije u roditeljstvo; osjetljivijom na efekte razdoblja pokazala se povezanost zadovoljstva bračnih partnera, koja je, premda značajna i pozitivna u svim razdobljima tranzicije, bila i razmjerno niska ($r = ,35$) kod parova koji su u vrijeme druge faze istraživanja upravo postali roditelji. Ovaj nalaz dodatno sugerira da rezultati na ovoj skali doista reflektiraju individualnu, subjektivnu evaluaciju bračne kvalitete, koja, kao takva, može odražavati i razlike među partnerima u percepciji dinamike bračnih odnosa.

Tablica 2. Osnovni deskriptivni parametri Skale zadovoljstva brakom u dvjema nezavisnim primjenama u uzorcima bračnih partnera

	N	M	min	max	SD	asimetričnost*	spljoštenost*	Kolmogorov-Smirnov d	Shapiro-Wilk W
I. PRIMJENA									
ukupno	366	6,2	1,8	7,0	0,93	-1,25 (0,14)	1,28 (0,25)	0,16 (p < ,01)	0,86 (p < ,01)
muškarci	183	6,3	2,5	7,0	1,00	-1,08 (0,18)	0,47 (0,36)	0,16 (p < ,01)	0,87 (p < ,01)
žene	183	6,2	1,8	7,0	0,85	-1,33 (0,18)	1,60 (0,36)	0,16 (p < ,01)	0,86 (p < ,01)
II. PRIMJENA – faza1									
ukupno	320	6,4	2,8	7,0	0,65	-1,85 (0,14)	5,18 (0,27)	0,19 (p < ,01)	,81 (p < ,01)
muškarci	160	6,5	4,0	7,0	0,55	-1,43 (0,19)	2,81 (0,38)	0,18 (p < ,01)	0,84 (p < ,01)
žene	160	6,4	2,8	7,0	0,72	-1,91 (0,19)	5,03 (0,38)	0,19 (p < ,01)	0,81 (p < ,01)
II. PRIMJENA – faza2									
ukupno	122	6,5	5,2	7,0	0,43	-1,09 (0,22)	0,96 (0,43)	0,17 (p < ,01)	0,89 (p < ,01)
muškarci	61	6,6	5,2	7,0	0,40	-1,32 (0,31)	2,11 (0,60)	0,19 (p < ,05)	0,87 (p < ,01)
žene	61	6,5	5,2	7,0	0,46	-0,90 (0,31)	0,36 (0,60)	0,14 (p < ,20)	0,91 (p < ,01)

* - U zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške.

Relacije s mjerama drugih relevantnih konstrukata

U obama su uzorcima ispitane povezanosti rezultata na ovoj skali s drugim pokazateljima kvalitete bračnog funkcioniranja, uključujući bračnu usklađenost (mjerenu Upitnikom bračne usklađenosti, Ćubela, 2002), te percipiranu stabilnost braka, tendenciju njegova idealiziranja te evaluaciju slaganja s partnerom u dvanaest domena bračnoga funkcioniranja koje ispituje Upitnik percipirane kvalitete bračnoga funkcioniranja (Ćubela Adorić i Jurević, 2006, prema Jurević, 2007).

Ukratko, dobivene su značajne i umjereno visoke povezanosti s navedenim mjerama, koje upućuju na zadovoljavajuću konstruktnu valjanost ove skale. Na primjer, u prvoj primjeni vrijednosti koeficijentata korelacije s drugim skalama UPBKO kretale su se u rasponu između $r = ,44$ (s evaluacijom slaganja u odnosima s rodbinom) i $r = ,85$ (s evaluacijom prisnosti s partnerom) (v. detaljnije u Jurević, 2007). Povezanost s nekima od ovih mjera ispitivana je i potvrđena i u narednom istraživanju s parovima u tranziciji u roditeljstvo. Konkretno, u objema su fazama dobivene značajne pozitivne korelacije sa Skalom uspješnosti rješavanja konflikata (I. faza: $r = ,62$; II. faza: $r = ,56$), Skalom percipirane pravednosti u braku (I. faza: $r = ,61$; II. faza: $r = ,64$), Skalom bračne stabilnosti (I. faza: $r = ,70$; II. faza: $r = ,56$) te sa Skalom sklonosti idealiziranju braka (I. faza: $r = ,71$; II. faza: $r = ,66$) (svi $p < ,01$) (usp. Ćubela Adorić i Juranić, 2010; Ćubela Adorić i Kovač, 2010; Ćubela Adorić i Mičić, 2010; Ćubela Adorić i Vugdelija, 2010). U prvom istraživanju također je utvrđena značajna povezanost s rezultatima na Upitniku bračne usklađenosti ($r = ,74, p < ,01$) kao i s važnošću braka ($r = ,33, p < ,01$) i roditeljstva ($r = ,29, p < ,01$), koje su ispitanici procjenjivali na skali od pet stupnjeva (svi $p < ,01$). Lacković-Grgin i suradnici (2009) također izvještavaju o značajnoj povezanosti zadovoljstva mjenog

ovom skalom s procjenama važnosti braka, kao i s mjerama percipirane pravednosti u braku, kvalitete komunikacije, intimnih odnosa, uspješnosti rješavanja konflikata i prisnosti s partnerom, te s manjom socijalnom i emocionalnom usamljenošću i manjom sklonošću samostišavanju. U analizi podataka iz šireg uzorka (budućih) roditelja koji su sudjelovali u prvoj fazi drugog istraživanja, Nekić (2010) je također utvrdila da su rezultati na ovoj skali povezani s percepcijom pravednosti podjele poslova i obveza u kućanstvu te u skrbi oko djeteta, sa zadovoljstvom obavljanjem tih poslova kao i s manjom čestinom relacijskog i refereničnog uspoređivanja u navedenim domenama.

Konačno, u prilog konstruktnoj valjanosti govori i podatak da je u prvom istraživanju utvrđeno da ova skala dobro diskriminira različite tipove parova s obzirom na profile (ne)slaganja među partnerima u ocjeni kvalitete braka u različitim domenama (Ćubela Adorić i sur., 2008; Jurević, 2007). Na primjer, indeks bračnog zadovoljstva *para*⁷ bio je najveći upravo kod parova koje karakterizira visoko slaganje među partnerima u evaluaciji svih ispitivanih domena bračnog funkcioniranja (tzv. vitalni tip) ili, barem, onih koje su ključne za odnos među samim partnerima, poput komunikacije, prisnosti i uzajamnoga prihvaćanja (tzv. balansirani tip). S druge strane, najniži indeks zadovoljstva para utvrđen je kod tzv. konfliktnog tipa, što ne iznenađuje jer ovaj tip parova upravo karakterizira izraženo neslaganje partnera u ocjeni kvalitete njihova bračnog funkcioniranja, što može biti osnova nezadovoljstva (detaljnije o pojedinim tipovima, v. kod Ćubela Adorić, 2006; Jurević, 2007).

U cjelini, rezultati dosadašnjih primjena sugeriraju da ova skala ima zadovoljavajuće metrijske karakteristike te se može preporučiti za upotrebu kao mjera općeg zadovoljstva brakom (a, uz odgovarajuće modifikacije, i vezom općenito), posebice onda kad se želi izbjeći preciziranje pojedinih aspekata bračne veze.

⁷ Radi se o dijadnom indeksu, izračunatom na osnovi rezultata obaju članova para, prema formuli koju su predložili Lavee i Olson (1993, prema Jurević, 2007).

4. Literatura

- Ćubela, V. (2002). Upitnik bračne usklađenosti. U: K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Ćubela i Z. Penezić (ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 1* (str. 83-86), Filozofski fakultet u Zadru.
- Ćubela, V. i Rakić, A. (2001). Odnos između atribucija partnerova negativnog ponašanja i subjektivne kvalitete braka. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 83-103.
- Ćubela Adorić, V. (2006). Prisni odnosi u odrasloj i starijoj dobi. U: K. Lacković-Grgin i V. Ćubela Adorić (ur.), *Odabrane teme iz psihologije odraslih* (str. 161-215). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ćubela Adorić, V. i Juranić, I. (2010). Skala sklonosti idealiziranju braka. U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 61-67). Zadar, Sveučilište u Zadru.
- Ćubela Adorić, V., Jurkin, M., Jurević, J., Ivoš Nikšić, E. i Kamenov, Ž. (2008). Profiles of Marital Partners' Agreement across Various Areas of the Relationship. Rad prezentiran na skupu *XXIX International Congress of Psychology*, Berlin, Njemačka.
- Ćubela Adorić, V. i Kovač, R. (2010). Skala uspješnosti rješavanja bračnih konflikata. U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 85-92). Zadar, Sveučilište u Zadru.
- Ćubela Adorić, V. i Mičić, L. (2010). Skala percipirane pravednosti u braku. U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 53-59). Zadar, Sveučilište u Zadru.
- Ćubela Adorić, V. i Vugdelija, P. (2010). Skala bračne stabilnosti. U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 17-22). Zadar, Sveučilište u Zadru.
- Juranić, I. (2011). *Povezanost tendencije idealiziranja braka s bračnom stabilnošću i zadovoljstvom tijekom tranzicije u roditeljstvo*. Neobjavljena diplomska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Jurević, J. (2007). *Obrasci slaganja među partnerima u procjeni bračnog funkcioniranja i percepcija opće kvalitete braka*. Neobjavljena diplomska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Kovač, R. (2011). *Uspješnost rješavanja bračnih konflikata i zadovoljstvo brakom tijekom tranzicije u roditeljstvo*. Neobjavljena diplomska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Lacković-Grgin, K., Nekić, M. i Penezić, Z. (2009). Usamljenost žena odrasle dobi: Uloga percipirane kvalitete bračnog odnosa i samostišavanja. *Suvremena psihologija*, 12 (1), 7-22.
- Mičić, L. (2010). *Percepcija pravednosti odnosa s bračnim partnerom tijekom tranzicije u roditeljstvo*. Neobjavljena diplomska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Mičić, L., Gršković, V., Smolić-Ročak, A. i Milaković, J. (2010). Relation between Perceived Quality of Intimate Relationships and Self-Silencing. Rad prezentiran na skupu *9th Alps Adria Psychology Conference*, Klagenfurt, Austrija.
- Nekić, M. (2010). *Tranzicija u roditeljstvo: socijalne usporedbe, pravednost podjele obveza i zadovoljstvo brakom*. Neobjavljena doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Obradović, J. i Ćudina-Obradović, M. (1998). Bračna kvaliteta: poimanje, uzroci i posljedice. *Društvena istraživanja*, 7, 4-5, 659-682.
- Obradović, J. i Ćudina-Obradović, M. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden Marketing.
- Rakić, A. (2000). *Zadovoljstvo brakom i atribucije negativnog ponašanja partnera*. Neobjavljena diplomska radnja. Filozofski fakultet u Zadru.
- Vugdelija, P. (2011). *Neki sociodemografski i relacijski korelati bračne stabilnosti tijekom tranzicije u roditeljstvo*. Neobjavljena diplomska radnja. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.

SKALA ZADOVOLJSTVA BRAKOM (verzija za muškarce)

Sljedeće tvrdnje odnose se na ocjenu kvalitete odnosa s bračnim partnerom. Pročitajte pažljivo svaku tvrdnju i procijenite koliko je ono što ona izriče u skladu s Vašim mišljenjem i iskustvom u braku.

Procjene ćete davati tako da uz svaku tvrdnju zaokružite onaj broj na skali od -3 do +3 koji najbolje odgovara Vašem mišljenju. Brojevi na skali imaju sljedeća značenja:

-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
potpuno netočno	uglavnom netočno	donekle netočno	niti točno, niti netočno	donekle točno	uglavnom točno	potpuno točno

1. Zadovoljan sam našim bračnim životom.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
2. Mnogo je stvari u našem odnosu koje me usrećuju.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
3. Nezadovoljan sam mnogim aspektima našeg odnosa. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
4. Općenito govoreći, vrlo sam sretan u našem braku.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
5. Naš brak ne bih opisao kao sretan. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
6. Loše stvari u našem odnosu nadilaze one dobre. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

Napomena: ® – čestice koje se obrnuto boduju. Postupak izračunavanja ukupnog rezultata na skali prikazan je u *Opisu skale*.

Spectorova skala radnog lokusa kontrole (SSRLK)⁸

Adaptirala: Ana Slišković

Priredile: Ana Slišković, Ljiljana Gregov i Andrea Tokić

1. Teorijska osnova

Rezultati istraživanja u području zadovoljstva poslom, motivacije i produktivnosti te u području stresa na poslu nedvojbeno pokazuju da je razina kontrole koju pojedinac ima u svom poslu jedan od ključnih aspekata radnog života (Jones i Fletcher, 2003; O'Driscoll i Cooper, 2002; Spector, 1998). Sukladno različitosti u definiranju radne kontrole, Parkes (1989) je ukazala na tri pristupa u definiranju osobne kontrole u radnom kontekstu. Prvi je kontrola kao *objektivna karakteristika* radne situacije koja reflektira opseg u kojem postavke radnih zadataka i radna okolina općenito dopuštaju mogućnosti kontrole nad radnim zadacima, pojedincima i cijelom organizacijom. Drugi pristup podrazumijeva kontrolu kao *subjektivnu procjenu* pojedinca o opsegu u kojem je njegova radna situacija podložna kontroli. Ovaj subjektivni konstrukt odražava situacijske karakteristike procijenjene u svjetlu vjerovanja, stavova i očekivanja pojedinca. Konačno, na trećem je mjestu kontrola kao *generalizirano vjerovanje pojedinca* o opsegu u kojemu su važni ishodi kontrolabilni, odnosno *lokus kontrole*. Subjektivna procjena kontrole ne ovisi samo o objektivnim radnim uvjetima u kojima pojedinac radi već i o individualnim razlikama u lokusu kontrole. Posljedična subjektivna procjena kontrole na radnom mjestu vodi ishodima po tjelesno i psihičko zdravlje pojedinca, ali i ishodima na organizacijskoj razini, kao što su absentizam, fluktuacija radne snage i učinak.

Rotter (1966, 1992) je *lokus kontrole* definirao kao generalizirano vjerovanje pojedinca o uzroku događaja u njegovom životu, osobito kada je riječ o uspjehu i neuspjehu. Osoba koja vjeruje da su njeno vlastito ponašanje i/ili neke osobne karakteristike doveli do određenog događaja ima *unutrašnji lokus kontrole*. S druge strane, osoba s *vanjskim lokusom kontrole* uzroke pronalazi u vanjskim faktorima, npr. sreći, sudbini, 'moćnim' drugima i sl. Konstrukt lokus kontrole teoretsku podlogu ima u teoriji socijalnog učenja, prema kojoj potkrepljenje povećava očekivanje da će određeno ponašanje biti povezano s tim potkrepljenjem. Pretpostavka je da očekivanja ili vjerovanja ove vrste mogu biti generalizirana na različite situacije i tako utjecati na ponašajne izbore pojedinca. Pojedinci s internalnim lokusom kontrole češće procjenjuju da je stresnu situaciju moguće kontrolirati te stoga koriste strategiju suočavanja usmjerenu na problem, za razliku od osoba s eksternalnim lokusom kontrole koje smatraju da je situaciju nemoguće promijeniti.

Lokus kontrole moguće je promatrati kao jednodimenzionalan konstrukt, prema kojem pojedinci imaju globalno generalizirano vjerovanje o kontroli. U novije je vrijeme prisutniji multidimenzionalan pristup, prema kojemu se pojedinci razlikuju u vjerovanju o kontroli ovisno o specifičnom području života, npr. postignuća, posao, zdravlje itd. Istraživači se slažu da je u radnom kontekstu svakako poželjnije vjerovati u internalnu kontrolu. Rezultati meta-analize koju su proveli Ng, Sorensen i Eby (2006) ukazuju na važnu ulogu lokusa kontrole u radnom kontekstu, kako u pogledu psihičke i tjelesne dobrobiti, tako i u pogledu motivacije i ponašanja na radnom mjestu. Osobe koje vjeruju u internalnu kontrolu češće imaju više razine radne motivacije, radnog učinka te zadovoljstva poslom. Osim toga, češće od osoba koje imaju eksternalni lokus kontrole izvještavaju o pogodnijim karakteristikama radne okoline i radne uloge, što se može objasniti time što osobe s internalnim lokusom lakše napuštaju posao ukoliko nisu zadovoljni s njime (Spector, 1982).

Sukladno multidimenzionalnosti lokusa kontrole, Paul Spector (1988) je razvio mjeru lokusa kontrole specifičnu za radni kontekst - *radni lokus kontrole*. Razvijeni konstrukt podrazumijeva generalizirano vjerovanje o kontroli u radnom kontekstu koje može biti internalno ili eksternalno. Spectorova skala radnog lokusa kontrole sastoji se od 16 čestica koje mjere generalizirana vjerovanja

⁸ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

o kontroli unutar radnog konteksta, gdje je osam čestica usmjereno na internalnu, a osam čestica na eksternalnu kontrolu. Spector je predložio jednodimenzionalnost konstrukta; međutim rezultati kasnijih istraživanja ukazuju na dvodimenzionalnost: nezavisne dimenzije internalnosti i eksternalnosti (Macan, Trusty i Trimble, 1996; Oliver, Jose i Brough, 2006).

Spectorova skala radnog lokusa kontrole korištena je u velikom broju psihologijskih istraživanja u radnom kontekstu. Njihovi rezultati uglavnom potvrđuju pretpostavljene relacije radnog lokusa kontrole sa zadovoljstvom poslom i životom, psihičkim i tjelesnim zdravljem, produktivnosti i uspješnosti u karijeri, doživljajem stresa i sagorijevanja na radnom mjestu (Spector, 2008).

2. Opis skale

Spectorova skala radnog lokusa kontrole (*Spector work locus of control – WLCS*, Spector, 1988) konstruirana je za mjerenje generaliziranog vjerovanja u kontrolu na radnom mjestu. WLCS je skala koja sadrži 16 čestica, od kojih se 8 čestica odnosi na internalni lokus kontrole (npr. *U poslu napreduju ljudi koji ga dobro obavljaju.*), a 8 čestica na eksternalni lokus kontrole (npr. *Dobivanje posla koji želiš uglavnom je stvar sreće.*). Zadatak ispitanika je odrediti stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom na ljestvici od šest stupnjeva (od 1 = uopće se ne slažem do 6 = u potpunosti se slažem).

Autor skale je prvotno predložio formiranje ukupnog rezultata na svih 16 čestica, pri čemu je prethodno potrebno čestice koje se odnose na internalni lokus kontrole (1, 2, 3, 4, 7, 11, 14, 15) obrnuto bodovati. U tom slučaju veći ukupni rezultat označava veću razinu vjerovanja u eksternalnu kontrolu. Daljnja istraživanja ukazala su na dvofaktorsku strukturu skale, odnosno nezavisne dimenzije internalnosti i eksternalnosti. Budući da validacija hrvatske verzije skale potvrđuje dvodimenzionalnost skale, ukupan rezultat se oblikuje kao linearna kombinacija procjena po pojedinim subskalama.

3. Psihometrijske osobine

Uzorak

Validacija hrvatske verzije skale provedena je na prigodnom uzorku od ukupno 328 ispitanika, od čega je bilo 176 žena i 152 muškarca. Osnovni kriterij odabira ispitanika je bio da su zaposleni. Od navedenog ukupnog broja, skupina od 141 ispitanika zaposlena je u različitim državnim i privatnim radnim organizacijama u Bosni i Hercegovini, 125 je nastavnika Sveučilišta u Zadru te je ostatak od 62 ispitanika zaposleno u jednoj osiguravajućoj kući u Republici Hrvatskoj.

Dobni raspon ispitanika je od 23 do 67 godina ($M = 38,11$; $SD = 10,32$), dok je raspon ukupnog radnog staža od nula do 43 godine ($M = 11,21$, $SD = 9,54$).

Većina ispitanika je visoke ili srednje stručne spreme (42,7% visoke stručne spreme te 32,9% srednje stručne spreme). Slijede ispitanici s doktoratom (12,9%) i magisterijem znanosti (8,2%), dok je ispitanika s višom stručnom spremom 2,7%. Nekvalificiranih radnika je ispod 1%, dok dvoje ispitanika nije dalo podatak o stručnoj spremi.

Faktorska struktura

Ovim istraživanjem, eksploratornom faktorskom analizom, metodom zajedničkih faktora s kosokutnom (*Oblimin s Kaiserovom normalizacijom*) rotacijom utvrđena je dvofaktorska struktura skale. U prvi faktor koji objašnjava 29,96% varijance uključeno je 8 čestica, a u drugi koji objašnjava 13,59% varijance preostalih 8 čestica. Najveća zasićenja prvim faktorom imaju čestice pod rednim brojevima: 9. (*Promaknuća obično dobivaju sretnici.*) i 6. (*Dobro zarađivanje je prvenstveno rezervirano za sretnike.*). Najveća zasićenja drugim faktorom imale su čestice pod rednim brojevima 2. (*Na većini poslova ljudi u velikoj mjeri mogu postići bilo koji cilj koji si sami postavite.*) i 3. (*Ako znaš što želiš od posla, možeš pronaći posao koji će ti to omogućiti.*). Iz navedenog se zaključuje da se prvi faktor odnosi na **eksternalnost radnog lokusa kontrole**, a drugi na **internalnost radnog lokusa kontrole**. Koeficijent korelacije među faktorima iznosi $-0,30$, a koeficijenti unutarnje konzistencije za dvije subskele su zadovoljavajući (vidi **Pouzdanost**). Veći rezultat na prvom faktoru označava vjerovanje u veću vanjsku, a na drugom faktoru u veću unutarnju kontrolu u radnim uvjetima.

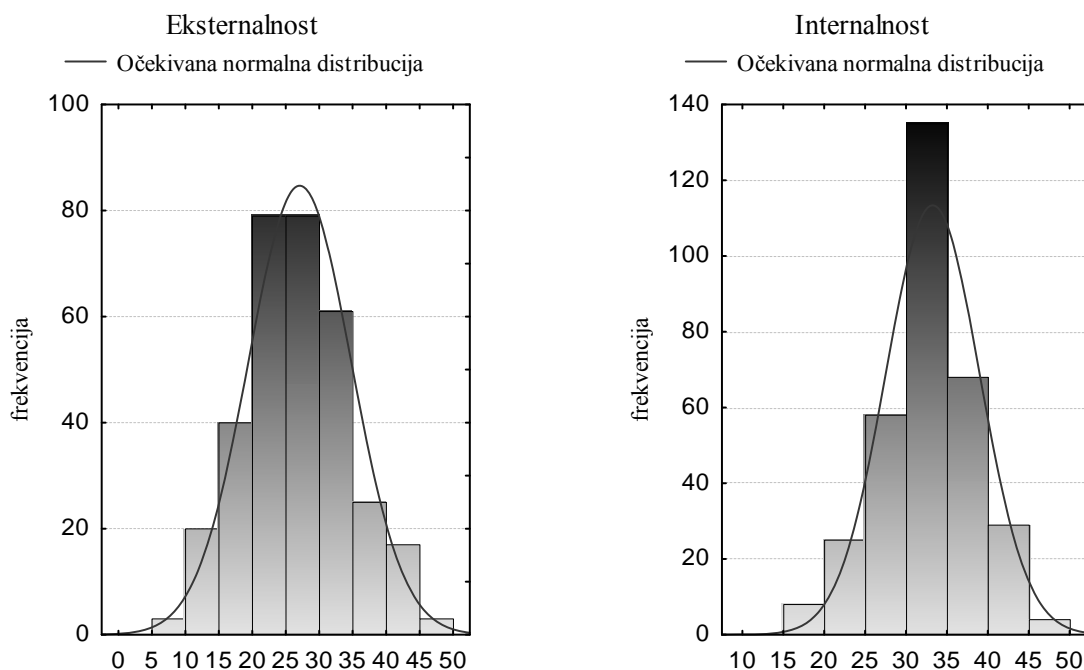
Sukladno navedenome, rezultat na subskali *eksternalnosti* dobiva se linearnom kompozicijom rezultata na česticama 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13 i 16, dok se rezultat na subskali *internalnosti* dobiva linearnom kompozicijom rezultata na česticama 1, 2, 3, 4, 7, 11, 14 i 15.

Tablica 1. Faktorska struktura Spectorove skale radnog lokusa kontrole (N = 328)

Redni broj čestice	Faktor 1: eksternalnost	Faktor 2: internalnost
1.		,72
2.		,84
3.		,72
4.		,41
5.	,63	
6.	,79	
7.		,39
8.	,62	
9.	,83	
10.	,65	
11.		,53
12.	,64	
13.	,61	
14.		,53
15.		,46
16.	,67	
<i>Svojsvena vrijednost</i>	4,79	2,17
<i>Objašnjena varijanca (%)</i>	29,96	13,59

Tablica 2. Osnovni deskriptivni podaci i indikatori osjetljivosti i pouzdanosti subskala *eksternalnosti* i *internalnosti* (N = 328)

	Eksternalnost	Internalnost
<i>Broj čestica</i>	8	8
<i>Teoretski raspon</i>	8-48	8-48
<i>Dobiveni raspon</i>	8-48	16-47
<i>M</i>	27,10	33,27
<i>SD</i>	7,70	5,75
<i>Index relativnog varijabiliteta %</i>	28,4	17,2
<i>BOR</i>	38	31
<i>Raspon mogućih odgovora</i>	1-6	1-6
<i>Prosječni rezultat na česticama</i>	3,39	4,16
<i>Shapiro Wilk W</i>	,99	,98 (p < ,01)
<i>Asimetričnost ± standardna pogreška</i>	,12±,13	-,25±,13
<i>Spljoštenost ± standardna pogreška</i>	-,19±,27	,25±,27
<i>Cronbach α</i>	,88	,81
<i>Prosječna interkorelacija</i>	,49	,35

Slika 1. Distribucije rezultata na subskalama eksternalnosti i internalnosti

Osjetljivost

Imajući u vidu teoretski raspon rezultata, dobiveni indikatori osjetljivosti, kao što su *SD*, dobiveni raspon i indeks relativnog varijabiliteta ukazuju na dovoljnu osjetljivost subskala (Tablica 2.). Budući da je maksimalni broj razlikovanja na obje subskale 40 (od 8 do 48), dobiveni brojevi ostvarenih razlikovanja (*BOR*) također idu u prilog osjetljivosti subskala, pri čemu i ovaj parametar ukazuje da je subskala *eksternalnosti* osjetljivija. Uzevši u obzir da je, na objema subskalama, mogući raspon odgovora na skali procjene od 1 do 6, vidljivo je da je razina *internalnosti* u prosjeku nešto viša od razine *eksternalnosti*.

Distribucije rezultata prikazane su grafički (Slika 1.), a normalnost distribucija je testirana Shapiro-Wilk testom (Tablica 2.). Distribucija rezultata na subskali *eksternalnosti* ne odstupa od normalne distribucije, dok je distribucija rezultata na subskali *internalnosti* leptokurtična u odnosu na normalnu distribuciju, te pomaknuta prema višim vrijednostima. Međutim, iz Tablice 2. vidljivo je da se koeficijenti asimetrije i spljoštenosti ne razlikuju mnogo od nulte vrijednosti, odnosno da su u granicama prihvatljivih vrijednosti (< od 1, odnosno > -1).

Pouzdanost

Provedene analize unutarnje konzistencije dviju subskala ukazuju na zadovoljavajuće razine pouzdanosti. Koeficijent unutarnje konzistencije za subskalu *eksternalnosti* Cronbach alpha iznosi ,88, a prosječna korelacija među česticama iznosi ,49, dok za subskalu *internalnosti* iznosi ,81, a prosječna korelacija među česticama ,35.

Valjanost

Sadržajna valjanost

Koeficijenti korelacije između pojedinih čestica na subskali *eksternalnosti* i ukupnog rezultata kreću se u rasponu od ,53 do ,77, dok se korelacije između pojedinih čestica na subskali *internalnosti* i ukupnog rezultata kreću u rasponu od ,30 do ,71. Navedeni podaci, kao i postotak objašnjene varijance eksploratornom faktorskom analizom, indirektno ukazuju na sadržajnu valjanost skale.

Konstruktna valjanost

a) Faktorska valjanost

S obzirom na to da je dobivena faktorska struktura koja je u skladu s očekivanom teorijskom osnovom (Macan i sur., 1996; Oliver i sur., 2006), dobiveni rezultati ukazuju na faktorsku valjanost skale.

b) Konvergentna valjanost

Koeficijenti korelacije subskala *eksternalnosti* i *internalnosti* s dvjema mjerama radnog lokusa kontrole iz *Pressure Management Indicator*-a (PMI, Williams i Cooper, 1998) potvrđuju njihovu konvergentnu valjanost. Naime, ovim istraživanjem su na cijelom uzorku obuhvaćene i dvije PMI mjere radnog lokusa kontrole: *kontrola* koja je operacionalizirana kao percipirana razina kontrole nad događajima u radnom kontekstu te *osobni utjecaj*, operacionaliziran kao percipirana mogućnost slobodnog odlučivanja na poslu. Očekivano, subskala *internalnosti* je u pozitivnoj korelaciji s mjerama kontrole, a subskala *eksternalnosti* u negativnoj (Tablica 3.). Osobe s višom razinom *internalnosti* procjenjuju vlastitu kontrolu i osobni utjecaj na radnom mjestu višima, pri čemu je povezanost naglašenija kada je riječ o osobnom utjecaju. Suprotno tomu, osobe s višom razinom *eksternalnosti* procjenjuju kontrolu i mogućnost odlučivanja manjima.

Tablica 3. Koeficijenti korelacije s PMI mjerama kontrole na radnom mjestu (N = 328)

	Kontrola	Osobni utjecaj
Eksternalnost	-,46**	-,29**
Internalnost	,22**	,49**

** - $p < ,01$

Na dijelu podataka (skupina od 141 ispitanika zaposlena u različitim državnim i privatnim radnim organizacijama u Bosni i Hercegovini) dobivena je potvrda kriterijske valjanosti instrumenta (vidi detaljnije u Slišковиć, Gregov i Šimić, 2012). Naime, rezultati pokazuju pozitivne povezanosti *internalnosti*, a negativne povezanosti *eksternalnosti*, s procjenama zadovoljstva poslom i Karasekovih karakteristika radne okoline (Karasek i sur., 1998). Pojedinci izraženijeg *internalnog* radnog lokusa kontrole su zadovoljniji poslom, te procjenjuju psihološke zahtjeve, kontrolu na poslu, kao i socijalnu podršku višima, što je u skladu s teorijskom osnovom (Ng i sur., 2006). Iako su i za razinu *eksternalnosti* utvrđene značajne negativne korelacije s karakteristikama radne okoline i zadovoljstvom poslom, svakako treba imati u vidu da je *internalnost* radnog lokusa kontrole izraženiji korelat ispitivanih varijabli (vidi koeficijente korelacije, Tablica 4.).

Tablica 4. Koeficijenti korelacije *eksternalnosti* i *internalnosti* s Karasekovim karakteristikama radne okoline i zadovoljstvom poslom (N = 141)

	Eksternalnost	Internalnost
Psihološki zahtjevi	-,32**	,44**
Kontrola	-,18*	,41**
Socijalna podrška	-,26**	,66**
Zadovoljstvo poslom	-,25**	,64**

* - $p < ,05$; ** - $p < ,01$

Zaključno, dobiveni rezultati potvrđuju pretpostavljenu dvofaktorsku strukturu hrvatske verzije Spectorove skale radnog lokusa kontrole, a utvrđeni indikatori osjetljivosti, pouzdanosti i valjanosti upućuju na zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike subskala. Međutim, u razmatranju prikazanih rezultata potrebno je uvažiti činjenicu da je validacija skale provedena na prigodnom uzorku zbog čega su nužne daljnje provjere ispitivanog konstrukta. Ipak, heterogenost ukupnog uzorka glede dobi, radnog staža, stručne spreme, državljanstva te vrste radne organizacije u kojoj su ispitanici zaposleni, upućuje na korisnost ispitivane skale u budućim istraživanjima u radnom kontekstu ispitanika.

4. Literatura

- Jones, F. i Fletcher, B. C. (2003). Job Control, Physical Health and Psychological Well-Being. U: M. J. Schabracq, J. A. M. Winnubst i C. L. Cooper (ur.), *The Handbook of Work and Health Psychology* (str. 121-142). NYSE: John Wiley & Sons Ltd.
- Karasek, R., Brisson, C., Kawakami, N., Houtman, I., Bongers, P. i Amick, B. (1998). The Job Content Questionnaire (JCQ): An Instrument for Internationally Comparative Assessments of Psychosocial Job Characteristics. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(4), 322-355.
- Macan, T. H., Trusty, M. L. i Trimble, S. K. (1996). Spector's Work Locus of Control Scale: Dimensionality and Validity Evidence. *Educational and Psychological Measurement*, 56(2), 349-357.
- Ng, T. W. H., Sorensen, K. L. i Eby, L. T. (2006). Locus of Control at Work: A Meta-Analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 27(8), 1057-1087.
- O'Driscoll, M. P. i Cooper, C. L. (2002). Job-Related Stress and Burnout. U: P. Warr (ur.) *Psychology at Work* (str. 203-229). London: Penguin Books Ltd.
- Oliver, J. E., Jose, P. E. i Brough, P. (2006). Confirmatory Factor Analysis of the Work Locus of Control Scale. *Educational and Psychological Measurement*, 66(5), 835-850.
- Parkes, K. R. (1989). Personal Control in an Occupational Context. U: A. Steptoe i A. Appels (ur.), *Stress, Personal Control and Health* (str. 21-47). NYSE: John Wiley & Sons Ltd.
- Rotter, J. B. (1992). Cognates of Personal Control: Locus of Control, Self-Efficacy, and Explanatory Style: Comment. *Applied and Preventive Psychology*, 1(2), 127-129.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal versus External Control of Reinforcement. *Psychological Monographs*, 80(1), 1-28.
- Slišković, A., Gregov, Lj. i Šimić, N. (2012). Relationships between Work Locus of Control, Karasek's Characteristics of Work Environment, and Job Satisfaction. Proceedings of Advances in Business-Related Scientific Research Conference 2012 in Venice (ABSRC 2012 Venice) March 28-30, 2012, Venice, Italy
- Spector, P. (2008). Bibliography of Studies Using the Work Locus of Control Scale. Dostupno na <http://shell.cas.usf.edu/~pspector/scales/wlcsbibl.html>
- Spector, P. E. (1998). A Control Theory of the Job Stress. U: C. L. Cooper (ur.), *Theories of Organizational Stress* (str. 153-169). New York: Oxford University Press, Inc.
- Spector, P. E. (1988). Development of the Work Locus of Control Scale. *Journal of Occupational Psychology*, 61(4), 335-340.
- Spector, P. E. (1982). Behaviour in Organisations as a Function of Employee's Locus of Control. *Psychological Bulletin*, 91(3), 482-497.
- Williams, S. i Cooper, C. L. (1998). Measuring Occupational Stress: Development of the Pressure Management Indicator. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(4), 306-321.

SSRLK

Pitanja koja slijede tiču se Vaših vjerovanja o poslovima općenito. Ne odnose se samo na Vaš sadašnji posao. Molimo Vas da zaokruživanjem samo jednog od ponuđenih brojeva izrazite svoj stupanj slaganja s tvrdnjama koja slijede. Pri tome brojevi imaju sljedeća značenja:

- 1 - uopće se ne slažem**
- 2 - uglavnom se ne slažem**
- 3 - donekle se ne slažem**
- 4 - donekle se slažem**
- 5 - uglavnom se slažem**
- 6 - u potpunosti se slažem**

1. Posao je onakav kakvim ga sam napraviš.	1	2	3	4	5	6
2. Na većini poslova ljudi u velikoj mjeri mogu postići bilo koji cilj koji si sami postavite.	1	2	3	4	5	6
3. Ako znaš što želiš od posla, možeš pronaći posao koji će ti to omogućiti.	1	2	3	4	5	6
4. Ako su zaposlenici nezadovoljni odlukom svog šefa, trebali bi napraviti nešto u pogledu toga.	1	2	3	4	5	6
5. Dobivanje posla kojeg želiš uglavnom je stvar sreće.	1	2	3	4	5	6
6. Dobro zarađivanje je prvenstveno rezervirano za sretnike.	1	2	3	4	5	6
7. Većina ljudi je sposobna dobro obavljati svoj posao ukoliko se dovoljno trude.	1	2	3	4	5	6
8. Da bi dobio stvarno dobar posao, moraš imati rođake ili prijatelje na visokim položajima.	1	2	3	4	5	6
9. Promaknuća obično dobivaju sretnici.	1	2	3	4	5	6
10. Kad se radi o ostvarenju stvarno dobrog zaposlenja, važnije je koga znaš nego koliko znaš.	1	2	3	4	5	6
11. U poslu napreduju ljudi koji ga dobro obavljaju.	1	2	3	4	5	6
12. Da bi zaradio dosta novaca, trebaš poznavati prave ljude.	1	2	3	4	5	6
13. Na većini poslova je potrebno dosta sreće da bi se zaposlenik istaknuo.	1	2	3	4	5	6
14. Ljudi koji dobro obavljaju svoj posao su općenito za to nagrađeni.	1	2	3	4	5	6
15. Većina zaposlenika ima više utjecaja na svoje nadređene nego što misle.	1	2	3	4	5	6
16. Sreća je glavni faktor po kojemu se razlikuju ljudi koji mnogo zarađuju od onih koji malo zarađuju.	1	2	3	4	5	6

Formiranje rezultata: Rezultat na subskali *internalnosti* dobiva se linearnom kompozicijom rezultata na česticama 1, 2, 3, 4, 7, 11, 14, 15, dok se rezultat na subskali *eksternalnosti* dobiva linearnom kompozicijom rezultata na česticama 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 16.

Upitnik faktora prilagodbe na umirovljenje - MIR

Konstruirali: Zvezdan Penezić, Katica Lacković-Grgin i Andrijana Lukačić

Priredio: Zvezdan Penezić

1. Teorijska osnova

Umirovljenje se obično doživljava kao događaj u kojem je umirovljenje proces (zahtijeva planiranje i prilagodbu) i životna faza (traje nekoliko godina). Značenje umirovljenja postaje složenije ako se uzmu u obzir subjektivne, kao i objektivne mjere umirovljenja jer navedene mjere će odrediti hoće li pojedinac otići u prijevremenu ili redovnu mirovinu, te hoće li otići u prisilnu ili dobrovoljnu mirovinu. Nemoguće bi bilo sagledavati procese u životu ljudi, kao što je umirovljenje, ne uzmu li se u obzir i svi procesi vezani za samu životnu dob kada do procesa umirovljenja dolazi, kao i teorijska objašnjenja koja objašnjavaju sve varijable uključene u proces umirovljenja. Tu se prvenstveno misli na neke socijalne okolnosti (stanovanje, prihodi, obrazovanje, obitelj...), situacijske varijable koje se odnose na situacije koje generiraju umirovljenje (prisilno ili dobrovoljno umirovljenje, prijevremeno ili redovno umirovljenje, zdravstveno stanje...), kao i na neke osobne varijable koje utječu na prilagodbu na umirovljenje.

Tek u novije vrijeme javlja se interes istraživača za ovo područje (Schultz i Wang, 2011). U vrijeme rane industrijalizacije samo bogati su mogli sebi priuštiti mirovinu, a obični radnici bili su odbacivani kao oni koji su dali ono što su trebali i sad su slobodni provesti ostatak života najbolje što mogu i znaju. Velika većina njih nije nikad ni doživjela mirovinu (Crandall, 1991). Koncept mirovine je dobio novo značenje u modernom industrijskom društvu. Danas umirovljenje odražava zamisao da ljudi, zaslugom svog dugoročnog doprinosa razvoju i napretku društva, u svojim kasnijim godinama imaju pravo na udio u prosperitetu države, a da ne moraju imati posao. Kako je umirovljenje postalo normativni životni događaj, pojavila su se dva glavna pitanja povezana s javnom politikom. Prvo se bavi umirovljeničkim pravima, a drugo, i novije, pitanje se odnosi na potrebu postojanja propisane dobi za umirovljenje. Tu se mogu pojaviti prvi problemi vezani uz prilagodbu na umirovljenje, jer glavni razlog protiv prisilnog umirovljenja jest da taj postupak služi kao primjer dobne diskriminacije i krši prava pojedinca (Inkeles i Usui, 1989).

Većina umirovljenika u mirovinu odlazi u razdoblju oko druge trećine svoje životne dobi te im "preostaje" još sasvim dovoljno vremena da provedu ostatak života na kvalitetan način. Razlozi tomu mogu biti mnogobrojni, ali ipak najvažniji su bolji uvjeti rada i bolja zdravstvena skrb. Neki umirovljenici vide umirovljenje i kao priliku za početak nove karijere ili rada na pola radnog vremena. Pri tom se javljaju mnogobrojni faktori individualnih značajki, varijabli povezanih uz posao prije umirovljenja, varijabli povezanih uz obiteljsko funkcioniranje, varijabli povezanih uz tranziciju u umirovljenje, te varijabli koje djeluju na pojedince nakon umirovljenja (Petkoska i Earl, 2009; Wang, Henkens i van Solinge, 2011). Porast broja istraživanja odlaska u mirovinu ne iznenađuje jer rezultati mogu imati svoju veliku primjenu u vidu savjetovanja i pomoći radnicima za odlazak u mirovinu.

Teorijski, Atchley (1976, 2004) proces umirovljenja promatra kao niz prilagodbi predstavljenih u sedam faza i to:

1. *Faza predumirovljenja* javlja se kad osoba percipira da sam događaj umirovljenja nije daleko i kad intenzivno razmišlja o aktivnostima kojima će se baviti u mirovini. Dvije značajne stvari se pritom događaju. Prva je da osoba vidi sebe kao nekog tko će napustiti radno mjesto i socijalne situacije u kojima je tijekom posla proveo dio svog života. Drugo je da osobe fantaziraju o tome kakav će im biti život u mirovini. Te fantazije mogu biti ohrabrujuće i imati pozitivne efekte na samu prilagodbu na umirovljenje ali problem nastupa kad osoba ima nerealna očekivanja vezana za život u mirovini. Najčešće se osobe koje se nalaze u ovoj fazi preokupiraju time kako će živjeti sa smanjenim

- prihodima, brinu se o vlastitom zdravlju te su rijetko zabrinuti zbog toga hoće li im posao uopće nedostajati. Ova faza završava samim činom umirovljenja.
2. *Faza medenog mjeseca* je vrijeme eufrije u kojem osoba pokušava raditi i baviti se svim onim aktivnostima za koje prije nije imala vremena. Ova faza je djelomice utemeljena na fantazijama kakav bi život u mirovini trebao biti. Karakteriziraju je ideje o intenzivnim putovanjima. Nekim umirovljenicima sam čin putovanja ima nekakvu simboliku ulaska u mirovinu. Međutim, neki umirovljenici ne prolaze kroz ovu fazu. Faza medenog mjeseca zahtjeva pozitivnu orijentaciju ali, što je možda još važnije za prilike u kojima žive umirovljenici na ovom području, zahtjeva i novac što je, ipak, povlastica samo nekih umirovljenika.
 3. *Faza razočaranja* nastupa kad umirovljenici uvide da se ne mogu prilagoditi životu u mirovini. Ona može nastupiti nakon faze medenog mjeseca kad osobe uvide da nisu ostvarile ili nisu zadovoljne aktivnostima o kojima su maštale. S druge strane, može nastupiti i zato što je osoba imala nerealna očekivanja o životu u mirovini. Osoba nema osjećaj produktivnosti kojeg je imala dok je radila, osjeća se iznevjerenom i potištenom. Ono što najviše tišti osobu u ovoj fazi jest spoznaja da mora ponovo restrukturirati život u mirovini. Razočaranje može nastupiti i ako se dogodi neki loš i disruptivan događaj kao što je smrt supružnika ili naglo narušeno zdravlje, vlastito ili supružnikovo.
 4. *Faza reorijentacije* može nastupiti nakon faze razočaranja, a ponekad i odmah nakon samog čina umirovljenja. Osoba počinje s intervencijama u svom životu. Ovaj proces uključuje korištenje životnog iskustva kako bi se razvio realističan pogled na život u mirovini te kako bi se razvile alternative u skladu psiholoških i socijalnih resursa koje osoba posjeduje. Osoba počinje nanovo organizirati svoj život na osnovi novih vrijednosti kako bi stvorila umirovljenički stil života koji bi trebao biti zadovoljavajući. Jako je mali udio onih umirovljenika koji ne žele ništa mijenjati u svom novom stilu života, pa većina želi ponovo postati uključena u svijet oko njih samih, a pri tome im nerijetko pomaže i socijalna okolina.
 5. *Faza stabilnosti* nastupa kad osoba stvori jedan set kriterija koji su joj vodilje kroz svakodnevno življenje. Osobe sa stabilnim umirovljeničkim stilom života imaju ili stvaraju dugoročnije planove i kod njih se ustaljuju aktivnosti koje će dovesti do ostvarenja tih planova. Njihove sposobnosti donošenja odluka omogućavaju im da se suočavaju sa životom na razuman, zadovoljavajući i prediktivan način, iako najčešće život nosi sa sobom niz nepredvidivih trenutaka. Mnogi ljudi ulaze u ovu fazu odmah nakon samog čina umirovljenja; neki prođu prvo fazu medenog mjeseca pa razočaranja pa tek onda ulaze u fazu stabilnosti dok neki prođu kroz fazu razočaranja nakon koje slijedi faza stabilnosti. Kod određenog dijela umirovljenika nikad ne nastupa faza stabilnosti. Ukratko, umirovljenici su, sa zadovoljavajućom umirovljeničkom rutinom, usvojili svoju ulogu umirovljenika, znaju što se očekuje od njih, a istovremeno svjesni su svojih mogućnosti i ograničenja.
 6. *Terminalna faza* je faza koju samo neki umirovljenici dostižu, a to je faza kad osoba više nije usmjerena na svoju ulogu umirovljenika. O sebi ne razmišlja kao o umirovljeniku jer je zaokupljaju druge stvari, najčešće bolest ili nemoćnost, vlastita ili supružnikova. Kad osobe postanu nemoćne za sudjelovanje u svakodnevnim aktivnostima (npr. vođenje domaćinstva, briga o samom sebi) uloga umirovljenika postaje zasjenjena i pomaknuta u drugi plan jer uloga osobe koja je nemoćna postaje prvi organizirajući faktor u pojedinčevom životu. Osoba u ovoj fazi sebe doživljava kao staru osobu kojoj se približava smrt.

U svojim ranijim pokušajima konceptualizacije procesa umirovljenja Atchley (1976) je taj proces promatrao kroz sedam faza. Prva faza je bila *faza kad je umirovljenje još daleko*, pojavljuje se uglavnom u srednjoj odrasloj dobi kad osoba intenzivno radi, financijski je sigurna i uglavnom ne razmišlja o mirovini. Ako o njoj i misli, to je sporadično mišljenje o nečem što je u budućnosti. Kasnije, Atchley (2004) govori o 6 faza koje su gore navedene jer se prva faza više ne uvrštava u model. Ali Atchley (2004) u svom teorijskom modelu govori i o *fazi odmora (rest and relaxation, R-R faza)* kad osoba prolazi kroz period smanjenog aktiviteta u odnosu na jako aktivnu fazu medenog mjeseca. Nakon dugog perioda zaposlenja kad su bili pod raznim pritiscima koje je nosio sam posao mnogi pojedinci se žele opustiti i odmoriti. Slično kao i s fazom medenog mjeseca i razočaranja, osoba nakon nekog vremena pokušava rekonstruirati svoj život i stvoriti jedan zadovoljavajući umirovljenički stil življenja.

Navedene faze se ne mogu primijeniti na svakog umirovljenika zbog velikih individualnih razlika u iskustvu umirovljenja. Nabrojane faze nisu pravilan slijed događaja koje svi prolaze niti su nužno povezane s nekom kronološkom dobi ili dužinom vremena provedenog u mirovini.

Budući da je Atchleyev model prilagodbe na umirovljenje koncipiran na američkom uzorku nije bio poznat ni jedan instrument za ispitivanje i mjerenje prethodno opisanih faza na drugim jezicima, a poglavito ne na hrvatskom jeziku. O njima se zaključivalo na osnovi podataka intervjua ili na osnovi mjerenja životnog zadovoljstva, stavova i opažanja ponašanja umirovljenika. Stoga je provedeno istraživanje (Penezić, Lacković-Grgin i Bačinić, 2006) s pokušajem konstruiranja instrumenta za mjerenje Atchleyevih faza prilagodbe na umirovljenje na uzorcima hrvatskih umirovljenika.

2. Opis upitnika

U preliminarnom dijelu istraživanja studenti su u sklopu vježbi iz kolegija “Razvojna psihologija odrasle dobi i starenja” primjenjivali strukturirani intervjui. Ispitano je 76 umirovljenika oba spola s različito dugim mirovinskim stažem. Ispitanici su bili s područja Zadarske županije. Strukturirani intervjui se sastojao od pitanja koja su se odnosila na to kako umirovljenici doživljavaju svoj život u mirovini, čime se bave, tj. koje su im glavne aktivnosti, jesu li zadovoljni svojim primanjima, imaju li dodatni izvor zarade, što im predstavlja najveće probleme u životu u mirovini... Intervjui su registrirani diktafonom te su kasnije bili transkriptirani. Na temelju transkripata derivirane su tvrdnje koje su umirovljenici najčešće navodili. Te tvrdnje su bile prepoznate od strane tri stručnjaka kao one koje se odnose na neku od Atchleyevih faza. Tim tvrdnjama su pridodate i još neke za koje se, proučavajući literaturu, smatralo da ih je opravdano navesti.

Prikaz upitnika

Lista tvrdnji - MIR formirana je na temelju analize transkripata intervjua s umirovljenicima iz preliminarnog dijela istraživanja i to na onim tvrdnjama umirovljenika koje su prepoznate kao one koje se odnose na neku od faza koje navodi Atchley. Na temelju podataka pronađenih u literaturi o karakteristikama svake pojedine faze koje navodi Atchley (2004), pridodate su još neke tvrdnje za koje se smatralo da ih je opravdano navesti. Tako je formirana lista od 67 tvrdnji kojima su pridružene pet-stepnjevite opisne skale Likertova tipa (v. upitnik na kraju priloga). Na njima su ispitanici trebali procijeniti u kolikoj se mjeri svaka pojedina tvrdnja odnosi na njih (1 – u potpunosti se ne odnosi na mene do 5 – u potpunosti se odnosi na mene). Rezultat se formira za svaku subskalu kao linearna kombinacija procjena.

Uzorak ispitivanja

U Tablici 1. donose se osnovni deskriptivni podaci o uzorku ispitanika koji su sudjelovali u ovom istraživanju.

Tablica 1. Demografske značajke uzorka umirovljenika ($N = 181$)

Dobne kategorije		40-49	50-59	60-69	70-92
Spol	Broj muških ispitanika	17	20	41	24
	Broj ženskih ispitanika	10	26	27	6
Bračno stanje		u braku	razveden(a)	udovac(ica)	samac(ica)
	Broj muških ispitanika	105	1	1	1
	Broj ženskih ispitanika	47	4	17	5

3. Psihometrijske osobine

Faktorska struktura i faktorska valjanost

Podaci prikupljeni pomoću liste tvrdnji o fazama umirovljenja podvrgnuti su eksploratornoj faktorskoj analizi pomoću metode zajedničkih faktora. Svaka subskala podvrgnuta je eksploratornoj faktorskoj analizi metodom zajedničkih faktora uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora sa svojstvenom vrijednošću većom od 1, a za procjene komunaliteta korišten je multipli R^2 .

Faktorske analize pokazale su da je moguće govoriti o šest faktora (subskala) koji se odnose na *pripremu, medeni mjesec, razočaranje, stabilnost, terminalnu fazu* (za detaljniji prikaz faktorske strukture vidjeti Penezić i sur., 2006) i *fazu radne reaktivacije*.

Razlike u broju čestica koje oblikuju pojedinu subskalu mogu se pokušati objasniti činjenicom kako su deskriptori pojedinih od faza umirovljenja ponešto drukčiji od Atchleyevih opisa, od kojih se pošlo u teoretskoj pripremi upitnika. Te se razlike dijelom mogu opisati i sadržajem priprema naših umirovljenika u odnosu na američke, a koje su kod nas vjerojatno uvjetovane neprestanim promjenama zakonodavstva koje regulira ova pitanja ali i činjenicom da je informiranje o umirovljeničkim pravima u nas još uvijek potpuno neorganizirano.

U Tablici 2. prikazuju se deskriptivni podaci o upitniku. Podaci su dobiveni na ukupnom uzorku umirovljenih osoba.

Tablica 2. Osnovni deskriptivni parametri upitnika na ukupnom uzorku umirovljenih osoba

	Faza pripreme	Faza medenog mjeseca	Faza razočaranja	Faza stabilnosti	Terminalna faza	Reaktivacija
N	182	182	182	182	182	182
k	7	6	3	15	8	6
min	7	6	3	26	8	6
max	31	30	15	74	40	30
M	16,86	18,33	12,06	51,82	27,11	16,28
SD	5,56	4,67	2,71	9,52	5,73	4,82
C	16,80	18	12	52	28	17
D	21	20	15	-	28	18
asimetričnost*	,26 (.18)	-,18 (.18)	-,99 (.18)	-,42 (.18)	-,47 (.18)	,12 (.18)
spljoštenost*	-,49 (.36)	-,23 (.36)	,93 (.36)	-,02 (.36)	,28 (.36)	-,21 (.36)
K-S d	,07 (p>,20)	,08 (p>,20)	,14 (p<,01)	,06 (p>,20)	,09 (p>,15)	,07 (p>,20)
W	,98 (p<,01)	,99 (p>,20)	,89 (p<,01)	,98 (p<,05)	,98 (p<,03)	,99 (p>,05)
α	,75	,71	,71	,83	,73	,70

* u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške; **K-S d** – Kolmogorov-Smirnovljevi d indeksi; **W** – Shapiro-Wilk W indeks.

U Tablici 3. prikazuju se neki deskriptivni podaci (aritmetičke sredine i standardne devijacije) dobiveni iz analiza pojedinih subskala upitnika, ovisno o tome radi li se o uzorcima prijevremeno/redovito, odnosno dobrovoljno/prisilno umirovljenih osoba.

Tablica 3. Osnovni deskriptivni parametri (aritmetička sredina i standardna devijacija) upitnika na uzorku prijevremeno/redovito umirovljenih osoba, te dragovoljno/prisilno umirovljenih osoba

	M (SD) Prijevremeno	M (SD) Redovito	M (SD) Dragovoljno	M (SD) Prisilno
Faza pripreme	16,42 (5,34)	17,69 (5,89)	17,05 (5,35)	16,51 (6,00)
Faza medenog mjeseca	17,94 (3,31)	20,40 (3,12)	19,42 (3,39)	17,31 (3,24)
Faza razočaranja	12,39 (2,55)	11,45 (2,91)	11,88 (2,75)	12,67 (2,54)
Faza stabilnosti	50,94 (9,49)	53,45 (9,45)	52,82 (9,72)	49,11 (8,85)
Terminalna faza	27,19 (5,70)	26,96 (5,82)	26,89 (5,97)	27,70 (4,98)
Faza radne reaktivacije	16,62 (4,71)	15,64 (4,99)	16,03 (5,00)	16,40 (4,07)

Konkurentna valjanost

U Tablici 4. prikazuju se rezultati t-testova usporedbe prijevremeno/redovito, te dobrovoljno/prisilno umirovljenih osoba glede faza umirovljenja. Iz tablice je vidljivo da u oba slučaja značajne razlike postoje u fazi medenog mjeseca, dok su prijevremeno umirovljene osobe razočaranije u odnosu na redovito umirovljene osobe.

Tablica 4. Rezultati t-testova usporedbe prijevremeno/redovito umirovljenih osoba, te dobrovoljno/prisilno umirovljenih osoba

	Usporedba prijevremeno i redovito umirovljenih osoba			Usporedba dragovoljno i prisilno umirovljenih osoba		
	t-test	df	p	t-test	df	p
<i>Faza pripreme</i>	-1,48	180	,14	0,59	173	,55
<i>Faza medenog mjeseca</i>	-4,88	180	,00	3,82	173	,00
<i>Faza razočaranja</i>	2,25	180	,03	-1,79	173	,08
<i>Faza stabilnosti</i>	-1,70	180	,09	2,37	173	,02
<i>Terminalna faza</i>	0,26	180	,80	-0,87	173	,39
<i>Faza radne reaktivacije</i>	1,31	180	,19	-0,48	173	,63

Vidi se da postoje značajne razlike između redovno i prijevremeno umirovljenih na subskalama koje mjere faze medenog mjeseca i razočaranja. Redovno umirovljeni imaju značajno *više* rezultate na skali medenog mjeseca i značajno *niže* rezultate na skali razočaranja u usporedbi s prijevremeno umirovljenima. Rezultati su sukladni s nalazima o negativnim psihološkim efektima prijevremenog umirovljenja kad je ono uvjetovano lošim zdravljem (Palmore, Burchett, Fillenbaum, George i Wallman, 1985) ili kad je bilo prisilno (Herzog, House i Morgan, 1991). Također, osobe koje su otišle u mirovinu dobrovoljno, u odnosu na umirovljenike koji su prisilno umirovljeni, postižu veće rezultate na subskalama koje se odnose na fazu medenog mjeseca i fazu stabilnosti.

Konvergentna i divergentna valjanost

U Tablici 5. su prikazane dobivene korelacije među fazama umirovljenja i zadovoljstva pojedinim aspektima življenja (zadovoljstvo bračnim odnosima, zadovoljstvo načinom provođenja slobodnog vremena, zadovoljstvo materijalnim stanjem i zadovoljstvo postignućima djece).

Tablica 5. Korelacije među fazama umirovljenja i zadovoljstva pojedinim aspektima življenja

	Zadovoljstvo bračnim odnosima	Zadovoljstvo slobodnim vremenom	Zadovoljstvo materijalnim stanjem	Zadovoljstvo postignućima djece
Faza pripreme	-,04	,06	,18*	,03
Faza medenog mjeseca	,11	,33*	,42*	,12
Faza razočaranja	-,10	-,27*	-,27*	-,06
Faza stabilnosti	,11	,19*	,14*	,17*
Terminalna faza	-,06	-,14	-,03	-,14
Faza radne reaktivacije	,01	,15	,16*	,19*

* - $p < ,05$

Očito je da oni koji su razočaraniji, ujedno su i manje zadovoljni načinom na koji provode slobodno vrijeme i materijalnim stanjem. Skale koje se odnose na zadovoljstvo bračnim odnosima i postignućima djece nisu u značajnim korelacijama s fazama umirovljenja, osim što je utvrđena slaba ali značajna povezanost faza stabilnosti i radne reaktivacije sa zadovoljstvom postignućima djece.

Izračunate su i korelacije rezultata dobivenih na pojedinim subskalama koje se odnose na faze umirovljenja i rezultata na skalama ekstraverzije i emocionalne stabilnosti te skali ukupnog zadovoljstva životom. Dobivene korelacije prikazane su u Tablici 6.

Tablica 6. Korelacije među fazama umirovljenja i osobina ličnosti – ekstraverzije i emocionalne stabilnosti i zadovoljstva životom

	Ekstraverzija	Emocionalna stabilnost	Zadovoljstvo životom
Faza pripreme	,21*	,10	,21*
Faza medenog mjeseca	,29*	,12	,45*
Faza razočaranja	-,12	-,02	-,24*
Faza stabilnosti	,29*	,18*	,34*
Terminalna faza	-,16*	-,12	-,16*
Faza radne reaktivacije	,07	-,00	,20*

* - $p < ,05$

Utvrđene su značajne povezanosti među rezultatima na skali ekstraverzije i faza umirovljenja. Veći rezultati na skali ekstraverzije su značajno povezani s rezultatima na subskalama koje se odnose na fazu pripreme, medenog mjeseca i fazu stabilnosti, dok je za terminalnu fazu utvrđena negativna povezanost s ekstraverzijom. Faze razočaranja i radne reaktivacije nisu povezane s rezultatima na skali ekstraverzije. Emocionalna stabilnost je slabo ali značajno povezana samo s fazom stabilnosti, dok postoji značajna povezanost svih faza umirovljenja sa zadovoljstvom životom.

Ono što se može izdvojiti kao opći zaključak jest da umirovljenje predstavlja kompleksan proces koji je nedovoljno istražen, posebno na našim prostorima. Na taj proces utječu mnoge varijable. Za neke od njih se tek može pretpostaviti kakav bi njihov utjecaj mogao biti, a neke se još niti ne mogu dovesti u relaciju s procesom umirovljenja jer je to nedovoljno istražen fenomen. Ipak, nakon samog umirovljenja većini ljudi preostaje skoro pa trećina života koja se nikako ne bi smjela zanemariti. S druge strane, proučavanje procesa umirovljenja i poznavanje onog što se o tome zna može biti izazov za savjetovatelje, te se može naglasiti potreba otvaranja savjetovaništa specijaliziranih za pružanje savjetodavne pomoći osobama koje se pripremaju za odlazak u mirovinu i/ili za one koje su već umirovljene ali imaju poteškoća s prilagodbom na umirovljenje. U tu svrhu se i upitnik prilagodbe na umirovljenje može koristiti kako jedan od indikatora uspješnosti prilagodbe.

4. Literatura

- Atchley, R. C. (1976). *The Sociology of Retirement*. New York: John Wiley.
- Atchley, R. C. (2004). *Social Forces and Aging: An Introduction to Social Gerontology*. Belmont CA: Wadsworth.
- Crandall, R. C. (1991). *Gerontology: A Behavioral Science Approach*. New York: McGraw-Hill.
- Herzog, A., House, J. i Morgan, J. (1991). Relation of Work and Retirement to Health and Well-Being in Older Age. *Psychology and Aging*, 6, 202-211.
- Inkeles, A. i Usui, C. (1989). Retirement Patterns in Cross-National Perspective. U: D. Kertzer, J. Meyer i K. W. Schaie (ur.), *Social Structure and Aging: Age Structuring in Comparative Perspective* (str. 227-261). Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Palmore, E. B., Burchett, B. M., Fillenbaum, G. G., George, L. K. i Wallman, L. M. (1985). *Retirement Cause and Consequences*. New York: Springer Publishing Company, Inc.
- Penezić, Z., Lacković-Grgin, K. i Bačinić, A. (2006). Proces umirovljenja: pokušaj provjere Atchleyeva modela prilagodbe. *Medica Jadertina*, 36, 3-4, 63-71.
- Petkoska, J. i Earl, J. K. (2009). Understanding the Influence of Demographic and Psychological Variables on Retirement Planning, *Psychology and Aging*, 24, 245-251.
- Schultz, K. S. i Wang, M. (2011). Psychological Perspectives on the Changing Nature of Retirement. *American Psychologist*, 66, 170-179.
- Wang, M., Henkens, K. i van Solinge, H. (2011). Retirement Adjustment: A Review of Theoretical and Empirical Advancements. *American Psychologist*, 66, 204-213.

UPITNIK MIR

Upitnik koji slijedi sastoji se od određenih tvrdnji koje se odnose na Vaš život u mirovini. Molimo Vas da **pažljivo** pročitate **svaku tvrdnju** i da što iskrenije odgovorite u kojem se stupnju određena tvrdnja odnosi ili ne odnosi na Vas. Odgovorite tako da zaokružite odgovarajući broj ispod navedene tvrdnje. Brojevi imaju sljedeće značenje:

- 1 = u potpunosti se ne odnosi na mene
- 2 = uglavnom se ne odnosi na mene
- 3 = niti se odnosi niti se ne odnosi na mene
- 4 = uglavnom se odnosi na mene
- 5 = u potpunosti se odnosi na mene

1. Imam aktivnosti kojima se često bavim.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

Navedite ih _____

2. U mirovini se bavim aktivnostima za koje prije nisam imao vremena.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

3. Čitao sam stručne knjige o umirovljenju.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

4. Raspitivao sam se o pravima umirovljenika prije umirovljenja.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

5. Nakon umirovljenja sam mnogo sretniji nego dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

6. Od umirovljenja odnos sa suprugom se pogoršao.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

7. U mirovini sam uspješniji nego što sam mislio da ću biti dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

8. Nezadovoljan sam svojom finansijskom situacijom. (R)

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

9. U mirovini više vremena posvećujem svojoj obitelji.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

10. Mislim da način na koji državne institucije tretiraju umirovljenike nije pravedan.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

11. Prije umirovljenja sam pričao s prijateljima umirovljenicima o životu u mirovini.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

12. Mislim da bi umirovljenici trebali imati više povlastica (popust za putne karte, sniženje za kazališne karte...).

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

13. Od kada sam u mirovini, osjećam se beskorisno. (R)

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

14. Bavim se aktivnostima koje će u budućnosti materijalno doprinijeti mojoj obitelji.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

15. Umirovljenje se negativno odrazilo na moj odnos sa suprugom.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

16. Bavljenje mojim aktivnostima predstavlja mi zadovoljstvo.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

17. Moje zaposlenje me odvajalo od obitelji.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

18. Razmišljao sam o tome kako ću provoditi slobodno vrijeme u mirovini.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

19. Više me ne zanimaju stvari vezane za moj rad prije umirovljenja.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

20. Nisam više sposoban i fizički moćan kao dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

21. Aktivnosti kojima se bavim meni osobno materijalno (financijski) doprinose.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

22. Zbog osjećaja beskorisnosti pronašao sam novi hobi / zanimaciju / aktivnost.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

23. Čini mi se da je vrijeme kad sam radio bilo jako davno.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

24. Bavim se aktivnostima kojima sam se htio baviti dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

25. Od umirovljenja sam počeo pomagati supruzi oko kućanskih poslova (npr. skuham ručak kad nema supruge i sl.).

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

26. Nakon što sam obolio, promjenio sam dotadašnji način ishrane.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

27. Otkad sam u mirovini imam višak slobodnog vremena s kojim ne znam što bih.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

28. Zadovoljan sam svojom financijskom situacijom.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

29. Namjeravam postepeno preurediti dio kuće/stana.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

30. Prije odlaska u mirovinu postupno sam se povlačio od nekih radnih obveza (rukovodnih, odgovornih).

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

31. Nakon smrti supružnika počeo sam se više družiti s prijateljima, rodbinom i ostalim bliskim osobama.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

32. Moje aktivnosti ispunjavaju mi slobodno vrijeme.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

33. Razočaran sam odnosom čitavog društva prema umirovljenicima.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

34. Važno mi je da u mojim aktivnostima sudjeluju i meni bliske osobe.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

35. Nakon umirovljenja sam bio mnogo sretniji nego dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

36. Prije umirovljenja sam pratio promjene u radnom zakonodavstvu koje se odnosi na umirovljenička prava.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

37. Od umirovljenja imam bolje odnose sa svojim ukućanima.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

38. Češće pijem alkohol nego dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

39. Moj dnevni raspored rada odvija se uvijek na isti način.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

40. Od umirovljenja teško mi je naći zadovoljavajuću dnevnu rutinu. (R)

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

41. Od umirovljenja odnosi s djecom su se popravili.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

42. Imam dobre odnose s bivšim radnim kolegama.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

43. Mislim da za mene više nisu važne nikakve odgovornosti.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

44. Zadovoljan sam načinom na koji provodim svoje slobodno vrijeme.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

45. Nakon umirovljenja sam želio negdje otputovati.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

46. Zbog zdravstvenih problema ne mogu raditi stvari koje bih htio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

47. Prije odlaska u mirovinu savjetovao sam se sa stručnim osobama.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

48. Život u mirovini mi je manje stresan nego dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

49. Razočaran sam odnosom bivših kolega s posla prema meni.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

50. Moja glavna svakodnevna preokupacija je supružnikovo zdravlje.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

51. Neposredno prije umirovljenja, počeo sam pratiti emisije na TV-u i čitati članke u novinama čiji sadržaj je bio namijenjen umirovljenicima.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

52. Nemam mnogo prijatelja s kojima bih provodio slobodno vrijeme.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

53. Ostvarili su mi se planovi koje sam imao za svoj umirovljenički život.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

54. Spreman sam baviti se aktivnostima kojima se nikad nisam bavio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

55. Bavljenje mojim aktivnostima predstavlja mi obvezu.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

56. Umirovljenje sam doživio kao odmor za zaslužen rad.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

57. Nakon umirovljenja sam češće putovao nego prije.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

58. Otkad sam u mirovini, osjećam da se moram prilagoditi prilikama i situacijama koje je donijela mirovina.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

59. Nakon što se odmorim od profesionalnog života, započet ću s novim aktivnostima.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

60. Smatram da sam bio uspješan u svom poslu.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

61. Razmišljao sam o tome kako ću se financijski prilagoditi na život u mirovini.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

62. Imam aktivnosti kojima se svakodnevno posvećujem i bavim.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

63. U mom sadašnjem životu, vjeroispovijest zauzima važnije mjesto nego dok sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

64. Zbog smanjenih prihoda počeo sam se baviti novim aktivnostima.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

65. Bio sam jako zadovoljan poslom kojeg sam radio.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

66. Moja glavna svakodnevna preokupacija je osobno zdravlje.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

67. Otkad sam u mirovini, osjećam da se moram pomiriti s prilikama i situacijama koje je donijela mirovina.

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
u potpunosti se ne odnosi na mene	uglavnom se ne odnosi na mene	niti se odnosi niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene

LEGENDA:

(R) – čestice koje se obrnuto boduju

Faza stabilnosti – čestice 1, 2, 7, 9, 13, 16, 17, 18, 24, 32, 34, 37, 40, 44, 62.

Faza pripreme – čestice 3, 4, 11, 18, 36, 47, 51.

Faza medenog mjeseca – čestice 5, 8, 28, 48, 53, 56.

Faza razočarenja – čestice 10, 12, 33.

Terminalna faza – čestice 20, 26, 39, 43, 46, 58, 66, 67.

Faza radne reaktivacije – čestice 14, 21, 54, 55, 59, 64.

Upitnik percipirane kohezivnosti sportske momčadi⁹

Prilagodili i priredili: Joško Sindik i Vera Čubela Adorić

1. Teorijska osnova

Kohezivnost je jedna od ključnih značajki grupe, koja se dovodi u vezu s nizom pokazatelja grupnog funkcioniranja. No, unatoč njezinoj pretpostavljenoj važnosti, u dosadašnjoj literaturi nema općeg slaganja glede njezina koncipiranja i mjerenja (Brown, 2006; Mudrack, 1989). Pod utjecajem ranih koncepcija kohezivnosti kao sveukupnosti sila koje djeluju na pojedince da ostanu u grupi (Festinger, 1950, prema Carless i de Paola, 2000) i kao „cementa“ koji povezuje pojedince i omogućuje održavanje njihovih veza (Schachter i sur., 1951, prema Brown, 2006), kohezivnost se, teorijski i, naročito, empirijski, dugo izjednačavala s pozitivnošću interpersonalnih odnosa te operacionalno definirala pomoću pitanja o tome koliko se članovi jedni drugima sviđaju kao pojedinci te koliko žele ostati zajedno u grupi. Primjer takvog mjerenja kohezivnosti u području sporta je i Upitnik sportske kohezije (engl. Sport Cohesiveness Questionnaire, SCQ, Martens i sur., 1972, prema Carron, Bray i Eys, 2002).

Kasnija su tumačenja ukazala na neadekvatnost takvog pojednostavljenog gledanja koje naglašava interpersonalno privlačenje, odnosno stupanj u kojem su nam drugi privlačni kao pojedinci, a zanemaruje privlačnost grupe, odnosno drugih kao članova grupe (Hogg, 1994, prema Brown, 2006). Premda su ta dva aspekta kohezivnosti često visoko povezana, ova distinkcija omogućuje obuhvatnije tumačenje koje uključuje i, na primjer, grupe koje su kohezivne unatoč razmjerno slabijem uzajamnom poznavanju i privlačenju pojedinih članova.

Nadalje, kasnija su tumačenja istaknula i druge aspekte kohezivnosti i predanosti grupi, poput motiviranosti članova za izvršavanje grupnih zadataka, koordiniranja napora, grupnog „morala“ i jedinstva članova u raznim pitanjima (Mudrack, 1989; Rot, 1983). Kao što primjećuju Carron, Brawley i Widmeyer (1998) te Carron i suradnici (2003), grupna kohezija je dinamičan proces koji se reflektira u tendenciji članova da budu povezani i ostaju zajedno kako bi zadovoljili afektivne potrebe ali i postigli grupne ciljeve. Empirijske provjere modela koji razlikuju dimenziju grupnog zadatka ili izvedbe od dimenzije odnosa u grupi sugeriraju da je kohezivnost u zadatku zapravo u neposrednijoj vezi s uspješnošću izvedbe od interpersonalne ili socijalne kohezivnosti, posebice kod sportskih momčadi (Carless i de Paola, 2000). Meta-analiza, koju su proveli Mullen i Cooper (1994), pokazala je da relacija između kohezivnosti i učinkovitosti ipak nije tako jednostavna. Kohezivnost ne mora pridonositi uspješnosti izvedbe ako norme, koje posreduju u toj relaciji, inhibiraju produktivnost. Nadalje, percipirana uspješnost grupe (npr. pobjeda ili poraz u natjecanju) također može utjecati na kohezivnost: poražene grupe češće pokazuju smanjeni moral i koheziju, a pobjednici mogu biti još zadovoljniji svojom grupom (Boone, Beitel i Kuhlman, 1997; Brown, 2006). No i razina kohezivnosti u grupi može ostati relativno nepromijenjena unatoč lošim rezultatima jer je percipirana uspješnost grupe važnija od njezine uspješnosti prema objektivnim kriterijima. U istraživanju s profesionalnim košarkaškim momčadima, Heuze, Raimbault i Fontayne (2006) utvrdili su da se percipirana uspješnost može najbolje predvidjeti na osnovi integriranosti grupe u zadatak, ali i obratno: najbolju prognozu integriranosti grupe u pogledu zadatka dala je percipirana grupna uspješnost. Carron, Colman, Wheeler i Stevens (2002) utvrdili su da je kohezivnost pozitivno povezana s uspjehom u interaktivnim (kontaktnim) sportovima, ali ne i u koaktivnim (paralelnim) sportovima, dok je meta-analiza, koju su proveli Mullen i Cooper (1994), pokazala da je momčadska kohezija pozitivno povezana s uspjehom i u interaktivnim i u koaktivnim momčadskim sportovima.

Distinkcije između spomenutih aspekata kohezivnosti preuzeli su i, u domeni prvenstveno (interaktivnih) sportskih momčadi, dalje razradili Carron, Widmeyer i Brawley (1985). Konkretno, prva

⁹ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

je distinkcija između *kohezivnosti u zadatku* (tj. motivacije i usmjerenosti k postizanju ciljeva momčadi) i *socijalne ili interpersonalne kohezivnosti* (tj. motivacije i usmjerenosti k razvijanju i održavanju socijalnih odnosa u momčadi). Druga je distinkcija između individualnog i grupnog aspekta kohezivnosti. *Individualni* se aspekt odnosi na individualnu privučenost grupi (tj. stupanj u kojem pojedinac želi biti prihvaćen od strane njezinih članova i ostati u njoj), dok se *grupni* aspekt (koji se naziva i integriranost) reprezentira u percepciji grupe kao cjeline (tj. stupnja njezine bliskosti, povezanosti i jedinstva, koji se može reflektirati u percepciji njezina funkcioniranja na planu izvedbe, kao i na planu odnosa među članovima).

Imajući u vidu ove dvije distinkcije, Carron i suradnici (1985) ponudili su četverodimenzionalni model u kojem razlikuju sljedeće dimenzije ili komponente kohezivnosti: *integriranost grupe u zadatku* (koja se reflektira u načinu na koji pojedini član percipira sličnost, bliskost i jedinstvo grupe u ispunjavanju njezinih ciljeva i zadaća); *socijalna integriranost grupe* (koja reflektira percipiranu bliskost i povezanost u socijalnim aktivnostima grupe), *individualna privlačnost grupnog zadatka* (koja reflektira ono što pojedinac kao član misli i osjeća u vezi s osobnim angažmanom u grupnim zadacima), te *individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu* (koja se reflektira u onome što pojedinac kao član misli ili osjeća u vezi s osobnim sudjelovanjem u socijalnoj interakciji u grupi).

Polazeći od ovog modela, njegovi su autori razvili i instrument, izvorno nazvan Uпитnik grupnog okruženja (engl. Group Environment Questionnaire), koji je namijenjen mjerenju četiriju komponenti kohezivnosti. U dosadašnjim primjenama korišten je uglavnom kao mjera percipirane kohezivnosti sportskih momčadi, a u novije su se vrijeme pojavile i adaptirane verzije za radne grupe (npr. Carless i de Paola, 2000). Skale namijenjene ispitivanju pojedinih komponenti kohezivnosti pokazale su uglavnom zadovoljavajuću homogenost, prvenstveno u uzorcima sportaša (v. detaljnije kod Carless i de Paola, 2000; Sindik, 2009). Uz već opisane relacije s pokazateljima uspješnosti izvedbe, u validaciji ovog instrumenta ispitan je i stupanj podudarnosti individualnih percepcija kohezivnosti unutar iste sportske momčadi. Ukratko, Carron i suradnici (2003) utvrdili su da je indeks slaganja među članovima momčadi veći kod komponenti integriranosti nego kod preostalih dviju komponenti momčadske kohezivnosti.

Koliko je poznato, istraživanja opisana u nastavku ovog priloga predstavljaju prvi pokušaj primjene adaptirane verzije ovog instrumenta u uzorcima naših ispitanika.

2. Opis skale

Uпитnik percipirane kohezivnosti sportske momčadi adaptirana je verzija instrumenta *Group Environment Questionnaire*, koji su konstruirali Carron, Brawley i Widmeyer (1985). Kao i izvorna verzija, sadrži 18 čestica koje se odnose na četiri aspekta grupne ili momčadske kohezije: *individualna privlačnost grupnog zadatka* (četiri čestice, npr. Moja želja za pobjedom nije jednaka onoj koju ima većina u momčadi.), *individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu* (pet čestica, npr. Za mene je ova momčad jedna od najvažnijih grupa kojima pripadam.), *integriranost grupe u zadatku* (pet čestica, npr. Ako netko ima teškoća tijekom treninga, svi smo mu spremni pomoći, tako da se ima vremena uvijek iznova uvježbati.) i *socijalna integriranost grupe* (četiri čestice, npr. Članovima naše momčadi nije važno da ostanemo zajedno jedinstveni kao grupa.). Ispitanik procjenjuje stupanj svog slaganja s pojedinim tvrdnjama na skali procjene od 9 stupnjeva (1 – uopće se ne slažem, 9 – izrazito se slažem). Budući su neke čestice negativno formulirane, procjene ispitanika na njima treba prije izračunavanja ukupnog rezultata rekodirati (detaljnije upute o postupku rekodiranja navedene su na kraju priloga).

Ukupni rezultat ispitanika na cijelom upitniku i pojedinim skalama može se izračunati kao zbroj ili prosjek procjena koje je dao na pripadajućim česticama. U ovome prilogu korišten je postupak računanja prosječnih vrijednosti tako da je teoretski raspon rezultata na cijelom upitniku i pojedinim skalama između 1 i 9. Pritom veća vrijednost upućuje na percepciju veće kohezivnosti momčadi općenito (ukupni rezultat na upitniku) ili u pojedinim aspektima kohezivnosti (rezultat na pojedinim skalama).

Adaptirana verzija ovog upitnika do sada je primijenjena u trima nezavisnim uzorcima, uključujući vrhunske seniorske košarkaše, koji se natječu u A-1 hrvatskoj ligi ($N = 107$), rekreativne tenisače koji se natječu u različitim rangovima rekreativnih ligaških natjecanja ($N = 116$) te heterogen uzorak studenata Kineziološkog fakulteta u Zagrebu, koji se bave različitim vrstama pojedinačnih i momčadskih sportova, ali su svi imali iskustvo natjecanja u momčadi ($N = 87$). Svi stolnotenisači i

košarkaši bili su muškarci, dok su trećinu uzorka studenata kineziologije činile žene. Dodatne informacije o karakteristikama ovih uzoraka mogu se naći kod Sindik (2009), Sindik i Ćubela Adorić (2013) te Sindik, Ćubela Adorić i Mišlov (2012).

3. Psihometrijske osobine

Latentna struktura i pouzdanost tipa unutarnje konzistencije

Inicijalne analize latentne strukture u svim su uzorcima provedene zasebno za svaku skalu pod modelom zajedničkih faktora, s kvadriranim koeficijentima multiple korelacije kao procjenama komunaliteta. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 1.

Kao što se može vidjeti, u uzorcima studenata i stolnotenisača dobivene su jednofaktorske solucije za sve skale, pri čemu pojedine čestice imaju zadovoljavajuće visoka (tj. $> ,30$) zasićenja. Izuzetak su samo čestice br. 1 (*Ne dopada mi se sudjelovati u zajedničkim aktivnostima ove momčadi.*) na Skali individualne privlačnosti grupnog zadatka koja u uzorku studenata ima nešto niže zasićenje ($r_{iF} = ,28$) te čestica br. 2 (*Nisam zadovoljan koliko često naša momčad igra zajedno.*) na Skali individualne privlačnosti grupe u socijalnom pogledu, čije zasićenje u uzorku stolnotenisača iznosi $r_{iF} = ,26$ a u uzorku studenata iznosi $r_{iF} = ,10$. Kako čestica br. 1 u preostalim dvama uzorcima ima zadovoljavajuće visoka zasićenja (košarkaši: $r_{iF} = ,50$; stolnotenisači: $r_{iF} = ,38$), zadržana je u daljnjim analizama. Osim toga, analize pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije pokazale su da bi se njezinim eliminiranjem vrijednost Cronbachova alpha koeficijenta u uzorku studenata povećala na $,66$ ali i smanjila na $,53$ u uzorku košarkaša dok bi u uzorku stolnotenisača ostala ista (tj. $,61$ – usp. Tablicu 1). S druge strane, izostavljanje čestice br. 2 rezultira povećanjem pouzdanosti u svim uzorcima, naročito kod studenata, tako da su daljnje analize s rezultatima na ovoj skali provedene bez te čestice. Važno je, međutim, uočiti da na ovaj način dobiveni porast unutarnje konzistencije ovu skalu još uvijek ne čini i zadovoljavajuće homogenom. O tome da njezine čestice imaju nedovoljno zajedničke varijance da bi se mogao izlučiti jedan stabilan faktor najzornije govori podatak da se u analizi njezine latentne strukture pod modelom zajedničkih faktora nije mogao izlučiti nijedan faktor sa svojsvenom vrijednošću većom od 1, a u analizi na glavne komponente, koja analizira ukupnu a ne samo zajedničku varijancu, izlučene su dvije komponente koje zapravo reflektiraju smjer formulacije pojedinih čestica.

U cjelini, rezultati ovih analiza pokazuju da se zapravo nijedna od četiriju skala uglavnom ne može smatrati posve zadovoljavajuće homogenom operacionalizacijom odgovarajućih komponenti kohezivnosti. Ipak, kod skala koje se odnose na komponente integriranosti te na komponentu individualne privlačnosti grupnog zadatka problem nedovoljne homogenosti bi se možda mogao riješiti povećanjem broja čestica. Međutim, niska interna konzistencija niza čestica na Skali individualne privlačnosti grupe u socijalnom pogledu (i nakon izostavljanja čestice br. 2, koja se pokazala problematičnom) te nemogućnost izlučivanja značajnog faktora u analizi pod modelom zajedničkih faktora jasno pokazuju da bi, za postizanje adekvatne operacionalizacije ove komponente kohezivnosti, postojeću skalu trebalo temeljito i sadržajno revidirati.

U Tablici 2. prikazane su vrijednosti koeficijentata korelacije među pojedinim skalama u trima uzorcima. Kao što se može vidjeti, sve dobivene vrijednosti su pozitivne i umjereno visoke. Premda su ove povezanosti u skladu s pretpostavkom o kohezivnosti kao unitarnom konstrukt koji uključuje četiri zasebne ali međusobno ipak povezane dimenzije ili komponente, dobiveni se obrazac, dakako, ne može smatrati i zadovoljavajućom potvrdom konstruktne valjanosti ovog instrumenta.

Sukladno navedenom, kao i opisanim rezultatima faktorskih analiza na razini pojedinih skala te, naročito, polaznom konceptualnom modelu, provedene su i analize latentne strukture cijelog upitnika. U sva tri uzorka ove su analize također provedene pod modelom zajedničkih faktora, s kvadriranim koeficijentima multiple korelacije kao procjenama komunaliteta.

U uzorku stolnotenisača dobivena je solucija s jednim faktorom sa svojsvenom vrijednošću većom od 1, koji objašnjava 30,2% zajedničke varijance svih čestica na upitniku. Pritom su sve čestice imale zadovoljavajuće visoka (tj. $,32$ ili veća) zasićenja na ovom faktoru.

U preostalim dvama uzorcima ove su analize rezultirale solucijama s dva faktora koji zajedno objašnjavaju 32% zajedničke varijance čestica u uzorku košarkaša, odnosno 44% zajedničke varijance u uzorku studenata. Pritom su čestice uglavnom imale zadovoljavajuće visoka zasićenja (tj. $> ,30$) na barem jednom od faktora. Međutim, dobivene solucije nisu se pokazale faktorski „čistima“, što upućuje

na postojanje jednog zajedničkog faktora višeg reda. U skladu s tim, u hijerarhijskoj analizi *oblique* faktora u oba uzorka izlučen je jedan faktor višega reda na kojem pojedine čestice imaju uglavnom zadovoljavajuće visoka (tj. $> ,30$) zasićenja; niže vrijednosti dobivene su za česticu br. 9 ($r_{iF} = ,24$) u uzorku košarkaša, te za čestice br. 1 ($r_{iF} = ,17$), br. 2 ($r_{iF} = ,24$) i br. 4 ($r_{iF} = ,25$) u uzorku studenata. Korelacije među *oblique* faktorima iznose ,66 u uzorku košarkaša i ,49 u uzorku studenata.

Općenito, rezultati ovih analiza sugeriraju da se kohezivnost – kako je definiraju čestice ovog upitnika – može smatrati zadovoljavajuće homogenom i unitarnom značajkom, čija kompleksnost, međutim, može donekle varirati ovisno o uzorku ili, bolje reći, vrsti momčadi i/ili sporta (interaktivni ili koaktivni), kao i o prirodi i intenzitetu angažmana pojedinca (npr. profesionalni, rekreativni). U prilog homogenosti upitnika govore i dobiveni koeficijenti pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije za cijeli upitnik, čije vrijednosti iznose $\alpha = ,84$ (uzorak studenata), zatim $\alpha = ,85$ (uzorak košarkaša) i $\alpha = ,86$ (uzorak stolnotenisača). Ovakav obrazac nalaza opravdava izračunavanje ukupnog rezultata pojedinca na cijelom upitniku kao pokazatelja stupnja u kojem svoju momčad percipira kao kohezivnu općenito.

U odnosu na ranije opisanu teorijsku podlogu od koje se krenulo u konstrukciji ovog upitnika, može se postaviti pitanje sukladnosti dobivenih rezultata analize latentne strukture s polaznim konceptualnim modelom. Pritom treba, kao prvo, istaknuti da su u dvjema od triju provedenih analiza dobivene solucije s dva faktora prvoga reda te da dobiveni faktori zapravo korespondiraju s dimenzijama zadatka i odnosa u grupi (usp. Sindik i sur., 2012). Nadalje, korišten je postupak u kojem se analizira zajednička a ne ukupna varijanca čestica i, na taj način, smanjuje vjerojatnost da se specifičnosti pojedinih komponenti kohezivnosti (u mjeri u kojoj ih čestice ovog upitnika doista reflektiraju) očituju kao donekle zasebne dimenzije, odnosno faktori. Zbog toga su provedene i analize pod modelom glavnih komponenti, u kojima su, očekivano, dobivene kompleksnije solucije, koje su, međutim, pokazale određena odstupanja od polaznog teorijskog modela. Ukratko, u eksploratornim su analizama dobivene solucije s pet komponenti koje, jasno, ne korespondiraju s polaznim konceptualnim modelom. U konfirmatornoj analizi, s četirima zadanim komponentama, solucije dobivene u pojedinim uzorcima pokazale su neke razlike u konfiguraciji zasićenja zbog čega je provedena multigrupna konfirmatorna faktorska analiza u programu AMOS 20 (Sindik i Čubela Adorić, 2013), u kojoj je testirana invarijantnost svih teorijski plauzibilnih modela (tj. s jednim, dva i četiri faktora).

Na Slici 1. prikazani su rezultati za četverofaktorski model s postavljenim ograničenjima za faktorska zasićenja indikatora i kovarijance faktora, za koji indeksi slaganja pokazuju uglavnom zadovoljavajuće slaganje s podacima ($\chi^2/df = 1,723$, $RMSEA = ,048$ [,043-,054], $Pclose = ,66$, $CFI = ,79$, $AIC = 905,513$) a usporedba s generičkim modelom ($\chi^2/df = 1,825$, $RMSEA = ,052$ [,046-,058], $Pclose = ,31$, $CFI = ,78$, $AIC = 958,456$) upućuje na invarijantnost faktorskih zasićenja i faktorske kovarijance. Premda ovi rezultati upućuju na podudarnost pretpostavljene četverofaktorske latentne strukture upitnika u različitim uzorcima, treba istaknuti da je dodavanje ograničenja invarijantnosti varijance pogreške indikatora rezultiralo značajnim povećanjem vrijednosti hi-kvadrat testa ($\Delta \chi^2 = 165,501$, $p < ,001$) i promjenama drugih indeksa slaganja u smjeru koji upućuje na nepostojanje invarijantnosti na toj razini te općenito lošije pristajanje modela (npr. $RMSEA = ,053$, $Pclose = ,215$, $CFI = ,73$, $AIC = 955,957$).

Prema tome, može se zaključiti da Upitnik percipirane grupne kohezivnosti predstavlja zadovoljavajuće homogenu mjeru percipirane kohezivnosti *općenito*. Premda rezultati provedenih analiza uglavnom daju određenu potvrdu jednodimenzionalnosti njegovih pojedinih skala i sličnosti pretpostavljene četverofaktorske strukture cijelog upitnika, razmjerno slabija interna konzistencija pojedinih skala i značajne razlike među uzorcima u varijanci pogreške mjerenja, zajedno s niskim zasićenjima pojedinih čestica, sugeriraju potrebu za daljnjim revizijama instrumenta. Do sličnog zaključka došli su i autori nekih drugih istraživanja (npr. Carless i de Paola, 2000; Dyce i Cornell, 1996). Stoga podatke o izvornim skalama, koji se navode u nastavku teksta, treba uzeti s oprezom i prvenstveno kao poticaj za daljnje analize i metrijska poboljšanja ovog instrumenta.

Tablica 1. Sumarni rezultati zasebnih analiza latentne strukture i pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije pojedinih skala Upitnika percipirane kohezivnosti sportske momčadi u uzorcima studenata kineziologije (N = 87), seniorskih vrhunskih košarkaša (N = 107) i rekreativnih stolnotenisača (N = 116)*

Skala	Uzorak	Broj čestica	Prosječna korelacija među česticama	Svojevredna vrijednost	% objašnjene zajedničke varijance	Raspon zasićenja pojedinih čestica	Cronbach α
Individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu	studenti**		,20 (,32)	1,291 (1,233)	25,8 (32,17)	,10 - ,72 (,39 - ,72)	,53 (,64)
	košarkaši	5 (4)	,17 (,21)	-	-	-	,50 (,52)
	stolnotenisači		,21 (,26)	1,057	21,1	,26 - ,54	,56 (,58)
Individualna privlačnost grupnog zadatka	studenti		,31	1,291	32,3	,28 - ,73	,63
	košarkaši	4	,28	1,061	26,5	,41 - ,58	,60
	stolnotenisači		,28	1,077	26,9	,38 - ,62	,61
Socijalna integriranost grupe	studenti		,32	1,179	29,5	,50 - ,59	,65
	košarkaši	4	,35	1,354	33,8	,38 - ,72	,67
	stolnotenisači		,47	1,809	45,2	,48 - ,75	,74
Integriranost grupe u zadatku	studenti		,32	1,610	32,2	,32 - ,68	,70
	košarkaši	5	,32	1,526	30,5	,46 - ,67	,69
	stolnotenisači		,30	1,505	30,1	,38 - ,70	,67

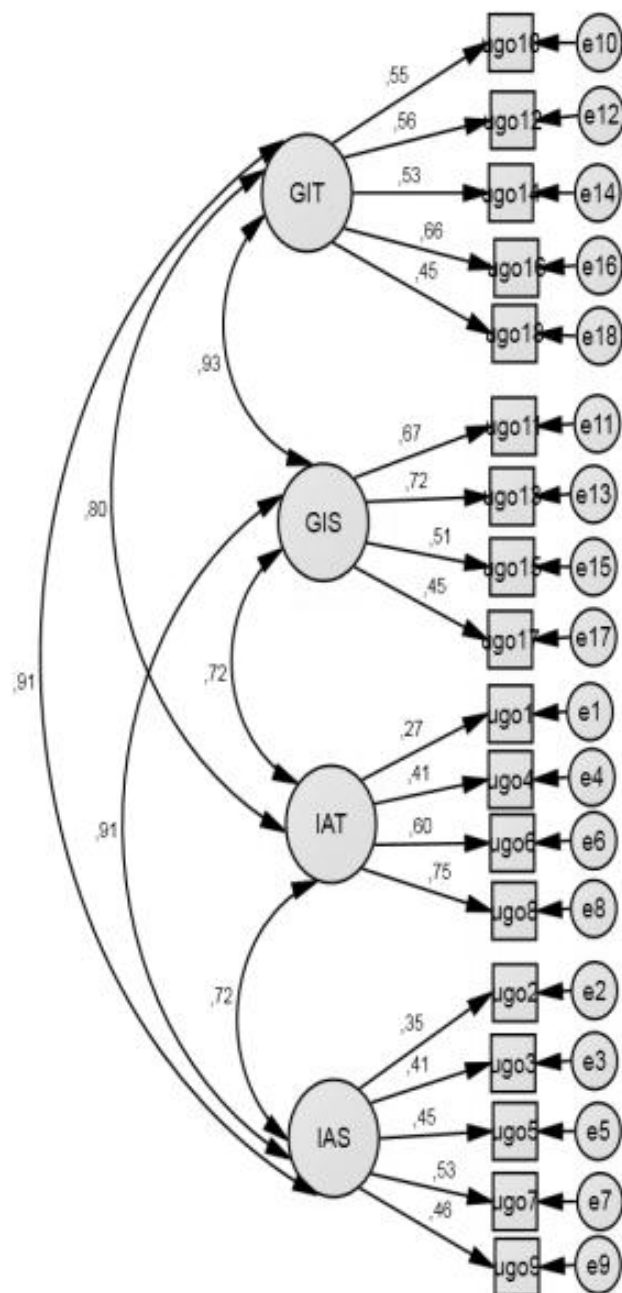
* - Sve analize provedene su pod modelom zajedničkih faktora, s kvadriranim koeficijentima multiple korelacije kao procjenama komunaliteta, i rezultirale su jednofaktorskim solucijama. Izuzetak je Skala individualne privlačnosti grupe u socijalnom pogledu u uzorku košarkaša, u čijoj analizi nije mogao biti izlučen nijedan faktor sa svojevrednom vrijednošću većom od 1 (v. detaljnije u tekstu).

** - u zagradama su navedeni podaci za skraćenu verziju ove skale (tj. bez čestice br. 2; v. detaljnije u tekstu)

Tablica 2. Korelacije među pojedinim skalama Upitnika percipirane kohezivnosti sportske momčadi u uzorcima studenata kineziologije (N = 87), seniorskih vrhunskih košarkaša (N = 107) i rekreativnih stolnotenisača (N = 116)

Skala	Uzorak	1.	2.	3.	4.
1. Individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu	studenti	-			
	košarkaši	-			
	stolnotenisači	-			
2. Individualna privlačnost grupnog zadatka	studenti	,38**	-		
	košarkaši	,43**	-		
	stolnotenisači	,52**	-		
3. Socijalna integriranost grupe	studenti	,64**	,40**	-	
	košarkaši	,57**	,45**	-	
	stolnotenisači	,62**	,49**	-	
4. Integriranost grupe u zadatku	studenti	,60**	,43**	,66**	-
	košarkaši	,59**	,55**	,63**	-
	stolnotenisači	,55**	,55**	,70**	-

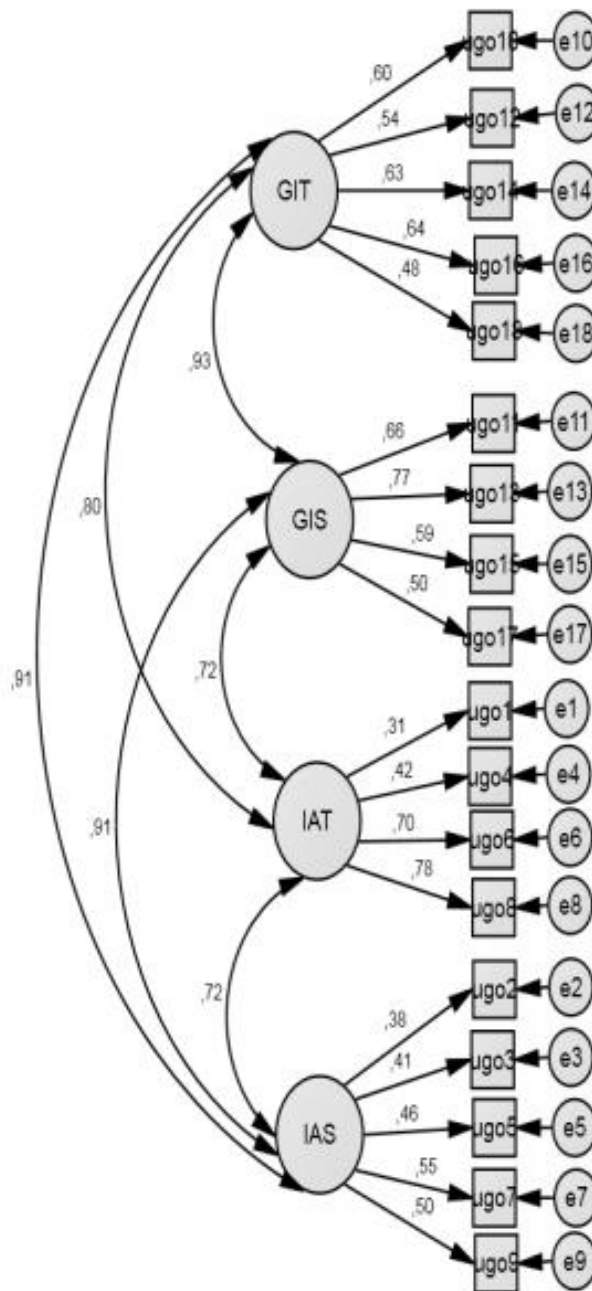
** - $p < ,01$

Legenda:

GIT - integriranost grupe u zadatku; GIS – socijalna integriranost grupe; IAT - individualna privlačnost grupnog zadatka; IAS - individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu

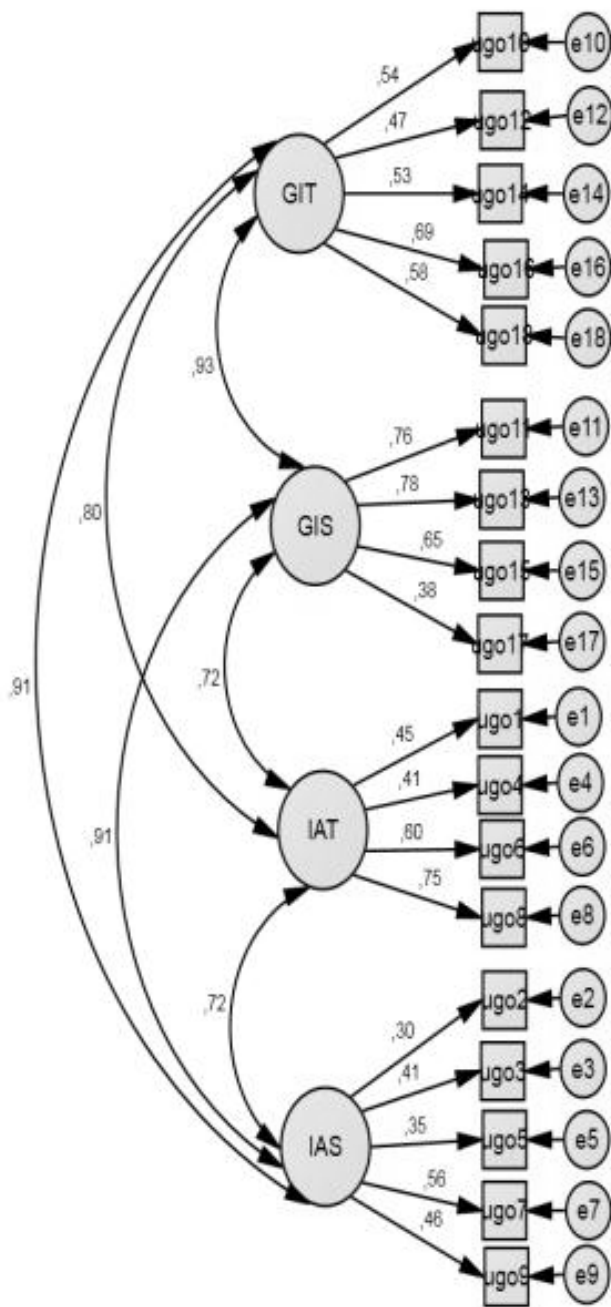
Slika 1a. Standardizirana faktorska zasićenja i korelacije među četirima pretpostavljenim faktorima kohezivnosti u uzorku košarkaša: Rezultati multigrupne konfirmatorne faktorske analize Upitnika percipirane kohezivnosti sportske momčadi

Legenda:

GIT - integriranost grupe u zadatku; GIS – socijalna integriranost grupe; IAT - individualna privlačnost grupnog zadatka; IAS - individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu

Slika 1b. Standardizirana faktorska zasićenja i korelacije među četirima pretpostavljenim faktorima kohezivnosti u uzorku studenata: Rezultati multigrupne konfirmatorne faktorske analize Upitnika percipirane kohezivnosti sportske momčadi

Legenda:

GIT - integriranost grupe u zadatku; GIS – socijalna integriranost grupe; IAT - individualna privlačnost grupnog zadatka; IAS - individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu

Slika 1c. Standardizirana faktorska zasićenja i korelacije među četirima pretpostavljenim faktorima kohezivnosti u uzorku tenisača: Rezultati multigrupne konfirmatorne faktorske analize Upitnika percipirane kohezivnosti sportske momčadi

Tablica 3. Deskriptivni parametri pojedinih skala i cijelog Upitnika percipirane kohezivnosti sportske momčadi u uzorcima studenata kineziologije ($N = 87$), seniorskih vrhunskih košarkaša ($N = 107$) i rekreativnih stolnotenisača ($N = 116$)

Upitnik/skala	Uzorak	M	min	max	SD	asimetričnost *	spljoštenost *	K-S d	W
cijeli upitnik	studenti	6,4	3,4	8,6	1,18	-0,17 (0,26)	-0,61 (0,51)	0,06 ($p > ,20$)	0,98 ($p = ,26$)
	košarkaši	6,7	2,8	9,0	1,28	-0,45 (0,23)	-0,33 (0,46)	0,09 ($p > ,20$)	0,97 ($p = ,02$)
	stolnotenisači	6,9	2,2	8,9	1,33	-1,16 (0,23)	1,81 (0,46)	0,13 ($p < ,10$)	0,92 ($p < ,01$)
Individualna privlačnost grupe u socijalnom pogledu	studenti	6,4	2,0	9,0	1,35	-0,62 (0,26)	0,33 (0,51)	0,10 ($p > ,20$)	0,97 ($p = ,03$)
	košarkaši	6,7	2,6	9,0	1,37	-0,61 (0,23)	-0,02 (0,46)	0,09 ($p > ,20$)	0,97 ($p = ,01$)
	stolnotenisači	6,3	1,2	9,0	1,60	-0,48 (0,23)	0,09 (0,45)	0,08 ($p > ,20$)	0,97 ($p = ,01$)
Individualna privlačnost grupnog zadatka	studenti	6,3	1,2	9,0	1,69	-0,50 (0,26)	0,06 (0,51)	0,07 ($p > ,20$)	0,97 ($p = ,03$)
	košarkaši	6,7	1,5	9,0	1,77	-0,52 (0,23)	-0,31 (0,46)	0,10 ($p > ,20$)	0,95 ($p < ,01$)
	stolnotenisači	7,2	2,5	9,0	1,64	-0,87 (0,22)	0,14 (0,44)	0,15 ($p < ,01$)	0,90 ($p < ,01$)
Socijalna integriranost grupe	studenti	6,8	3,7	9,0	1,38	-0,27 (0,26)	-0,86 (0,51)	0,13 ($p < ,10$)	0,96 ($p = ,01$)
	košarkaši	7,0	2,0	9,0	1,61	-0,84 (0,23)	0,29 (0,46)	0,13 ($p < ,10$)	0,93 ($p < ,01$)
	stolnotenisači	7,2	1,5	9,0	1,66	-0,99 (0,22)	0,62 (0,45)	0,15 ($p < ,05$)	0,89 ($p < ,01$)
Integriranost grupe u zadatku	studenti	6,0	2,6	9,0	1,50	0,10 (0,26)	-0,58 (0,51)	0,07 ($p > ,20$)	0,98 ($p = ,32$)
	košarkaši	6,4	2,2	9,0	1,58	-0,40 (0,23)	-0,53 (0,46)	0,09 ($p > ,20$)	0,97 ($p = ,01$)
	stolnotenisači	6,9	2,0	9,0	1,50	-0,79 (0,23)	0,88 (0,45)	0,08 ($p > ,20$)	0,94 ($p < ,01$)

* - u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške; **K-S d** – Kolmogorov-Smirnovljevi d indeks; **W** – Shapiro-Wilk W indeks.

Deskriptivni parametri

U Tablici 3. prikazani su osnovni deskriptivni parametri cijeloga upitnika i njegovih pojedinih skala u trima uzorcima. Kao što pokazuju rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva testa (d) i Shapiro-Wilk testa (W), distribucije rezultata na upitniku i njegovim pojedinim skalama uglavnom značajno odstupaju od normalne. Izuzetak su samo distribucije rezultata na cijelom upitniku i na Skali integriranosti grupe u zadatku u uzorku studenata.

Dobivena se odstupanja uglavnom mogu pripisati tendenciji negativne asimetričnosti distribucija, koja je relativno najizraženija kod distribucije rezultata na cijelom upitniku kod stolnotenisača. Ista distribucija pokazuje i relativno najizraženiju tendenciju spljoštenosti (konkretno: platikurtičnosti), koja generalno vrijedi za distribucije rezultata na pojedinim skalama u ovom uzorku. Kod košarkaša i studenata distribucije u ovom pogledu odstupaju uglavnom u smjeru leptokurtičnosti i, također, negativne asimetrije. Dok se razlike u spljoštenosti možda mogu donekle pripisati relativno manjoj stabilnosti momčadi u kojima sudjeluju rekreativni stolnotenisači (a vjerojatno i više koaktivnoj naravi sudjelovanja pojedinca u takvoj momčadi), razmjerno najizraženiji pomak distribucije rezultata na upitniku upravo kod ove skupine može biti rezultat činjenice da su ispitanici iz ove skupine upitnik popunjavali *online* i potpuno anonimno, što je moglo pridonijeti samoselekciji temeljem nekih značajki

koje su, nadalje, mogle pridonijeti većoj percipiranoj kohezivnosti momčadi u kojima se povremeno natječu. Tomu u prilog govore i prosječne vrijednosti na upitniku i pojedinim skalama, koje su, kao i kod preostalih dviju skupina, pomaknute prema višim vrijednostima, ali su, u prosjeku, i veće nego u uzorcima košarkaša i studenata. Osim već spomenute samoselekcije, objašnjenje ovih razlika je vjerojatno i u tome što, za razliku od košarkaša i studenata, rekreativni stolnotenisači imaju veću mogućnost odabira i promjene momčadi u kojoj će sudjelovati.

Na kraju valja uočiti da, unatoč pomaku distribucija prema višim vrijednostima, mjere raspršenja individualnih rezultata na upitniku i pojedinim skalama upućuju na njihovu zadovoljavajuću osjetljivost u svim uzorcima.

Relacije s mjerama drugih konstrukata

U dosadašnjoj validaciji ovog instrumenta ispitane su i povezanosti rezultata na cijelom upitniku i pojedinim skalama s nekim općim i psihološkim značajkama ispitanika, kao i s nekim pokazateljima sportske učinkovitosti ispitanika i njihovih momčadi.

Ukratko, ni u jednom od ispitanih uzoraka rezultati na ovom upitniku ili pojedinim njegovim skalama nisu se pokazali povezanima s dobi i obrazovanjem ispitanika, kao ni s duljinom bavljenja sportom.

Od psiholoških značajki, analizirana je povezanost s rezultatima na Multidimenzionalnoj skali sportskog perfekcionizma (adaptirana verzija instrumenta *Sport Multidimensional Perfectionism Scale*, MSSP, Dunn, Causgrove i Syrotnik, 2002; o adaptiranoj verziji v. detaljnije kod Sindik, 2009), koja se sastoji od četiriju subskala namijenjenih ispitivanju tendencije postavljanja previsokih osobnih standarda, sklonosti zabrinjavanju zbog moguće pogreške, te doživljaja pritiska od strane roditelja i trenera. Pokazalo se da su u ovom uzorku ispitanici koji na Uпитniku percipirane kohezivnosti sportske momčadi postižu veće rezultate također manje skloni postavljanju previsokih osobnih standarda u sportu ($r = -,22, p < ,05$) i manje zabrinuti zbog mogućih pogreški i njihovih posljedica ($r = -,39, p < ,001$), te imaju manji osjećaj pritiska od strane trenera ($r = -,25, p < ,05$) i roditelja ($r = -,27, p < ,01$). Analize na razini pojedinih skala Uпитnika pokazale su da su takve tendencije posebno izražene za individualnu privlačnost grupnog zadatka i socijalnu integriranost kao komponente kohezivnosti. Nešto drukčiji obrazac povezanosti utvrđen je u istraživanju s košarkašima, kod kojih su se dimenzije perfekcionizma pokazale povezanima prvenstveno s dvjema komponentama kohezivnosti koje se odnose na percipiranu integriranost momčadi (Sindik, 2009).

Relacije s pokazateljima sportske učinkovitosti analizirane su u uzorku košarkaša. Pritom su korištene tzv. zapisničke varijable (npr. trajanje treniranja u momčadi, broj pobjeda momčadi do trenutka ispitivanja, broj utakmica u početnoj postavi momčadi, broj minuta provedenih u igri, broj pobjeda momčadi u kojoj je igrač u cijelom prvenstvu, broj odigranih utakmica u prvenstvu) i neki standardni parametri situacijske učinkovitosti (npr. koeficijenti iskoristivosti slobodnih bacanja, šuta za dva i tri boda, koeficijenti učinkovitosti šuta za jedan, dva i tri boda, te ukupna situacijska učinkovitost) (v. detaljnije kod Sindik, 2009). Ukratko, utvrđeno je da je percipirana *socijalna integriranost* momčadi pozitivno povezana s brojem pobjeda momčadi u trenutku ispitivanja ($r = ,24, p < ,05$) te s nekim standardnim parametrima situacijske učinkovitosti (konkretno, s brojem neuspješnih slobodnih bacanja: $r = ,25$, i s brojem skokova u fazi obrane: $r = ,23$; oba $p < ,05$). S nekim drugim parametrima iz potonje kategorije povezanom se pokazala i *individualna privlačnost grupnog zadatka* (konkretno, s uspješnim šutovima za jedan bod: $r = ,24$, i s brojem izgubljenih lopti: $r = ,23$; oba $p < ,05$). Dobivene povezanosti nisu visoke ali pri njihovoj interpretaciji treba imati na umu da prevelika momčadska kohezija nije nužno poželjna i kao takva povezana s boljim košarkaškim (i uopće grupnim) postignućem. Kao što primjećuju Boone i suradnici (1997) te Brandon (2008), relacija kohezije i postignuća zapravo ovisi o momčadskoj usmjerenosti: na koheziju djeluju prethodne pobjede ili porazi momčadi, a međusobno „slaganje“ članova momčadi ne ide nužno u konstruktivnom smjeru.

Na kraju, treba napomenuti da kohezivnost, kako se ispituje ovdje prikazanim instrumentom, intencionalno reflektira značajku grupe ali na način na koji ju percipira sam pojedinac, pa u tom smislu predstavlja individualno-psihološku varijablu koju treba koristiti prvenstveno kao pokazatelj načina na koji pojedinac doživljava svoju momčad. Neki pokušaji da se na temelju rezultata pojedinih članova momčadi na ovom upitniku (ili drugim sličnim mjerama) dobije i grupni ili momčadski indeks kohezivnosti (npr. Carron i sur., 2003) i dalje zapravo rezultiraju subjektivnim (premda grupnim)

mjerama kohezivnosti momčadi. Za validaciju takvih kao i individualnih pokazatelja kohezivnosti u daljnjim bi istraživanjima bilo poželjno koristiti i neki objektivni ili, barem, direktni grupni pokazatelj, uključujući i ocjene kohezivnosti različitih momčadi od strane nezavisnih sudaca ili promatrača. No, kao što pokazuju rezultati prikazani u ovome prilogu, percipirana kohezivnost momčadi i kao individualna značajka može biti povezana s nekim relevantnim psihološkim varijablama kao i pokazateljima sportske učinkovitosti i postignuća. U tom smislu, daljnja istraživanja s ovim instrumentom mogu pružiti vrijedne spoznaje o relaciji percipirane kohezivnosti i drugih značajki pojedinca i momčadi, uključujući ishodišne varijable poput momčadske uspješnosti u zadatku, zadovoljstva postignućem, komunikacije, potpore i suradnje u momčadi itd. (Carless i de Paola, 2000). Daljnji doprinos razumijevanju kohezivnosti u ovom kontekstu svakako će pružiti i istraživanja usmjerena na poboljšanje mjernih karakteristika pojedinih skala ovoga instrumenta, za što je u ovom prilogu ponuđeno dosta argumenata.

4. Literatura

- Boone, K. S., Beitel, P. i Kuhlman, J. S. (1997). The Effects of the Win/Loss Record on Cohesion. *Journal of Sport Behavior*, 20, 25-39.
- Brandon, R. (2008). *Team Sports Cohesion and Success: What Is the Link?* Dostupno na <http://www.pponline.co.uk/encyc/0988.htm> [preuzeto 20.6.2008].
- Brown, R. (2006). *Grupni procesi. Dinamika unutar i između grupa*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Carless, S. A. i de Paola, C. (2000). The Measurement of Cohesion in Work Teams. *Small Group Research*, 31, 71-88.
- Carron, A. V., Brawley, L. R., Eys, M. A., Bray, S., Dorsch, S., Estabrooks, K., Hall, C. R., Hardy, J., Hausenblas, H., Madison, R., Paskevich, D., Patterson, M. M., Prapavessis, H., Spink, K. S i Terry, P. C. (2003). Do Individual Perceptions of Group Cohesion Reflect Shared Beliefs: An Empirical Analysis. *Small Group Research*, 34, 468-496.
- Carron, A. V., Brawley, L. R. i Widmeyer, W. N. (1998). Measurement of Cohesion in Sport and Exercise. U: J. L. Duda (ur.), *Advances in Sport and Exercise Psychology Measurement* (str. 213-226). Morgantown, WV: Fitness Information Technology.
- Carron, A. V., Bray, S. R. i Eys, M. A. (2002). Team Cohesion and Team Success in Sport. *Journal of Sport Sciences*, 20, 119-126.
- Carron, A. V., Colman, M. M., Wheeler, J. i Stevens, D. (2002). Cohesion and Performance in Sport: A Meta-Analysis. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 24, 168-188.
- Carron, A. V., Widmeyer, W. N. i Brawley, L. R. (1985). The Development of an Instrument to Measure Cohesion in Sport Teams: The Group Environment Questionnaire. *Journal of Sport Psychology*, 7, 244-266.
- Dyce, J. A. i Cornell, J. (1996). Factorial Validity of the Group Environment Questionnaire among Musicians. *The Journal of Social Psychology*, 136, 263-264.
- Heuze, J. P., Raimbault, N. i Fontayne, P. (2006). Relationships between Cohesion, Collective Efficacy and Performance in Professional Basketball Teams: An Examination of Mediating Effects. *Journal of Sports Sciences*, 24(1), 59-68.
- Mudrack, P. E. (1989). Defining Group Cohesiveness: A Legacy of Confusion? *Small Group Research*, 20, 37-49.
- Mullen, B. i Cooper, C. (1994). The Relation between Group Cohesiveness and Performance: An Integration. *Psychological Bulletin*, 115, 210-227.
- Rot, N. (1983). *Psihologija grupa*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Sindik, J. (2009). *Povezanost konativnih obilježja vrhunskih košarkaša i situacijske učinkovitosti u košarci*. Neobjavljena doktorska disertacija. Kineziološki fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Sindik, J. i Ćubela Adorić, V. (2013). Croatian Version of the GEQ as a Measure of Perceived Cohesiveness in Sport Teams. U: S. Śpiewak i M. Śmieja-Nęcka (ur.). *Motivation in Social Context* (str. 91-92). Krakow: Instytut Psychologii Uniwersytet Jagielloński.
- Sindik, J., Ćubela Adorić, V. i Mišlov, M. (2012). Percipirana kohezivnost sportske momčadi: usporedba vrhunskih seniorskih košarkaša i studenata kineziologije. U: Z. Penezić, V. Ćubela Adorić, J. Ombla, A. Slišković, I. Sorić, P. Valerjev i A. Vulić-Prtorić (ur.). *Sažeci radova - 18. Dani psihologije u Zadru* (str. 189). Zadar: Sveučilište u Zadru.

Upitnik percipirane kohezivnosti sportske momčadi

UPUTA:

Ovaj je upitnik osmišljen s ciljem vrednovanja načina na koji pojedini igrači vide svoju momčad. Sastoji se od niza tvrdnji a Vaš zadatak je da, za svaku od njih, ocijenite koliko se slažete s onim što ona izriče. Procjene ćete davati tako što ćete, uz svaku tvrdnju, zaokružiti jednu od 9 mogućih ocjena na skali na kojoj 1 znači „uopće se ne slažem“ a 9 „izrazito se slažem“.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
uopće se NE SLAŽEM					izrazito se SLAŽEM			

1. Ne dopada mi se sudjelovati u zajedničkim aktivnostima ove momčadi. ®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2. Nisam zadovoljan koliko često naša momčad igra zajedno. ®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
3. Kad završi sezona natjecanja nastaviti ću se družiti s mojim suigračima iz momčadi.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
4. Moja želja za pobjedom nije jednaka onoj koju ima većina u momčadi. ®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
5. Nekolicina mojih najboljih prijatelja rado igra u ovoj momčadi.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
6. Ova momčad mi ne nudi dovoljno mogućnosti za moj osobni razvoj. ®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
7. Više se zabavljam na drugim zabavama nego na onima koje organizira moja momčad.®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
8. Ne sviđa mi se stil igre moje momčadi.®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
9. Za mene je ova momčad jedna od najvažnijih grupa kojom pripadam.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10. Naša momčad je cjelina u kojoj svatko može ostvariti svoje sportske ciljeve.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
11. Članovima naše momčadi nije važno da ostanemo zajedno jedinstveni kao grupa.®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
12. Igrači naše momčadi podrazumijevaju našu zajedničku odgovornost za poraze ili loše rezultate momčadi.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
13. Igrači naše momčadi se rijetko pronalaze u našoj momčadi kao zajednici.®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
14. Igrači naše momčadi nemaju stavove slične mojim u vezi sukoba tokom igre momčadi.®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
15. Naša bi momčad voljela ugodno provoditi vrijeme do kraja natjecateljske sezone.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
16. Ako netko ima teškoća tijekom treninga, svi smo mu spremni pomoći, tako da se ima vremena uvijek iznova vježbati.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
17. Igrači naše momčadi se ne viđaju zajedno izvan treninga ili utakmice. ®	1	2	3	4	5	6	7	8	9
18. Igrači naše momčadi ne pričaju slobodno o odgovornostima koje svaki igrač ima na utakmici ili na treningu. ®	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Napomena: ® - čestice koje se boduju u suprotnom smjeru

Ključ za bodovanje:

Skala integriranosti grupe u zadatku – čestice br. 10, 12, 14, 16, 18

Skala socijalne integriranosti grupe – čestice br. 11, 13, 15, 17

Skala individualne privlačnosti grupnog zadatka – čestice br. 1, 4, 6, 8

Skala individualne privlačnosti grupe u socijalnom pogledu – čestice br. 2, 3, 5, 7, 9

IMENIK AUTORA
*(Abecednim slijedom su prikazane adrese priređivača
prikaza skala uključenih u Zbirku)*

Vera Ćubela Adorić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: vcubela@unizd.hr

Ljiljana Gregov

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: ljgregov@unizd.hr

Lozena Ivanov

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: livanov@unizd.hr

Marina Jurkin

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: mjurkin@unizd.hr

Ivana Lončarević

OŠ Augusta Harambašića
Harambašićeva 18
10000 Zagreb
e-mail: ivanayloncarevic@gmail.com

Lucija Mičić Župan

nezaposlena magistra psihologije
diplomirala na Odjelu za psihologiju Sveučilišta u Zadru
e-mail: skaoss@gmail.com

Marina Nekić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: marina.nekic@unizd.hr

Matilda Nikolić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: mnikolic@unizd.hr

Jelena Ombla

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: jlevac@unizd.hr

Irena Pavela

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: ipavela@unizd.hr

Zvezdan Penezić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: zvezdan@unizd.hr

Ana Proroković

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: aprorok@unizd.hr

Joško Sindik

Institut za antropologiju, Sveučilište u Zagrebu
Ljudevita Gaja 32
10000 Zagreb
e-mail: josko.sindik@inantro.hr

Ana Slišković

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: aslavic@unizd.hr

Izabela Sorić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: isoric@unizd.hr

Nataša Šimić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: nsimic@unizd.hr

Ana Šimunić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: asimunic@unizd.hr

Marijana Šunjić

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Mostaru
Matice hrvatske bb
88000 Mostar, BiH
e-mail: marijana.sunjic@gmail.com

Andrea Tokić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: apupic@unizd.hr

Ivana Trogrlić

nezaposlena magistra psihologije
diplomirala na Odjelu za psihologiju Sveučilišta u Zadru
e-mail: ivanatrogrlic7@gmail.com

Anita Vulić-Prtorić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: avulic@unizd.hr

Adresa uredništva / Address
Odjel za psihologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar, Hrvatska / Croatia
Tel. +385 (0)23/200-625, Fax. +385 (0)23/200-685

UDK ostručavanje / UDC indexing
Željka Aleksić

Kompjutorski slog / Layout
Zvezdan Penezić

Naklada / Edition
250 primjeraka / 250 copies

Tisak / Printed by